చౌ-గునాతీత సచరాచర స్వామీ । రామ ఉమా సబ అంతరజామీ ॥
కామిన్హ కై దీనతా దెఖాఈ । ధీరన్హ కేఁ మన బిరతి దృఢాఈ ॥ 1 ॥
క్రోధ మనోజ లోభ మద మాయా । ఛూటహిఁ సకల రామ కీఁ దాయా ॥
సో నర ఇంద్రజాల నహిఁ భూలా । జా పర హోఇ సో నట అనుకూలా ॥ 2 ॥
ఉమా కహఉఁ మైఁ అనుభవ అపనా । సత హరి భజను జగత సబ సపనా ॥
పుని ప్రభు గఏ సరోబర తీరా । పంపా నామ సుభగ గంభీరా ॥ 3 ॥
సంత హృదయ జస నిర్మల బారీ । బాఁధే ఘాట మనోహర చారీ ॥
జహఁ తహఁ పిఅహిఁ బిబిధ మృగ నీరా । జను ఉదార గృహ జాచక భీరా ॥ 4 ॥

శివుడు పల్కుచున్నాడు. "ఓ ఉమా! శ్రీరామచంద్రుడు త్రిగుణాతీతుడు. ఈచరాచర జగత్తునకును స్వామి. సర్వాంతర్యామి. అతడు పైవిధముగా పల్కుచు కాముకులదైన్యస్థితిని వివరించెను. స్థిరచిత్తులమనస్సులలో వైరాగ్యమును దృఢతరము చేసెను. కామ, క్రోధ, లోభ, మద, మాయలు శ్రీరామునికృపగలిగిన వానినిదరిజేరవు. ఆ లీలాపురుషోత్తముడైన రామునిచే అనుగ్రహింపబడిన మనుజుడు మాయకు లోనుగాడు. ఉమా! నీకు నాఅనుభవమును చెప్పుచున్నాను. హరిభజనయే ఏకైకసత్యము. జగత్తు స్వప్నమువలె అసత్యము"- పిమ్మట శ్రీరామచంద్రప్రభువు సుందరమైన, లోతైన పంపాసరోవరతీరమును జేరెను. దాని జలములు సజ్జనుల మనస్సులవలె నిర్మలములు. నలుదెసల కట్టబడిన మెట్లు మిక్కిలి మనోజ్ఞములు. వివిధ జాతులకు చెందిన జంతువులు అందు నీరు త్రాగుచుండెను. అవి ఔదార్యముగల దాతఇంటి ముందుచేరిన అర్థులసమూహమువలెనుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పురఇని సఘన ఓట జల, బేగి న పాఇఅ మర్మ ।
మాయాఛన్న న దేఖిఐ, జైసేఁ నిర్గున బ్రహ్మ ॥ 39(క) ॥
సుఖీ మీన సబ ఏకరస, అతి అగాధ జల మాహిఁ ।
జథా ధర్మసీలన్హ కే, దిన సుఖ సంజుత జాహిఁ ॥ 39(ఖ) ॥

మాయచే కప్పబడిన జీవునకు నిర్గుణపరబ్రహ్మ కనబడనట్లు తామరాకులు విస్తరించి యుండుటవలన ఆ సరోవరమునందలి నీరు వెంటనే కనబడకుండెను. ధర్మమును ఆచరించు పురుషుడు సర్వదా సుఖముగా నుండునట్లు అచటి లోతైన జలములలో చేపలు నిరంతరము హాయిగా నుండెను. (దో॥ 39. క,ఖ)

చౌ-బికసే సరసిజ నానా రంగా । మధుర ముఖర గుంజత బహు భృంగా ॥
బోలత జలకుక్కుట కలహంసా । ప్రభు బిలోకి జను కరత ప్రసంసా ॥ 1 ॥
చక్రబాక బక ఖగ సముదాఈ । దేఖత బనఇ బరని నహిఁ జాఈ ॥
సుందర ఖగ గన గిరా సుహాఈ । జాత పథిక జను లేత బోలాఈ ॥ 2 ॥
తాల సమీప మునిన్హ గృహ ఛాఏ । చహు దిసి కానన బిటప సుహాఏ ॥
చంపక బకుల కదంబ తమాలా । పాటల పనస పరాస రసాలా ॥ 3 ॥

నవ పల్లవ కుసుమిత తరు నానా । చంచరీక పటలీ కర గానా ॥
సీతల మంద సుగంధ సుభాఊ । సంతత బహఇ మనోహర బాఊ ॥ 4 ॥
కుహూ కుహూ కోకిల ధుని కరహీఁ । సుని రవ సరస ధ్యాన ముని టరహీఁ ॥ 5 ॥

అందనేకవర్ణములుగల కమలములు వికసించి యుండెను. తుమ్మెదలగుంపులు మధుర ఝుంకారములను జేయుచుండెను. జల పక్షులు, హంసలు ప్రభువును కొనియాడుచున్నవా యనునట్లు మధురధ్వనులను కావించుచుండెను. అసంఖ్యాకములైన అచటి చక్రవాకములను, బకములను, ఇతరపక్షులను చూడవలెనేగాని వర్ణింప తరము గాదు. ఆ పక్షులకిలకిలారావములు బాటసారులను ఆహ్వానించుచున్నట్లు ఉండెను. ఆ పంపాసరోవరసమీపమున మునీశ్వరుల ఆశ్రమములు విస్తరించియుండెను. ఆ సరస్సునకు నలువైపుల వనవృక్షములు విలసిల్లుచుండెను. చంపక, వకుళ, కదంబ, తమాల, పాటల, పనస, పలాశ, మామిడి మొదలగు వివిధ వృక్షములు క్రొత్త ఆకులతో, పూవులతో శోభిల్లుచుండెను. వాటిపై తుమ్మెదల గుంపులు ఝుంకారములు సేయుచుండెను. సహజములైన చల్లని పిల్లవాయువులు సువాసనలను వెదజల్లుచు వీచుచుండెను. కోయిలలు 'కుహూ కుహూ' రావములను వినిపించుచుండెను. వాటి మధురారావములు మునీశ్వరుల ధ్యానములనుగూడ భంగపఱచుచుండెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- ఫల భారన నమి బిటప సబ, రహే భూమి నిఅరాఇ ।
పర ఉపకారీ పురుష జిమి, నవహిఁ సుసంపతి పాఇ ॥ 40 ॥

పరోపకారియైన పురుషుడు సంపదలను కల్గియుండియు వినమ్రుడై వంగియుండునట్లు అచటి వృక్షములన్నియు ఫలభారములచే నేలను తాకుచుండెను. (దో॥ 40)

నారదునకు శ్రీరాముని ఉపదేశము

చౌ- దేఖి రామ అతి రుచిర తలావా । మజ్జను కీన్హ పరమ సుఖ పావా ॥
దేఖీ సుందర తరుబర ఛాయా । బైఠే అనుజ సహిత రఘురాయా ॥ 1 ॥
తహఁ పుని సకల దేవ ముని ఆఏ । అస్తుతి కరి నిజ ధామ సిధాఏ ॥
బైఠే పరమ ప్రసన్న కృపాలా । కహత అనుజ సన కథా రసాలా ॥ 2 ॥
బిరహవంత భగవంతహి దేఖీ । నారద మన భా సోచ బిసేషీ ॥
మోర సాప కరి అంగీకారా । సహత రామ నానా దుఖ భారా ॥ 3 ॥
ఐసే ప్రభుహి బిలోకఉఁ జాఈ । పుని న బనిహి అస అవసరు ఆఈ ॥
యహ బిచారి నారద కర బీనా । గఏ జహాఁ ప్రభు సుఖ ఆసీనా ॥ 4 ॥
గావత రామచరిత మృదు బానీ । ప్రేమ సహిత బహు భాఁతి బఖానీ ॥
కరత దండవత లిఏ ఉఠాఈ । రాఖే బహుత బార ఉర లాఈ ॥ 5 ॥
స్వాగత పూఁఛి నికట బైఠారే । లఛిమన సాదర చరన పఖారే ॥ 6 ॥

అత్యంత సుందరమైన ఆ సరోవరమును జూచి, శ్రీరాముడు అందు స్నానమాడి సేదదీరెను. పిమ్మట ఒక చక్కని వృక్షచ్ఛాయయందు లక్ష్మణునితోగూడి విశ్రమించెను. అచ్చటికి దేవతలు మునీశ్వరులు వచ్చి, ప్రభువును స్తుతించి, తమతమ స్థానములకు చేరుకొనిరి. దయాళువైన శ్రీరాముడు ప్రసన్నచిత్తుడై కూర్చొని, లక్ష్మణునకు రసవత్తరగాథలను వినిపింపసాగెను. భగవంతుడైన శ్రీరామచంద్రుడు విరహవ్యాకులుడగుట చూచి, నారద మహర్షి మిగుల వగచెను. "నా శాపమును స్వీకరించుటవలన గదా శ్రీరాముడు పెక్కు కష్టములను సహింపవలసివచ్చినది! నేను ఇట్టి భక్తవత్సలుని దర్శించుకొనవలెను. మరల నాకు ఈ అవకాశము రాక పోవచ్చును." అని ఆలోచించి, 'మహతి'ని చేతబూని, నారదుడు శ్రీరామునికడకు వచ్చెను. అనేక రీతుల మధుర స్వరముతో ప్రేమానురాగములతో శ్రీరామలీలలను వర్ణించుచు గానము చేసెను. దండ ప్రణామములను ఆచరించిన నారదుని లేవనెత్తి, శ్రీరాముడు అతనినిహృదయమునకు హత్తుకొనెను. కుశల ప్రశ్నలు ముగిసిన పిదప ప్రభువు అతనిని తనయొద్ద కూర్చుండ బెట్టుకొనెను. లక్ష్మణుడు సాదరముగా అతని పాదములను కడిగెను. (చౌ॥ 1-6)

దో- నానా బిధి బినతీ కరి, ప్రభు ప్రసన్న జియఁ జాని ।
నారద బోలే బచన తబ, జోరి సరోరుహ పాని ॥ 41 ॥

ప్రభువు ప్రసన్నచిత్తుడని గ్రహించి నారదుడు అనేకవిధముల విజ్ఞప్తిచేయుచు, అంజలిఘటించి యిట్లు పలికెను. (దో॥ 41)

చౌ- సునహు ఉదార సహజ రఘునాయక । సుందర అగమ సుగమ బర దాయక ॥
దేహు ఏక బర మాగఉఁ స్వామీ । జద్యపి జానత అంతరజామీ ॥ 1 ॥
జానహు ముని తుమ్హ మోర సుభాఊ । జన సన కబహుఁ కి కరఉఁ దురాఊ ॥
కవన బస్తు అసి ప్రియ మొహి లాగీ । జో మునిబర న సకహు తుమ్హ మాగీ ॥ 2 ॥
జన కహుఁ కఛు అదేయ నహిఁ మోరేఁ । అస బిస్వాస తజహు జని భోరేఁ ॥
తబ నారద బోలే హరషాఈ । అస బర మాగఉఁ కరఉఁ ఢిఠాఈ ॥ 3 ॥
జద్యపి ప్రభు కే నామ అనేకా । శ్రుతి కహ అధిక ఏక తేఁ ఏకా ॥
రామ సకల నామన్హ తే అధికా । హోఉ నాథ అఘ ఖగ గన బధికా ॥ 4 ॥

"పరమోదారుడవైన రఘునాథా! సామాన్యముగా దుర్లభములైన సుఖప్రదములైన వరములను గూడ నీవు నీ భక్తులకు సులభముగా ప్రసాదించుచుందువు. స్వామీ! నీవు అంతర్యామివి. సర్వజ్ఞుడవు. ఐనను నేను నిన్నొక వరమునడిగెదను. దానిని అనుగ్రహింపుము"- శ్రీరాముడు పలికెను. "మునీశ్వరా! నీకు నా స్వభావము తెలియును. నేను ఎప్పుడైనను నా భక్తులకడ దేనినైనను దాచితినా? మహర్షీ! నీవు అడుగదగని నాకు ప్రియమైన వస్తువేది? నా భక్తులకు దేనినైనను ఇచ్చెదను. ఈ మాటను సంతతము విశ్వసింపుము"- అప్పుడు నారదుడు ప్రసన్న చిత్తుడై పలికెను. నేనుచొరవతో ఒక వరమును అడుగుచున్నాను. ప్రభునామములు అనంతములనియు, అవి ఒక దానికంటె మఱియొకటి శ్రేష్ఠములనియు వేదములు చెప్పుచున్నవి. కాని 'రామనామము' సర్వ శ్రేష్ఠము అగుగాక. ఈ వరమును ప్రసాదింపుడు. అది పాపములనెడిపక్షులను రూపుమాపుటలో వేటగాని వంటిది. (చౌ॥ 1-4)

దో- రాకా రజనీ భగతి తవ, రామ నామ సోఇ సోమ ।
అపర నామ ఉడగన బిమల, బసహుఁ భగత ఉర బ్యోమ ॥ 42(క) ॥
ఏవమస్తు ముని సన కహేఉ, కృపాసింధు రఘునాథ ।
తబ నారద మన హరష అతి, ప్రభు పద నాయఉ మాథ ॥ 42(ఖ) ॥

మీ భక్తియే పున్నమరాత్రి. భక్తులనిర్మలహృదయాకాశమున 'రామనామము' పూర్ణచంద్రుడై విలసిల్లుచుండగా మిగిలిన నామములు తారకలుగా ప్రకాశించు గాక." దయా సింధునైన శ్రీరాముడు "అట్లే కానిమ్ము" అని పల్కెను. నారదుడు హర్షోల్లసితమనస్కుడై ప్రభుచరణములకు ప్రణమిల్లెను. (దో॥ 42. క,ఖ)

చౌ- అతి ప్రసన్న రఘునాథహి జానీ । పుని నారద బోలే మృదు బానీ ॥
రామ జబహిఁ ప్రేరేఉ నిజ మాయా । మోహేహు మోహి సునహు రఘురాయా ॥ 1 ॥
తబ బిబాహ మైఁ చాహఉఁ కీన్హా । ప్రభు కెహి కారన కరై న దీన్హా ॥
సును ముని తోహి కహఉఁ సహరోసా । భజహిఁ జె మోహి తజి సకల భరోసా ॥ 2 ॥
కరఉఁ సదా తిన్హ కై రఖవారీ । జిమి బాలక రాఖఇ మహతారీ ॥
గహ సిసు బచ్ఛ అనల అహి ధాఈ । తహఁ రాఖఇ జననీ అరగాఈ ॥ 3 ॥
ప్రౌఢ భఏఁ తెహి సుత పర మాతా । ప్రీతి కరఇ నహిఁ పాఛిలి బాతా ॥
మోరేఁ ప్రౌఢ తనయ సమ గ్యానీ । బాలక సుత సమ దాస అమానీ ॥ 4 ॥
జనహి మోర బల నిజ బల తాహీ । దుహు కహఁ కామ క్రోధ రిపు ఆహీ ॥
యహ బిచారి పండిత మోహి భజహీఁ । పాఏహుఁ గ్యాన భగతి నహిఁ తజహీఁ ॥ 5 ॥

అంతట శ్రీ రఘువరుడు అత్యంతప్రసన్నుడని గ్రహించి, నారదుడు మృదుమధురముగా పల్కెను. "రామా! రఘునాథా! వినుము. నీవు నీ మాయను పురమాయించి, నన్ను మోహవశునిగా జేసినప్పుడు నాకు వివాహేచ్ఛ ఏర్పడెను. కాని ప్రభూ! నన్ను వివాహమాడనీయని కారణమేమి?" ప్రభువు పలికెను. "మునీశ్వరా! వినుము. నేను ప్రసన్నుడనై చెప్పుచున్నాను. సమస్తమైన ఆశలను వదలుకొని, అనన్యభక్తితో నన్ను ఆరాధించు వారిని 'తల్లి తనసంతానమునువలె' సర్వదా రక్షించెదను. శిశువు అగ్నినిగాని, సర్పమును గాని తాకుటకు ప్రయత్నించినపుడు తల్లి వానిని ఆ ప్రమాదమునుండి తప్పించును. ఆ సుతుడు పెద్దవాడైన పిమ్మటగూడ తల్లికి అతనిపై ప్రేమయుండును. కాని మునుపటి వలెగాదు. ఏలనన అతడు తల్లిపై ఆధారపడక తనను తాను రక్షించు కొనుచుండును. జ్ఞానులైన భక్తులు నాకు ప్రౌఢులైన కుమారులతో సమానులు. నీ వంటి భక్తులు నాకు శిశువులు. ఇట్టివారిభారమును నేనే వహించుచుందును. జ్ఞానులు తమబలముపైననే ఆధారపడుదురు. కామక్రోధములనెడిశత్రువులు ఇరువురికిని సమానములే. కాని ఈ శత్రువులను తుదముట్టించి, నా పరమభక్తులను రక్షించుభారము నా మీదనే యుండును. ఏలనన వారు నాపైననే భారము ఉంచుదురు. జ్ఞానులు ఆ అంతశ్శత్రువులను తామే ఎదుర్కొందురు. ఇట్లు యోచించి, విజ్ఞానులు నన్నే భజించు చుందురు. జ్ఞానమును పొందినను వారు నా భక్తిని వీడరు. (చౌ॥ 1-5)

దో- కామ క్రోధ లోభాది మద, ప్రబల మోహ కై ధారి।
తిన్హ మహఁ అతి దారున దుఖద, మాయారూపీ నారి ॥ 43 ॥

కామ, క్రోధ, లోభ, మదములు మోహమునకు ప్రబలసైన్యములు. ఇందు అత్యంత దుఃఖమును కల్గించునది 'మాయ' అనెడి తరుణి. (దో॥ 43)

చౌ- సును ముని కహ పురాన శ్రుతి సంతా । మోహ బిపిన కహుఁ నారి బసంతా ॥
జప తప నేమ జలాశ్రయ ఝారీ । హోఇ గ్రీషమ సోషఇ సబ నారీ ॥ 1 ॥
కామ క్రోధ మద మత్సర భేకా । ఇన్హహి హరషప్రద బరషా ఏకా ॥
దుర్బాసనా కుముద సముదాఈ । తిన్హ కహఁ సరద సదా సుఖదాఈ ॥ 2 ॥
ధర్మ సకల సరసీరుహ బృందా । హోఇ హిమ తిన్హహి దహఇ సుఖ మందా ॥
పుని మమతా జవాస బహుతాఈ । పలుహఇ నారి సిసిర రితు పాఈ ॥ 3 ॥
పాప ఉలూక నికర సుఖకారీ । నారి నిబిడ రజనీ అఁధిఆరీ ॥
బుధి బల సీల సత్య సబ మీనా । బనసీ సమ త్రియ కహహిఁ ప్రబీనా ॥ 4 ॥

మునీశ్వరా! మోహరూపమైన వనమును పల్లవితము, పుష్పితము గావించుటకు 'స్త్రీ' వసంత ఋతువు వంటిది-అని. వేద పురాణములు, సజ్జనులు ప్రకటించి యుండుట లోకవిదితము. ఆ 'స్త్రీ'యే మఱల గ్రీష్మఋతువై జప, తపో నియమములనెడి జలాశయములను ఎండిపోవునట్లుగా చేయును. కామక్రోధ మద మాత్సర్యములనెడి కప్పలకు ఆలంబనమై హర్షమును గూర్చు వర్షరూప స్త్రీగూడ ఆ మాయయే. చెడు సంస్కారములనెడి కుముదములను పోషించు శరదృతువుగూడ ఆ స్త్రీయే. ధర్మములన్నియును కమలములు. మందబుద్ధియైన ఈ మాయ యనెడు స్త్రీయే హేమంత ఋతురూపమున వాటిని కష్టపెట్టును. మమత యనెడు యవాస (దురదగొండి) వనమున శిశిర ఋతువై హరితమొనర్చును. పాపములనెడి గుడ్లగూబలకు సుఖమును గూర్చుటలో ఈ స్త్రీ నిబిడాంధకార నిశీథమగును. బుద్ధి, బలము, శీలము, సత్యము- అను చేపలను పట్టుకొని చంపుటకు ఈ స్త్రీ-గాలము వంటిదని విద్వాంసులు నుడివెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- అవగున మూల సూలప్రద, ప్రమదా సబ దుఖ ఖానీ।
తాతే కీన్హ నివారన, ముని మైఁ యహ జియఁ జాని ॥ 44 ॥

యౌవనములో నున్న స్త్రీ అన్ని దోషములకును మూలము. సకల బాధలకును దుఃఖములకును నిధానము. కావున మునీశ్వరా! ఇదియంతయును ఆలోచించియే నేను నిన్ను వివాహమాడనీయ లేదు- (దో॥ 44)

చౌ- సుని రఘుపతి కే బచన సుహాఏ । ముని తన పులక నయన భరి ఆఏ ॥
కహహు కవన ప్రభు కై అసి రీతీ । సేవక పర మమతా అరు ప్రీతీ ॥ 1 ॥
జే న భజహిఁ అస ప్రభు భ్రమ త్యాగీ । గ్యాన రంక నర మంద అభాగీ ॥
పుని సాదర బోలే ముని నారద । సునహు రామ బిగ్యాన బిసారద ॥ 2 ॥

సంతన్హ కే లచ్ఛన రఘుబీరా । కహహు నాథ భవ భంజన ధీరా ॥
సును ముని సంతన్హ కే గున కహఊఁ । జిన్హ తే మైఁ ఉన్హ కేఁ బస రహఊఁ ॥ 3 ॥
షట బికార జిత అనఘ అకామా । అచల అకించన సుచి సుఖధామా ॥
అమితబోధ అనీహా మితభోగీ । సత్యసార కబి కోబిద జోగీ ॥ 4 ॥
సావధాన మానద మదహీనా । ధీర ధర్మగతి పరమ ప్రబీనా ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రుని మనోజ్ఞ వచనములను విని, నారదుడు పులకిత గాత్రుడాయెను. నేత్రములలో ఆనందాశ్రువులు నిండెను. అతడు మనస్సులో ఇట్లనుకొనెను. "సేవకునిపై ఇంతటి ప్రేమాభిమానములను చూపెడి స్వామి మఱియెవ్వరునూ లేరు. సాంసారిక భ్రమలలో పడి ఈ స్వామిని భజింపని వారు అజ్ఞానులు, మందబుద్ధులు, భాగ్యహీనులు. పిమ్మట నారదమహర్షి సాదరముగా పలికెను. "ఓ విజ్ఞాననిధానా! రామా! జనన మరణ భయమును తొలగించు స్వామీ! రఘువీరా! దయచేసి సజ్జనులలక్షణములను తెల్పగలరు." శ్రీరాముడు నుడివెను. "మునీశ్వరా! వినుము. కామక్రోధలోభమోహ మదమాత్సర్యములనెడి ఆఱు అంతశ్శత్రువులను జయించిన వారు, పాపరహితులు, నిష్కాములు, స్థిరబుద్ధులు, సర్వస్వత్యాగులు, బాహ్యాంతశ్శుద్ధిగలవారు, సుఖధాములు, అపార జ్ఞానులు, ఇచ్ఛారహితులు, అల్పాహారులు, సత్యప్రతిజ్ఞులు, కవివతంసులు, యోగులు, సావధానులు, ఇతరులను గౌరవించువారు, అభిమానరహితులు, ధైర్యవంతులు, ధర్మ మార్గాచరణకుశలురు ఐన వారు సజ్జనులు. వీరికి నేను వశుడను. (చౌ॥ 1-5)

దో- గునాగార సంసార దుఖ, రహిత బిగత సందేహ ।
తజి మమ చరన సరోజ ప్రియ, తిన్హ కహుఁ దేహ న గేహ ॥ 45 ॥

వీరు గుణనిధులు, సంసారదుఃఖరహితులు, విగతసందేహులు, ఇట్టి సజ్జనులకు నా చరణకమలములుతప్ప తమశరీరములు గాని, ఇండ్లు వాకిళ్లు గాని ప్రియములు గావు. (దో॥ 45)

చౌ- నిజ గున శ్రవన సునత సకుచాహీఁ । పర గున సునత అధిక హరషాహీఁ ॥
సమ సీతల నహిఁ త్యాగహిఁ నీతీ । సరల సుభాఉ సబహి సన ప్రీతీ ॥ 1 ॥
జప తప బ్రత దమ సంజమ నేమా । గురు గోబింద బిప్ర పద ప్రేమా ॥
శ్రద్ధా ఛమా మయత్రీ దాయా । ముదితా మమ పద ప్రీతి అమాయా ॥ 2 ॥
బిరతి బిబేక బినయ బిగ్యానా । బోధ జథారథ బేద పురానా ॥
దంభ మాన మద కరహిఁ న కాఊ । భూలి న దేహిఁ కుమారగ పాఊ ॥ 3 ॥
గావహిఁ సునహిఁ సదా మమ లీలా । హేతు రహిత పరహిత రత సీలా ॥
ముని సును సాధున్హ కే గున జేతే । కహి న సకహిఁ సారద శ్రుతి తేతే ॥ 4 ॥

వీరు తమగుణ ప్రశంసలను వినుటకు ఇష్టపడరు. కాని ఇతరుల సుగుణములను విని మిక్కిలి సంతోషపడుదురు. శత్రుభావమును చూపెడివారియందును మిత్రభావము కలిగి యుండువారియందును

సమానభావముతోనుందురు, శాంతచిత్తులు, న్యాయవర్తనులు, సరళస్వభావులు, అందఱిపైనను ప్రేమ గలిగియుందురు. జపతపోవ్రతశమదమాది నియమ పాలన నిరతులు. శ్రీ మహా విష్ణువును, గురువును, బ్రాహ్మణ చరణములను భక్తితో సేవించెదరు. శ్రద్ధయు, క్షమయు, మైత్రియు, దయయు, ప్రసన్నతయు, నాచరణములయందు గాఢానురాగము వారికి సహజములు. అట్లే వైరాగ్యము, వివేకము, వినయము, విజ్ఞానము వేదపురాణయథార్థజ్ఞానము కలిగియుందురు. దంభము, అభిమానము, అహంకారము అనునవి వారిని దఱిజేరవు. పొరపాటునగూడ అపమార్గమున అడుగిడరు. వారు నిరంతరము నా లీలలనే విందురు. వాటిని గానముచేయుదురు. నిస్స్వార్థముగా ఇతరులహితమునందే తత్పరులై యుందురు. మునీశ్వరా! వినుము. సాధువులగుణములను ఆ వేదములు గాని, సరస్వతీ దేవి గాని వర్ణింప జాలరు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- కహి సక న సారద సేష నారద సునత పద పంకజ గహే ।
అస దీనబంధు కృపాల అపనే భగత గున నిజ ముఖ కహే ॥
సిరు నాఇ బారహిఁ బార చరనన్హి బ్రహ్మపుర నారద గఏ ।
తే ధన్య తులసీదాస ఆస బిహాఇ జే హరి రంగ రఁఏ ॥

సజ్జనుల గుణములను సరస్వతీ దేవియు, శేషుడును వివరింపజాలరు." ఈ మాటలను విని నారదుడు శ్రీరామచరణములకు ప్రణమిల్లెను. దీనబంధువు, దయాళువు ఐన ప్రభువు- ఈ విధముగా భక్తుల గుణములను తాను స్వయముగా వివరించెను. నారదుడు శ్రీరామునిపాద పద్మములకు పదే పదే నమస్కరించి, బ్రహ్మ లోకమును జేరెను. తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు. సంసారమునందు ఆసక్తిని వీడి, కేవలము శ్రీహరిభక్తిలోనే అనురక్తులై యుండువారు ధన్యాత్ములు. (ఛం)

దో- రావనారి జసు పావన, గావహిఁ సునహిఁ జె లోగ ।
రామ భగతి దృఢ పావహిఁ, బిను బిరాగ జప జోగ ॥ 46 (క) ॥
దీప సిఖా సమ జుబతి తన, మన జని హోసి పతంగ ।
భజహి రామ తజి కామ మద, కరహి సదా సతసంగ ॥ 46 (ఖ) ॥

రావణారియైన శ్రీరాముని పవిత్రయశమునుగూర్చి, వినెడి వారును, గానము చేయువారును, జప, యోగ, వైరాగ్యములు లేకున్నను శ్రీరామునియందు దృఢమైన భక్తిని గలిగియుందురు. యువతితనువు దీపశిఖ వంటిది. ఓ మనసా! నీవు దానికి శలభము గావలదు. విషయ సుఖములపై కోరికలను, గర్వమును, త్యజించి, శ్రీరామచంద్రుని భజింపుము. సర్వదా సజ్జనసాంగత్యమును కల్గియుండుము- (దో॥ 46. క,ఖ)

మాసపారాయణము-ఇరువది రెండవ విరామము

ఇతి శ్రీమద్రామచరితమానసే సకలకలికలుషవిధ్వంసనే తృతీయ సోపానః సమాప్తః

కలియుగపాపములను నశింపజేయు శ్రీరామచరితమానసమునందలి అరణ్యకాండము అను తృతీయ సోపానము సమాప్తము

(అరణ్యకాండము సమాప్తము)

శ్రీ గణేశాయ నమః
శ్రీజానకీవల్లభో విజయతే

శ్రీరామచరితమానసము

చతుర్థ సోపానము

కిష్కింధాకాండము

దైవప్రార్థన

శ్లో॥ కుందేందీవరసుందరావతిబలౌ విజ్ఞానధామావుభౌ
శోభాఢ్యౌ వరధన్వినౌ శ్రుతినుతౌ గోవిప్రవృందప్రియౌ ।
మాయామానుషరూపిణౌ రఘువరౌ సద్ధర్మవర్మౌ హితౌ
సీతాన్వేషణతత్పరౌ పథిగతౌ భక్తిప్రదౌ తౌ హి నః ॥ 1 ॥

మల్లెపూలవలె గౌరవర్ణ శోభితుడు లక్ష్మణుడు. నల్లకలువలవలె శ్యామవర్ణ భూషితుడు శ్రీరామచంద్రుడు. వారు బలశాలురు, విజ్ఞానఖనులు, శోభా సంపన్నులు, శ్రేష్ఠ ధనుర్ధారులు, వేదములచే స్తుతింపబడువారు. గోబ్రాహ్మణులకు ప్రియమైనవారు, మాయామానుషవిగ్రహులు, ధర్మపరిరక్షకులు అందరికిని హితమొనర్చువారు. సీతాన్వేషణతత్పరులైపథికులైయున్న ఆ శ్రీరామలక్ష్మణులిద్దఱును మనకు (లోకమునకు) నిశ్చయముగా భక్తి ప్రపత్తులను ప్రసాదింపుదురుగాక. (1)

శ్లో॥ బ్రహ్మాంభోధిసముద్భవం కలిమలప్రధ్వంసనం చావ్యయం
శ్రీమచ్ఛంభుముఖేందుసుందరవరే సంశోభితం సర్వదా ।
సంసారామయభేషజం సుఖకరం శ్రీజానకీజీవనం
ధన్యాస్తే కృతినః పిబంతి సతతం శ్రీరామనామామృతమ్ ॥ 2 ॥

శ్రీరామనామామృతము వేదములనెడి సముద్రమును మథించుటవలన ఉత్పన్నమైనది, కలికల్మషములను రూపుమాపునది, శాశ్వతమైనది, పరమ శివుని యొక్క అత్యంత సుందరమైన ముఖచంద్రునియందు సర్వదా శోభిల్లునది (పరమశివునిచే సతతము జపింపబడునది), భవ (జనన మరణములనెడి) రోగముల పాలిటి దివ్యౌషధము, సుఖ ప్రదము, శ్రీ జానకీదేవికి ప్రాణప్రదమైనది. అట్టి మహిమాన్వితమైన శ్రీరామనామామృతమును ఎల్లప్పుడును ఆస్వాదించునట్టి పుణ్యాత్ములు నిజముగా ధన్యులే. (2)

సో॥ ముక్తి జన్మ మహి జాని, గ్యాన ఖాని అఘ హాని కర ।
జహఁ బస సంభు భవాని, సో కాసీ సేఇఅ కస న ॥
జరత సకల సుర బృంద, బిషమ గరల జెహిఁ పాన కియ ।
తెహి న భజసి మన మంద, కో కృపాల సంకర సరిస ॥

పార్వతీపరమేశ్వరులకు నిత్యనివాసస్థానమైన కాశీక్షేత్రము మోక్షమునకు పుట్టిల్లు, జ్ఞానమునకు గని, పాపములను హరించునట్టిది- అని ఎఱింగిన వారు ఆ క్షేత్రమును సేవింపకుండ ఎట్లుండగలరు? అనగా తప్పకసేవింతురు. సకలదేవతాగణములను దహించివేయుచున్న భయంకరవిషమును కృపాసింధువైన శంకరుడు పానముచేసి వారినికాపాడెను. ఓ మూఢమనసా! అట్టి దయామయుడైన శంకరుని నీవు ఏల భజింపవు? (సోరఠ)

హనుమద్రామ సమాగమము-సుగ్రీవునితో మైత్రి

చౌ- ఆగేఁ చలే బహురి రఘురాయా । రిష్యమూక పర్బత నిఅరాయా ॥
తహఁ రహ సచివ సహిత సుగ్రీవా । ఆవత దేఖి అతుల బల సీఁవా ॥ 1 ॥
అతి సభీత కహ సును హనుమానా । పురుష జుగల బల రూప నిధానా ॥
ధరి బటు రూప దేఖు తైఁ జాఈ । కహేసు జాని జియఁ సయన బుఝాఈ ॥ 2 ॥
పఠఏ బాలి హోహిఁ మన మైలా । భాగౌఁ తురత తజౌఁ యహ సైలా ॥
బిప్రరూప ధరి కపి తహఁ గయఊ । మాథ నాఇ పూఛత అస భయఊ ॥ 3 ॥
కో తుమ్హ స్యామల గౌర సరీరా । ఛత్రీ రూప ఫిరహు బన బీరా ॥
కఠిన భూమి కోమల పద గామీ । కవన హేతు బిచరహు బన స్వామీ ॥ 4 ॥
మృదుల మనోహర సుందర గాతా । సహత దుసహ బన ఆతప బాతా ॥
కీ తుమ్హ తీని దేవ మహఁ కోఊ । నర నారాయన కీ తుమ్హ దోఊ ॥ 5 ॥

శ్రీరఘునాథుడు ఆ పంపాసరోవరతీరమున ముందునకు సాగుచు ఋష్యమూకపర్వతమును సమీపించెను. ఆ పర్వతము మీద సుగ్రీవుడు తనమంత్రులతోగూడి, నివసించుచుండెను. అతులిత బలశాలురైన శ్రీరామలక్ష్మణులరాకను గమనించి, సుగ్రీవుడు అత్యంతభయాందోళనలకు లోనై ఇట్లు పలికెను. "ఓ ఆంజనేయా! ఈ పురుషులు ఇరువురును అపూర్వరూపబలసంపన్నులు. నీవు బ్రహ్మచారి వేషమున వారికడకు పొమ్ము. వారియథార్థమనోభావములను తెలిసికొని, సంకేతము ద్వారా నాకు తెలియజేయుము. ఒకవేళ వారు

మలినమనస్కుడైన వాలిచే పంపబడియున్నచో వెంటనే నేను ఈ పర్వతమునువీడి పాఱిపోయెదను."
హనుమంతుడు బ్రాహ్మణ వేషమును ధరించి, అచ్చటికి పోయి, వందనమాచరించి, ఈ విధముగా అడిగెను. "శ్యామ, గౌరవర్ణ తను శోభితులైన వీరులారా! మీరెవ్వరు? క్షత్రియవేషధారులై వనములలో ఏల తిరుగుచున్నారు? స్వామీ! కఠినేలపై సుకుమారమైన పాదములతో కాలినడకన సంచరించుటకుగల కారణమేమి? మీ కోమలమనోహరసుందరశరీరములు ఈ అడవులలో దుస్సహమైన ఎండను గాలిని ఎట్లు సహించుచున్నవి? మీరు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులలోనివారా? లేక నరనారాయణులా? (చౌపాఈ॥ 1-5)

దో- జగ కారన తారన భవ, భంజన ధరనీ భార ।
కీ తుమ్హ అఖిల భువన పతి, లీన్హ మనుజ అవతార ॥ 1 ॥

మీరు జగత్తునకు మూలకారణమై, అఖిలలోకములకు ప్రభువులైన భగవత్స్వరూపులా? లోకములను భవసాగరమునుండి ఉద్ధరించుచు, పృథ్వీభారమును బాపుటకై మానవులుగా అవతరించి వచ్చినవారా? (దోహా॥ 1)

చౌ- కోసలేస దసరథ కే జాఏ । హమ పితు బచన మాని బన ఆఏ ॥
నామ రామ లఛిమన దోఉ భాఈ । సంగ నారి సుకుమారి సుహాఈ ॥ 1 ॥
ఇహాఁ హరీ నిసిచర బైదేహీ । బిప్ర ఫిరహిఁ హమ ఖోజత తేహీ ॥
ఆపన చరిత కహా హమ గాఈ । కహహు బిప్ర నిజ కథా బుఝాఈ ॥ 2 ॥
ప్రభు పహిచాని పరేఉ గహి చరనా । సో సుఖ ఉమా జాఇ నహిఁ బరనా ॥
పులకిత తన ముఖ ఆవ న బచనా । దేఖత రుచిర బేష కై రచనా ॥ 3 ॥
పుని ధీరజు ధరి అస్తుతి కీన్హీ । హరష హృదయఁ నిజ నాథహి చీన్హీ ॥
మోర న్యాఉ మైం పూఛా సాఈం । తుమ్హ పూఛహు కస నర కీ నాఈం ॥ 4 ॥
తవ మాయా బస ఫిరఉఁ భులానా । తాతే మైం నహిఁ ప్రభు పహిచానా ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "మేము కోసలదేశాధిపతియైన దశరథునికుమారులము. తండ్రిగారిఆజ్ఞతో వనములకు వచ్చితిమి. నా పేరు రాముడు, ఇతడు లక్ష్మణుడు. మేము సోదరులము. మాతోపాటు ఒక సుకుమారసుందరస్త్రీ యుండెడిది. ఆమె విదేహరాజైన జనకునికూతురు, నా భార్య. ఆమెను ఈ వనములో ఎవడో ఒక రాక్షసుడు అపహరించినాడు. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మేము ఆమెను వెదకుచు, తిరుగుచున్నాము. నేను మా కథను వివరించితిని. నీవు నీ వృత్తాంతమును వినిపింపుము." తన ఆరాధ్యదైవమైన శ్రీరాముని గుర్తించి, ఆంజనేయుడు ఆయనచరణములపై వ్రాలెను. (శివుడు పల్కుచున్నాడు) ఉమా! మారుతిఆనందానుభూతిని వర్ణింపజాలము. అతనితనువు పులకరించెను. నోటమాట పెగలకపోయెను. తనప్రభువు యొక్క సుందరసురుచిరరూపమును జూచుచు నిలబడిపోయెను. తన స్వామిని గుర్తింపగల్గినందున అతనిహృదయము ఆనందముతో ఉప్పొంగెను. పిమ్మట ధైర్యము వహించి, స్తుతించుచు పలికెను. "స్వామీ! నేనడుగుట న్యాయమే. ఏలనన చాలాకాలము తరువాత నాకు మీ దర్శనమైనది. అదియును మునివేషములలో- కనుక నా వానరబుద్ధి మిమ్ము గుర్తింపలేకపోయినది. కాని మీరు 'సర్వాంతర్యామి' అయ్యును మనుష్యమాత్రులవలె అడుగుచున్నారు. మీ మాయా ప్రభావమునకు లోనై నా ప్రభువును నేను గుర్తింపలేకపోయితిని. (చౌ॥ 1-5)

దో- ఏకు మైం(మంద మోహబస, కుటిల హృదయ అగ్యాన ।
పుని ప్రభు మోహి బిసారెఉ, దీనబంధు భగవాన ॥ 2 ॥

నేను మందబుద్ధిని, మోహవశుడను, కుటిలహృదయుడను, అజ్ఞానిని. (కావున మిమ్ము గుర్తింపనైతిని) కాని దీనబంధూ! నన్ను మీరు మఱచినారా? ప్రభూ! (దో॥ 2)

చౌ- జదపి నాథ బహు అవగున మోరేం(। సేవక ప్రభుహి పరై జని భోరేం(॥
నాథ జీవ తవ మాయాం(మోహా । సో నిస్తరఇ తుమ్హారెహిం(ఛోహా ॥ 1 ॥
తా పర మైం(రఘుబీర దోహాఈ । జానఉం(నహిం(కఛు భజన ఉపాఈ ॥
సేవక సుత పతి మాతు భరోసేం(। రహఇ అసోచ బనఇ ప్రభు పోసేం(॥ 2 ॥
అస కహి పరెఉ చరన అకులాఈ । నిజ తను ప్రగటి ప్రీతి ఉర ఛాఈ ॥
తబ రఘుపతి ఉఠాఇ ఉర లావా । నిజ లోచన జల సీం(చి జుడావా ॥ 3 ॥
సును కపి జియం(మానసి జని ఊనా । తైం(మమ ప్రియ లఛిమన తే దూనా ॥
సమదరసీ మొహి కహ సబ కోఊ । సేవక ప్రియ అనన్యగతి సోఊ ॥ 4 ॥

స్వామీ! నాలో పెక్కుదోషములు గలవు. మీరు యజమానులు. నేను సేవకుడను. సేవకుడు యజమానివిస్మృతికి గురికాడుగదా! ప్రభూ! మీ మాయవలన మోహితుడైన జీవుడు మీ అనుగ్రహముచేతనే తరింపగలడు. అదియును గాక ఓ రఘువీరా! 'భజన' మొదలగు సాధన రీతులను నేనెఱుగను. పుత్రుడు తనతల్లిపై విశ్వాసమును ఉంచినట్లు, సేవకుడు తనస్వామిపై విశ్వాసముంచి, నిశ్చింతగా ఉండును. సేవకుని పాలన-పోషణభారములు ప్రభువుపైననే యుండును." అని నుడివి, హనుమంతుడు వ్యాకులపాటుతో స్వామిపాదములపైబడి, నిజరూపమును ప్రకటించెను. అతని హృదయము ప్రేమతో నిండెను. రఘునాథుడు అతనిని లేవనెత్తి హృదయమునకు హత్తుకొనెను, ఆనందాశ్రువులచే తడిపి, అతనిని చల్లబఱచుచు, శ్రీరాముడు వచించెను. "ఓ వానరోత్తమా! నీవు మనస్సులో బాధపడవలదు. నాకు నీవు లక్ష్మణుని కంటెను మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రుడవు. అందఱును నన్ను 'సమదర్శి' యందురు. కాని సేవకులే నాకు ఎక్కువ ప్రియమైనవారు. ఏలనన వారు అనన్యభక్తితో నాపైననే ఆధారపడియుందురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సో అనన్య జాకేం(అసి, మతి న టరఇ హనుమంత ।
మైం(సేవక సచరాచర, రూప స్వామి భగవంత ॥ 3 ॥

ఓ హనుమంతుడా! నేను సేవకుడను. ఈ జడచేతనములన్నియును భగవంతుని రూపములే' అను నిశ్చయమును గలిగి, నిశ్చలబుద్ధితో దానిపైననే దృఢముగా నుండువానిని 'అనన్య సేవకుడు' అనియందురు. (దో॥ 3)

చౌ- దేఖి పవనసుత పతి అనుకూలా । హృదయం(హరష బీతీ సబ సూలా ॥
నాథ సైల పర కపిపతి రహఈ । సో సుగ్రీవ దాస తవ అహఈ ॥ 1 ॥

తెహి సన నాథ మయత్రీ కీజే । దీన జాని తెహి అభయ కరీజే ॥
సో సీతా కర ఖోజ కరాఇహి । జహఁ తహఁ మరకట కోటి పఠాఇహి ॥ 2 ॥
ఏహి బిధి సకల కథా సముఝాఇ । లిఏ దుఔ జన పీఠి చఢాఇ ॥
జబ సుగ్రీవఁ రామ కహుఁ దేఖా । అతిసయ జన్మ ధన్య కరి లేఖా ॥ 3 ॥
సాదర మిలెఉ నాఇ పద మాథా । భేఁటెఉ అనుజ సహిత రఘునాథా ॥
కపి కర మన బిచార ఏహి రీతీ । కరిహహిఁ బిధి మో సన ఏ ప్రీతీ ॥ 4 ॥

స్వామి ప్రసన్నుడుగా ఉండుట చూచి, హనుమంతుడు లోలోన హర్షితుడాయెను. అతని దుఃఖము మాయమాయెను. అంతట అతడు పలికెను. "స్వామీ! ఈ పర్వతముపై సుగ్రీవుడు అను వానరరాజు ఉన్నాడు. అతడు మీకు దాసుడు. అతనితో చెలిమి చేయుడు. దీనుడైన అతనిని భయరహితుని గావింపుడు. అతడు అన్నిదిశలకును తనవానరసైన్యములను బంపి, సీతాదేవిని వెదకించును." ఈ విధముగా అన్ని విషయములను వివరించి, హనుమంతుడు రామలక్ష్మణులను తనవీపుపై ఎక్కించుకొని, సుగ్రీవునిచెంతకు జేర్చెను. సుగ్రీవుడు శ్రీరామచంద్రుని జూచి, తన జన్మ ధన్యమైనట్లు భావించెను. అతడు శ్రీరాముని సాదరముగా గలిసి, ఆయన చరణములకు నమస్కరించెను. రామలక్ష్మణులు అతనిని కౌగిలించుకొనిరి. అప్పుడు కపీశ్వరుడైన సుగ్రీవుడు తన మనస్సులో "ఓ విధాతా! వీరు నాతో చెలిమి చేయుదురా?" అని యోచించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ హనుమంత ఉభయ దిసి, కీ సబ కథా సునాఇ ।
పావక సాఖీ దేఇ కరి, జోరీ ప్రీతి దృఢాఇ ॥ 4 ॥

హనుమంతుడు ఇరుపక్షములవృత్తాంతములను వినిపించి, 'అగ్ని' సాక్షిగా ఆ ఉభయులమధ్య ప్రీతి పూర్వకముగా దృఢమైన మైత్రిని గూర్చెను. (దో॥ 4)

చౌ- కీన్హి ప్రీతి కఛు బీచ న రాఖా । లఛిమన రామ చరిత సబ భాషా ॥
కహ సుగ్రీవ నయన భరి బారీ । మిలిహి నాథ మిథిలేసకుమారీ ॥ 1 ॥
మంత్రిన్హ సహిత ఇహాఁ ఏక బారా । బైఠ రహేఉఁ మైఁ కరత బిచారా ॥
గగన పంథ దేఖీ మైఁ జాతా । పరబస పరీ బహుత బిలపాతా ॥ 2 ॥
రామ రామ హా రామ పుకారీ । హమహి దేఖి దీన్హెఉ పట డారీ ॥
మాగా రామ తురత తెహిఁ దీన్హా । పట ఉర లాఇ సోచ అతి కీన్హా ॥ 3 ॥
కహ సుగ్రీవ సునహు రఘుబీరా । తజహు సోచ మన ఆనహు ధీరా ॥
సబ ప్రకార కరిహఉఁ సెవకాఈ । జెహి బిధి మిలిహి జానకీ ఆఈ ॥ 4 ॥

ఇద్దఱిమధ్య మైత్రి ఏర్పడిన పిదప, అరమరికలు లేని అన్యోన్యస్థితి కుదురుకొనెను. అప్పుడు లక్ష్మణుడు శ్రీరామచంద్రునిగాథను సుగ్రీవాదులకు వినిపించెను. సుగ్రీవుడు కంటనీరుపెట్టి "స్వామీ! మిథిలాధీశుని

కుమార్తెయగు జానకీదేవిజాడ తప్పక దొరకగలదు" అని పలికెను. "ఒకసారి మంత్రులతోపాటు కూర్చొని నేనిచట ఒక విషయమునుగూర్చి చర్చించుచుంటిని. అప్పుడు నిస్సహాయురాలై, దీనముగా విలపించుచు ఆకాశమార్గమున సీతాదేవి పోవుచుండుటను నేను గమనించితిని ఆమె రామా! రామా! హే రామ! అని విలపించుచు మమ్ములను జూచి, ఒక వస్త్రమును పడవేసెను." శ్రీరాముని కోరికపై సుగ్రీవుడు వెంటనే (ఆభరణములు గల) ఆ వస్త్రమును తెప్పించి యిచ్చెను. దానిని తనహృదయమునకు హత్తుకొని, శ్రీరామచంద్రుడు విరహతాపమునకు లోనయ్యెను. సుగ్రీవుడు పలికెను. "రఘువీరా! చింతింపకుడు. నిబ్బరముగా నుండుడు. నేను అన్నివిధముల మీ సేవలు చేసెదను. జానకీ దేవి మిమ్ము చేరునట్లు అన్ని ఉపాయములను నడిపెదను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సఖా బచన సుని హరషే, కృపాసింధు బలసీంవ ।
కారన కవన బసహు బన, మోహి కహహు సుగ్రీవ ॥ 5 ॥

దయాసాగరుడును, అమితబలశాలియు అగు శ్రీరాముడు మిత్రుడైన సుగ్రీవుని వచనములను విని, సంతోషముతో ఇట్లనెను. "సుగ్రీవా! నీవు ఈ వనమున ఉండుటకు కారణమేమి? తెల్పుము."- (దో॥ 5)

చౌ- నాథ బాలి అరు మైం ద్వౌ భాఈ । ప్రీతి రహీ కఛు బరని న జాఈ ॥
మయసుత మాయావీ తెహి నాఉం । ఆవా సో ప్రభు హమరేం గాఉం ॥ 1 ॥
అర్ధ రాతి పుర ద్వార పుకారా । బాలీ రిపు బల సహై న పారా ॥
ధావా బాలి దేఖి సో భాగా । మైం పుని గయఉం బంధు సంగ లాగా ॥ 2 ॥
గిరిబర గుహాం పైఠ సో జాఈ । తబ బాలీం మోహి కహా బుఝాఈ ॥
పరిఖెసు మోహి ఏక పఖవారా । నహిం ఆవౌం తబ జానెసు మారా ॥ 3 ॥
మాస దివస తహం రహెఉం ఖరారీ । నిసరీ రుధిర ధార తహం భారీ ॥
బాలి హతెసి మోహి మారిహి ఆఈ । సిలా దేఇ తహం చలెఉం పరాఈ ॥ 4 ॥
మంత్రిన్హ పుర దేఖా బిను సాఈం । దీన్హెఉ మోహి రాజ బరిఆఈం ॥
బాలీ తాహి మారి గృహ ఆవా । దేఖి మోహి జియం భేద బఢావా ॥ 5 ॥
రిపు సమ మోహి మారెసి అతి భారీ । హరి లీన్హెసి సర్బసు అరు నారీ ॥
తాకేం భయ రఘుబీర కృపాలా । సకల భువన మైం ఫిరెఉం బిహాలా ॥ 6 ॥
ఇహాం సాప బస ఆవత నాహీం । తదపి సభీత రహఉం మన మాహీం ॥
సుని సేవక దుఖ దీనదయాలా । ఫరకి ఉఠీం దౌఉ భుజా బిసాలా ॥ 7 ॥

సుగ్రీవుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "స్వామీ! వాలి, నేను అన్నదమ్ములము. మా అన్యోన్యానురాగములు వర్ణనాతీతములు. 'మయుడు' అను దానవుని కుమారుడైన 'మాయావి' అనువాడు ఒకసారి మా కిష్కింధా నగరమునకు వచ్చెను. వాడు అర్ధరాత్రి నగరద్వారమున నిలబడి, యుద్ధమునకు రమ్మని వాలిని పిలిచెను. శత్రుబలమును సహింపని వాలి వానితో యుద్ధము చేయుటకు వెడలెను. అతనిని జూచి మాయావి పిక్కబలము జూపెను. నేనును నా అన్నను అనుసరించితిని. ఆ మాయావి ఒక కొండగుహలో దూరెను. అంతట వాలి "సుగ్రీవా! ఒక పక్షము దినములు ఇచటనే యుండి నాకొఱకై నిరీక్షించుచుండుము. నేను తిరిగి రానిచో మృతిచెందినట్లు భావింపుము." అని ఆదేశించి, అతడు ఆ గుహలోనికి వెళ్లెను. ఓ ఖరారీ! నేనచట నెలదినములు అతనికై నిరీక్షించితిని. ఆ గుహనుండి రక్తము ప్రవాహముగా రాసాగెను. ఆ మాయావి వాలిని చంపినట్లు అప్పుడు నేను తలంచితిని. వాడు బయటికి వచ్చినచో నన్నును చంపును అని భావించితిని. కనుక గుహాద్వారమునకు ఒక పెద్ద బండను అడ్డువేసి, పరుగెత్తుకొని వచ్చితిని. రాజులేని నగరమును జూచి, పట్టుబట్టి మంత్రులు నన్ను కిష్కింధకు రాజును చేసిరి. కాని వాలి ఆ మాయావిని చంపి, కొలదినముల తరువాత తిరిగి వచ్చెను. రాజ సింహాసనముపై నన్ను జూచి, అతడు మనస్సులో నాయెడ విరోధమును పెంచుకొనెను. (రాజ్యలోభముచే అతడు గుహనుండి బయటికి రాకుండ నేను గుహద్వారమును పెద్దబండతో మూసి వచ్చి, రాజ్యాధికారమును చేజిక్కించు కొంటినని అతడు తలంచెను) అతడు నన్ను శత్రువుగా భావించి, తీవ్రముగా కొట్టెను. నా సర్వస్వమును లాగికొనెను. నా భార్యనుగూడ హరించెను. ఓ కృపాళూ! రఘువీరా! ఆతనికి భయపడి, అన్నిలోకములలోను వ్యాకులపాటుతో తిరిగితిని. మతంగముని శాపకారణమున అతడు ఈ గిరిపైకి రాజాలడు. ఐనను నేను ఎల్లప్పుడు భయపడుచునే యుందును." సేవకుని దుఃఖగాథను విని, దీనబాంధవుడైన శ్రీరామునియొక్క భుజములు రెండును అదిరెను. (ఇది శ్రీరాముని శూరలక్షణమును, వాలిని శిక్షించుటకై అతని నిశ్చయమును సూచించును.) (చౌ॥ 1-7)

వాలి వధ

దో- సును సుగ్రీవ మారిహఉఁ, బాలిహి ఏకహిఁ బాన ।
బ్రహ్మ రుద్ర సరనాగత, గఏఁ న ఉబరిహిఁ ప్రాన ॥ 6 ॥

శ్రీరాముడిట్లు వచించెను. "సుగ్రీవా! వినుము. నేను ఒకే ఒక్కబాణముతో వాలిని వధించెదను. అతనిని బ్రహ్మరుద్రాదులుగూడ కాపాడలేరు. (దో॥ 6)

చౌ- జే న మిత్ర దుఖ హోహిఁ దుఖారీ । తిన్హహి బిలోకత పాతక భారీ ॥
నిజ దుఖ గిరి సమ రజ కరి జానా । మిత్రక దుఖ రజ మేరు సమానా ॥ 1 ॥
జిన్హ కేఁ అసి మతి సహజ న ఆఈ । తే సఠ కత హఠి కరత మితాఈ ॥
కుపథ నివారి సుపంథ చలావా । గున ప్రగటై అవగునన్హి దురావా ॥ 2 ॥
దేత లేత మన సంక న ధరఈ । బల అనుమాన సదా హిత కరఈ ॥
బిపతి కాల కర సతగున నేహా । శ్రుతి కహ సంత మిత్ర గున ఏహా ॥ 3 ॥
ఆగేఁ కహ మృదు బచన బనాఈ । పాఛేఁ అనహిత మన కుటిలాఈ ॥
జాకర చిత అహి గతి సమ భాఈ । అస కుమిత్ర పరిహరేహిఁ భలాఈ ॥ 4 ॥

సేవక సఠ నృప కృపన కునారీ । కపటీ మిత్ర సూల సమ చారీ ॥
సఖా సోచ త్యాగహు బల మోరేఁ । సబ బిధి ఘటబ కాజ మైఁ తోరేఁ ॥ 5 ॥
కహ సుగ్రీవ సునహు రఘుబీరా । బాలి మహాబల అతి రనధీరా ॥
దుందుభి అస్థి తాల దెఖరాఏ । బిను ప్రయాస రఘునాథ ఢహాఏ ॥ 6 ॥
దేఖి అమిత బల బాఢీ ప్రీతీ । బాలి బధబ ఇన్హ భఇ పరతీతీ ॥
బార బార నావఇ పద సీసా । ప్రభుహి జాని మన హరష కపీసా ॥ 7 ॥
ఉపజా గ్యాన బచన తబ బోలా । నాథ కృపాఁ మన భయఉ అలోలా ॥
సుఖ సంపతి పరివార బడాఈ । సబ పరిహరి కరిహఉఁ సెవకాఈ ॥ 8 ॥
ఏ సబ రామ భగతి కే బాధక । కహహిఁ సంత తవ పద అవరాధక ॥
సత్రు మిత్ర సుఖ దుఖ జగ మాహీఁ । మాయాకృత పరమారథ నాహీఁ ॥ 9 ॥
బాలి పరమ హిత జాసు ప్రసాదా । మిలెహు రామ తుమ్హ సమన బిషాదా ॥
సపనేఁ జెహి సన హోఇ లరాఈ । జాగేఁ సముఝత మన సకుచాఈ ॥ 10 ॥
అబ ప్రభు కృపా కరహు ఏహి భాఁతీ । సబ తజి భజను కరౌఁ దిన రాతీ ॥
సుని బిరాగ సంజుత కపి బానీ । బోలే బిహఁసి రాము ధనుపానీ ॥ 11 ॥
జో కఛు కహెహు సత్య సబ సోఈ । సఖా బచన మమ మృషా న హోఈ ॥
నట మరకట ఇవ సబహి నచావత । రాము ఖగేస బేద అస గావత ॥ 12 ॥
లై సుగ్రీవ సంగ రఘునాథా । చలే చాప సాయక గహి హాథా ॥
తబ రఘుపతి సుగ్రీవ పఠావా । గర్జేసి జాఇ నికట బల పావా ॥ 13 ॥
సునత బాలి క్రోధాతుర ధావా । గహి కర చరన నారి సముఝావా ॥
సును పతి జిన్హహి మిలెఉ సుగ్రీవా । తే ద్వౌ బంధు తేజ బల సీంవా ॥ 14 ॥
కోసలేస సుత లఛిమన రామా । కాలహు జీతి సకహిఁ సంగ్రామా ॥ 15 ॥

మిత్రునిదుఃఖమును గాంచి, దుఃఖింపని వానిని జూచినచో మహాపాపము అంటును. తన కొండంతదుఃఖమును ధూళివలెను, ధూళితో సమానమైన మిత్రునిదుఃఖమును మేరు పర్వతమంతగాను చూడవలెను. సహజముగా ఇట్టి లక్షణము లేని వాడు శఠుడు, అట్టివాడు పూనిక వహించి ఎవ్వరితోనైనను మైత్రి చేసి, ఏమి ప్రయోజనము? చెడుమార్గమున బోవుచున్న మిత్రుని ఆపి, మంచిమార్గమునకు మఱల్చుట మిత్రధర్మము. ఎప్పుడైనను తనమిత్రుని గుణములనే ప్రకటింప వలయును. దోషములను దాచవలెను. సంశయములకు తావీయక ఇచ్చిపుచ్చుకొను చుండవలెను. సర్వదా అతనికి తనశక్తికొలది మేలే చేయవలెను. ఆపదకాలమునందు మిత్రుని ఎక్కువగా ఆదుకొనవలెను. ఇవి మంచిమిత్రుని లక్షణములు–అని వేదములు నుడువుచున్నవి. ఎదురుగా ఇచ్చకపుమాటలాడి, పరోక్షమున కీడు తలపెట్టు వాడు కుటిలమనస్కుడు. సోదరా! అట్టి వాని మనస్సు పామునడకవలె వంకరటింకరగా

నుండును. అట్టి కుటిలుని విడిచిపెట్టుటయే మంచిది. మూర్ఖుడగు సేవకుడు, కృపణుడైన రాజు, కులటయైన భార్య, కపటి యైన స్నేహితుడు- ఈ నలుగురు శూలములవలె దుఃఖములను కలిగించువారు. మిత్రమా! నీకు అండగా నేనున్నాను. నా బలమును విశ్వసింపుము. నీవు చింతింపవలదు. నేను అన్నివిధముల నీకు సహాయపడెదను."

అపుడు సుగ్రీవుడు, "రఘువీరా! వాలి మిక్కిలి బలశాలి. యుద్ధములో అత్యంతధీరుడు, వీరుడు" అని పలికి శ్రీరామునకు 'దుందుభి' అనురాక్షసుని ఎముకలను, సప్తతాళవృక్షములను జూపెను. శ్రీ రఘునాథుడు వాటిని అవలీలగనే పడగొట్టెను. అపారమైన శ్రీరామబలమును జూచి, సుగ్రీవునకు ఆయనపై ప్రేమ ఇనుమడించెను.ఆయన తప్పక వాలిని వధింపగలడను విశ్వాసము బలపడెను. శ్రీరాముని భగవంతునిగా ఎఱింగి, సుగ్రీవునిమనస్సు హర్షోల్లసితమయ్యెను. ప్రభుచరణములకు పదేపదే సాగిలపడెను. జ్ఞానోదయమైన సుగ్రీవుడు ఇట్లు పలికెను. "ప్రభూ! మీ కృపవలన నాకు చిత్తస్థైర్యము చేకూరినది. సుఖసంపదలు, పరివారము, వైభవము, అన్నింటికిని తిలాంజలులనిచ్చి, మీ సేవ చేసెదను. ఏలనన ఇవి అన్నియును శ్రీరాముని భజించుటకు ఆటంకములని మహాత్ములు పల్కుదురు. జగత్తులో శత్రుమిత్రులు, సుఖదుఃఖములు మొదలగు ద్వంద్వములు మాయచే ఏర్పడుచుండును. వాస్తవముగ అవిలేవు. శ్రీరామా! వాలి నాకు గొప్ప మేలునే చేసినాడు. అతని కృపవలననే శోకనివారకమగు మీ దర్శనభాగ్యము కలిగినది. ఇంతటి మేలునకు కారణమైన అతనితో స్వప్నమున యుద్ధము చేసినను మేల్కొన్న పిదప నాకు 'సిగ్గు' గల్గును. ప్రభూ! నేనన్నింటిని త్యజించి రాత్రింబవళ్లు మీ సేవలకే అంకితమగునట్లు కృపజూపుడు" సుగ్రీవుని(క్షణిక) వైరాగ్యమును జూచి,అతని వచనములను విని, ఆ కోదండరాముడు చిరునవ్వుతో ఇట్లనెను. "నీవు చెప్పినదంతయు నిజమే. కాని మిత్రమా! నామాట అసత్యముకానేరదు. (అనగా వాలి వధింపబడుట నీవు రాజగుట తథ్యము) కాకభుశుండి పల్కుచున్నాడు. 'వైనతేయా! కోతులను ఆడించునట్లు, శ్రీరాముడు అందఱిని ఆడించును- అని వేదములు నుడువుచున్నవి." సుగ్రీవుని వెంటబెట్టుకొని ధనుర్బాణములను చేతధరించి, శ్రీరాముడు బయలుదేఱెను. అతడు వాలిని యుద్ధమునకు ఆహ్వానించుటకై సుగ్రీవుని పంపెను. శ్రీరాముని అండదండలను చూచుకొని, అతడు వాలికడకు వెళ్లి గర్జించెను. ఆ గర్జనను విని, వాలి క్రోధముతో వేగముగా పరుగు పరుగున వచ్చెను. అతని భార్యయైన తార ఆయనపాదములను పట్టుకొని ఇట్లు నచ్చజెప్పెను. "నాథా! వినుడు. సుగ్రీవునితో మైత్రి చేసిన వారిద్దఱును, అమితబలపరాక్రమశాలురు. వారు కోసలరాజైన దశరథుని పుత్రులు రామలక్ష్మణులు. యుద్ధమున వారు కాలునిగూడ జయింపగలరు. (చౌ॥ 1-15)

దో- కహ బాలీ సును భీరు ప్రియ, సమదరసీ రఘునాథ।
జౌఁ కదాచి మొహి మారహిఁ, తౌ పుని హోఉఁ సనాథ ॥ 7 ॥

వాలిపలికెను "ఓ ప్రియురాలా! పిరికిదానా! వినుము. శ్రీ రఘునాథుడు సమదర్శి. ఒకవేళ నేను అతనిచే వధింపబడినను మోక్షప్రాప్తి కలుగును." (దో॥ 7)

చౌ- అస కహి చలా మహా అభిమానీ। తృన సమాన సుగ్రీవహి జానీ ॥
భిరే ఉభౌ బాలీ అతి తర్జా। ముఠికా మారి మహాధుని గర్జా ॥ 1 ॥
తబ సుగ్రీవ బికల హోఇ భాగా। ముష్టి ప్రహార బజ్ర సమ లాగా ॥
మైఁ జో కహా రఘుబీర కృపాలా। బంధు న హోఇ మోర యహ కాలా ॥ 2 ॥

ఏకరూప తుమ్హ భ్రాతా దోఊ। తెహి భ్రమ తేఁ నహిఁ మారెఉఁ సోఊ ॥
కర పరసా సుగ్రీవ సరీరా। తను భా కులిస గఈ సబ పీరా ॥ 3 ॥
మేలీ కంఠ సుమన కై మాలా। పఠవా పుని బల దేఇ బిసాలా ॥
పుని నానా బిధి భఈ లరాఈ। బిటప ఓట దేఖహిఁ రఘురాఈ ॥ 4 ॥

ఇట్లు పలికి దురభిమానియైన వాలి సుగ్రీవుని గడ్డిపోచక్రింద జమకట్టి వచ్చెను. ఇద్దఱును పోరుకుదిగిరి. వాలి భయంకరములైన ముష్టి ప్రహారములతో సుగ్రీవుని శరీరమును నుగ్గునుగ్గు గావించి గర్జించెను. ఆ దెబ్బలు అతనికి వజ్రఘాతములయ్యెను. సుగ్రీవుడు వ్యాకులుడై పలాయనము చిత్తగించి, రామునిచెంతజేరి పలికెను. "కృపాళూ! రఘువీరా! వాలినాకు సోదరుడుగాడు. నా పాలిటియముడు-అని చెప్పి యుంటినిగదా!" అప్పుడు శ్రీరాముడు నుడివెను. "మీ సోదరులిరువురిరూపములు ఒకేపోలిక గలిగి యున్నవి. భ్రమకారణమున నేనతనిని సంహరింపలేదు". సుగ్రీవుని శరీరమును శ్రీరాముడు తన కరస్పర్శతో వజ్రతుల్యము గావించెను. అతని బాధయంతయు మాయమయ్యెను. అప్పుడు శ్రీరాముడు సుగ్రీవుని మెడలో ఒక పూలమాల వేసి, గొప్ప బలమునిచ్చి పంపెను. ఇద్దఱిమధ్య అనేకవిధముల ద్వంద్వ యుద్ధము కొనసాగెను. శ్రీరాముడు చెట్టుచాటుననుండి అంతయు చూచుచు ఉండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బహు ఛల బల సుగ్రీవ కర, హియఁ హారా భయ మాని ।
మారా బాలి రామ తబ, హృదయ మాఝ సర తాని ॥ 8 ॥

సుగ్రీవుడు అనేకమాయోపాయములను, బలమును ఉపయోగించెను. కాని కడకు ధైర్యమును కోల్పోయి, ప్రాణములపై ఆశ వదలుకొనెను. అప్పుడు శ్రీరాముడు బాణమును సంధించి, వాలి గుండెకు గురిచూచి కొట్టెను. (దో॥ 8)

చౌ- పరా బికల మహి సర కే లాగేఁ। పుని ఉఠి బైఠ దేఖి ప్రభు ఆగేఁ ॥
స్యామ గాత సిర జటా బనాఏఁ। అరున నయన సర చాప చఢాఏఁ ॥ 1 ॥
పుని పుని చితఇ చరన చిత దీన్హా। సుఫల జన్మ మానా ప్రభు చీన్హా ॥
హృదయఁ ప్రీతి ముఖ బచన కఠోరా। బోలా చితఇ రామ కీ ఓరా ॥ 2 ॥
ధర్మ హేతు అవతరెహు గోసాఈఁ। మారెహు మోహి బ్యాధ కీ నాఈఁ ॥
మైఁ బైరీ సుగ్రీవ పిఆరా। అవగున కవన నాథ మోహి మారా ॥ 3 ॥
అనుజబధూ భగినీ సుతనారీ। సును సఠ కన్యా సమ ఏ చారీ ॥
ఇన్హహి కుదృష్టి బిలోకఇ జోఈ। తాహి బధేఁ కఛు పాప న హోఈ ॥ 4 ॥
మూఢ తోహి అతిసయ అభిమానా। నారి సిఖావన కరసి న కానా ॥
మమ భుజ బల ఆశ్రిత తెహి జానీ। మారా చహసి అధమ అభిమానీ ॥ 5 ॥

బాణము తగులగానే వాలి మిక్కిలి బాధతో నేలకొరిగెను. కాని తన యెదుట శ్రీరామచంద్ర ప్రభువును గాంచి, లేచి కూర్చుండెను. పిమ్మట నీలమేఘశ్యాముడు, జటాజూటధారి, ఎఱ్ఱని నేత్రములు గలిగి, ధనుర్బాణములను ధరించిన భగవంతుని తదేకదృష్టితో చూచుచు, వాలి తన చిత్తమును ఆయన చరణములపై చేర్చెను. ప్రభువును గుర్తించి, తనజన్మ ధన్యమైనదని తలంచెను. అతనిహృదయము భక్తిపూర్ణమయ్యెను. కాని మాటలు కఠినములయ్యెను. అతడు శ్రీరాముని గాంచి యిట్లు నుడివెను. "స్వామీ! ధర్మరక్షణకై నీవు అవతరించితివి. ఒక వేటగాని వలె చెట్టుచాటున దాగి, బాణముతో నన్ను కొట్టితివి. నేను వైరినా? సుగ్రీవుడు నీకు ప్రియుడా? స్వామీ! ఏ అపరాధము చేసినందులకు నన్ను శిక్షించితిరి?" శ్రీరాముడు సమాధాన మిచ్చెను. "మూర్ఖుడా! వినుము. తమ్ముని భార్య, సోదరి, కోడలు, కూతురు- వీరు నల్గురూ సమానలు. వీరిని చెడు దృష్టితో చూచినవానిని చంపుట పాపము గాదు. మూఢుడా! నీవు చాల దురభిమానము గలవాడవు. నీ భార్య చెప్పిన హితవచనములను నీవు పెడచెవిన బెట్టితివి. సుగ్రీవుడు నా భుజబలమును ఆశ్రయించినాడని తెలిసియు, దురహంకారముతో నీవు అతనిని చంపగోరితివి. (చౌ॥ 1-5)

దో- సునహు రామ స్వామీ సన, చల న చాతురీ మోరి ।
ప్రభు అజహూఁ మైఁ పాపీ, అంతకాల గతి తోరి ॥ 9 ॥

వాలి పలికెను. "శ్రీరామా! వినుము. నీవంటి స్వామికడ నా తెలివితేటలు పనికిరావు. ప్రభూ! అంత్యకాలమున నీ శరణుజొచ్చిన నేను ఇప్పుడు గూడ పాపినేనా? తెలుపుము. (దో॥ 9)

చౌ- సునత రామ అతి కోమల బానీ । బాలి సీస పరసేఉ నిజ పానీ ॥
అచల కరౌఁ తను రాఖహు ప్రానా । బాలి కహా సును కృపానిధానా ॥ 1 ॥
జన్మ జన్మ ముని జతను కరాహీఁ । అంత రామ కహి ఆవత నాహీఁ ॥
జాసు నామ బల సంకర కాసీ । దేత సబహి సమ గతి అబినాసీ ॥ 2 ॥
మమ లోచన గోచర సోఇ ఆవా । బహురి కి ప్రభు అస బనిహి బనావా ॥ 3 ॥

వాలి పలికిన వినమ్రవచనములను విని, శ్రీరాముడు అతనితలను తనచేతితో నిమిరి ఇట్లనెను. "నేను నీ శరీరమును సజీవముగా ఉంచెదను. నీవు ప్రాణములతో ఉండుము" అందులకు వాలి "ఓ కృపానిధీ! మునులు పెక్కు జన్మలలో తీవ్ర తపస్సులొనర్చినను అవసాన దశలో వారి నోటినుండి రామనామము రాకపోవచ్చును. రామనామ ప్రభావముచే శంకరుడు కాశీ క్షేత్రమున అందఱికిని సమానముగా శాశ్వతమైన మోక్షమును ప్రసాదించుచున్నాడు. అట్టి శ్రీరఘునాథుడే నా భాగ్యవశమున నా కనులముందు స్వయముగా విరాజమానుడై యున్నాడు. ప్రభూ! ఇట్టి సంయోగము మఱలకలుగునా? (చౌ॥ 1-3)

ఛం- సో నయన గోచర జాసు గున నిత నేతి కహి శ్రుతి గావహీఁ ।
జితి పవన మన గో నిరస కరి ముని ధ్యాన కబహుఁక పావహీఁ ॥
మోహి జాని అతి అభిమాన బస ప్రభు కహేఉ రాఖు సరీరహీ ।
అస కవన సఠ హఠి కాటి సురతరు బారి కరిహి బబూరహీ ॥ 1 ॥

అబ నాథ కరి కరునా బిలోకహు దేహు జో బర మాగఊఁ ।
జెహిఁ జోని జన్మౌఁ కర్మ బస తహఁ రామ పద అనురాగఊఁ ॥
యహ తనయ మమ సమ బినయ బల కల్యానప్రద ప్రభు లీజిఏ ।
గహి బాహఁ సుర నర నాహ ఆపన దాస అంగద కీజిఏ ॥ 2 ॥

"శ్రుతులు 'నేతినేతి' యని సర్వదా నీ గుణములను కీర్తించుచుండును. ప్రాణములను, మనస్సును వశమునందుంచుకొని, సర్వేంద్రియములను విషయసుఖములనుండి మఱల్చి, నిరంతర ధ్యానమగ్నులగు మునులకు నీ దర్శనము అరుదుగా మాత్రమే లభించును. అట్టి ప్రభువైన నీవు నా కట్టెదుట నిల్చియుంటివి. నేను మిక్కిలి అభిమానినని తెలిసియు, నీవు నా శరీరమును సజీవముగా నిలుపుకొనుమని పల్కియుంటివి. కల్ప వృక్షమును నఱికి తుమ్మచెట్ల రక్షణకై కంచెను ఏర్పాటు చేయు మూర్ఖుడెవడుండును? (అనగా పూర్ణకామునిగా చేయునట్టి నిన్ను విడిచి, నశ్వరమగు శరీరమును రక్షింపుమని నిన్నే కోరుటయా?) ప్రభూ! కరుణతో నాకొక వరమును ప్రసాదింపుము. నా కర్మననుసరించి, నేను ఏజన్మనెత్తినను శ్రీరాముని పాదములపై నాకు అనురాగము నిల్చియుండుగాక. స్వామీ! కల్యాణదాయకా! వీడే నా కుమారుడు, అంగదుడు. వినయములో బలములో నాతోసరితూగగలవాడు వీనిని అనుగ్రహింపుము. దేవతలకును, మానవులకును ప్రభువైన నీవు నీ అభయహస్తముతో ఆదరించి, వీనినినీదాసునిగా జేసికొనుము.
(ఛంద్॥ 1,2)

దో- రామ చరన దృఢ ప్రీతి కరి, బాలి కీన్హ తను త్యాగ ।
సుమన మాల జిమి కంఠ తే, గిరత న జానఇ నాగ ॥ 10 ॥

ఈ విధముగా శ్రీరామునిచరణకమలములయందే భక్తిభావమును దృఢముగా నిలిపి, ఏనుగు మెడలోని పూలమాల దానికి తెలియకుండగనే జాఱిపోయినట్లు వాలి అసువులు అతనికి తెలియకుండగనే అనంతాకాశములో కలిసిపోయెను.
(దో॥ 10)

చౌ- రామ బాలి నిజ ధామ పఠావా । నగర లోగ సబ బ్యాకుల ధావా ॥
నానా బిధి బిలాప కర తారా । ఛూటే కేస న దేహ సఁభారా ॥ 1 ॥
తారా బికల దేఖి రఘురాయా । దీన్హ గ్యాన హరి లీన్హీ మాయా ॥
ఛితి జల పావక గగన సమీరా । పంచ రచిత అతి అధమ సరీరా ॥ 2 ॥
ప్రగట సో తను తవ ఆగేఁ సోవా । జీవ నిత్య కెహి లగి తుమ్హ రోవా ॥
ఉపజా గ్యాన చరన తబ లాగీ । లీన్హేసి పరమ భగతి బర మాగీ ॥ 3 ॥
ఉమా దారు జోషిత కీ నాఈఁ । సబహి నచావత రాము గొసాఈఁ ॥
తబ సుగ్రీవహి ఆయసు దీన్హా । మృతక కర్మ బిధివత సబ కీన్హా ॥ 4 ॥
రామ కహా అనుజహి సముఝాఈ । రాజ దేహు సుగ్రీవహి జాఈ ॥
రఘుపతి చరన నాఇ కరి మాథా । చలే సకల ప్రేరిత రఘునాథా ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు వాలికి వైకుంఠపదమును అనుగ్రహించెను. (దానివలన అతడు వానర శరీరమును వీడి, పరమహంసలకును దుర్లభమైన పరమపదమును పొందెను) కిష్కింధా(నగర) వాసులు వాలిమృతితో వ్యాకులురై తికమకలకు లోనైరి. వాలిభార్య 'తార' అనేక విధముల విలపించెను. ఆమె శరీరము నేలపై నిల్వలేక పోయెను. కేశములు చెదరిపోయెను. శోక విహ్వలయైన తారకు శ్రీ రఘునాథుడు జ్ఞానోపదేశము చేసి, ఆమె అజ్ఞానమును తొలగించెను. "ఈనశ్వరమైన శరీరము పృథ్వి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము- అనుపంచభూతములతో ఏర్పడినది. అదియు నీ యెదుటనే పడియున్నది. కానీ జీవుడు నిత్యుడు. నీవు ఎవరి కొఱకు ఏడ్చుచున్నావు?" ఈ మాటలతో తారకు జ్ఞానోదయమయ్యెను వెంటనే శ్రీరామునిచరణకమలములపై వ్రాలెను. ఆయనవుండి పరమభక్తిని వరముగా పొందెను. (శివుడు పల్కుచున్నాడు.) ఓ ఉమా! శ్రీరామచంద్రప్రభువు అందఱిని ఆటబొమ్మనువలె ఆడించును. శ్రీరామునిఆజ్ఞ మేరకు సుగ్రీవుడు తన అన్నయైనవాలికి విధ్యుక్తముగా అంత్యక్రియలను జరిపించెను. అప్పుడు శ్రీరామచంద్రుడు లక్ష్మణునకు "నీవు వెళ్లి సుగ్రీవుని కిష్కింధకు రాజ్యాభిషిక్తునిగావింపుము- అని ఆదేశించెను. అందఱును శ్రీరాముని చరణములకు ప్రణమిల్లి, అతని ఆజ్ఞతో కిష్కింధకు చేరిరి. (చౌ॥ 1-5)

దో- లఛిమన తురత బొలాఏ, పురజన బిప్ర సమాజ ।
రాజు దీన్హ సుగ్రీవ కహఁ, అంగద కహఁ జుబరాజ ॥ 11 ॥

లక్ష్మణుడు వెంటనే నగరవాసులను, బ్రాహ్మణులను పిలిపించి, వారి అందఱియెదుట సుగ్రీవుని రాజుగాను, అంగదుని యువరాజుగాను చేసెను. (దో॥ 11)

చౌ- ఉమా రామ సమ హిత జగ మాహీఁ । గురు పితు మాతు బంధు ప్రభు నాహీఁ ॥
సుర నర ముని సబ కై యహ రీతీ । స్వారథ లాగి కరహిఁ సబ ప్రీతీ ॥ 1 ॥
బాలిత్రాస బ్యాకుల దిన రాతీ । తన బహు బ్రన చింతాఁ జర ఛాతీ ॥
సోఇ సుగ్రీవ కీన్హ కపిరాఊ । అతి కృపాల రఘుబీర సుభాఊ ॥ 2 ॥
జానతహూఁ అస ప్రభు పరిహరహీఁ । కాహె న బిపతి జాల నర పరహీఁ ॥
పుని సుగ్రీవహి లీన్హ బొలాఈ । బహు ప్రకార నృపనీతి సిఖాఈ ॥ 3 ॥
కహ ప్రభు సును సుగ్రీవ హరీసా । పుర న జాఉఁ దస చారి బరీసా ॥
గత గ్రీషమ బరషా రితు ఆఈ । రహిహఉఁ నికట సైల పర ఛాఈ ॥ 4 ॥
అంగద సహిత కరహు తుమ్హ రాజూ । సంతత హృదయఁ ధరెహు మమ కాజూ॥
జబ సుగ్రీవ భవన ఫిరి ఆఏ । రాము ప్రబరషన గిరి పర ఛాఏ ॥ 5 ॥

(పరమేశ్వరుడు తెలుపుచున్నాడు) పార్వతీ! ప్రపంచమున శ్రీరామునివంటి హితకరుడైన గురువు, తండ్రి, తల్లి, సోదరుడు, స్వామి- ఎవ్వరును లేరు. దేవతలు, మునులు, మనుష్యులు సాధారణముగా స్వార్థదృష్టితోడనే ఇతరులను ప్రేమించెదరు. ఇంతవఱకును సుగ్రీవుడు వాలి భయముతో రాత్రింబవళ్లు గజగజ వణకిపోవుచుండెను. వాలికొట్టిన

దెబ్బలకు అతని శరీరముపై పెక్కు గాయములుండెను. అతనిహృదయము అనవరతము చింతాగ్రస్తమైయుండెను. అట్టి సుగ్రీవుని శ్రీరాముడు కపిరాజుగా జేసెను. నిజముగా రఘువీరుడు అత్యంతదయాళువు. ఈ విషయము తెలిసియు ఇట్టి ప్రభువును విస్మరించెడి జనులు ఆపదలనెడివలలో చిక్కుపడుట ఆశ్చర్యకరము గాదు. పిమ్మట శ్రీరాముడు సుగ్రీవుని బిలిచి, అతనికి అనేకవిధముల రాజనీతిని ఉపదేశించెను. అనంతరము శ్రీరామచంద్రప్రభువు ఇట్లు పలికెను. "ఓ వానరరాజా! సుగ్రీవా! వినుము. నేను పదునాలుగు సంవత్సరముల వఱకు ఏ నగరములోను ప్రవేశింపను. ఇప్పుడు గ్రీష్మఋతువు పోయి, వర్షఋతువు వచ్చినది. కావున సమీపముననే ఒక పర్వతముపై నివసించెదను. అంగదుని వెంటనిడుకొని నీవు రాజ్యపాలన చేయుచుండుము. కాని నా కార్యమును మాత్రము సర్వదా మనస్సులో ఉంచుకొనుము." పిదప సుగ్రీవుడు తనభవనమును చేరెను. శ్రీరాముడు 'ప్రవర్షణ'గిరిపై నివసింపసాగెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- ప్రథమహిం దేవన్హ గిరి గుహా, రాఖెఉ రుచిర బనాఇ ।
రామ కృపానిధి కఛు దిన, బాస కరహింగే ఆఇ ॥ 12 ॥

కృపానిధియైన శ్రీరాముడు అచటికి వచ్చి, కొన్ని దినములు నివసించునని తెలియగానే దేవతలు ముందుగనే ఆ పర్వతమున ఒక గుహను నివాసయోగ్యముగా చేసియుంచిరి. (దో॥ 12)

వర్షశరదృతువుల వర్ణనము

చౌ- సుందర బన కుసుమిత అతి సోభా । గుంజత మధుప నికర మధు లోభా ॥
కంద మూల ఫల పత్ర సుహాఏ । భఏ బహుత జబతే ప్రభు ఆఏ ॥ 1 ॥
దేఖి మనోహర సైల అనూపా । రహే తహం అనుజ సహిత సురభూపా ॥
మధుకర ఖగ మృగ తను ధరి దేవా । కరహిం సిద్ధ ముని ప్రభు కై సేవా ॥ 2 ॥
మంగలరూప భయఉ బన తబ తే । కీన్హ నివాస రమాపతి జబ తే ॥
ఫటిక సిలా అతి సుభ్ర సుహాఈ । సుఖ ఆసీన తహాం ద్వౌ భాఈ ॥ 3 ॥
కహత అనుజ సన కథా అనేకా । భగతి బిరతి నృపనీతి బిబేకా ॥
బరషా కాల మేఘ నభ ఛాఏ । గరజత లాగత పరమ సుహాఏ ॥ 4 ॥

పూలతోనిండిన ఆ వనము మిక్కిలి మనోహరముగా నుండెను. తుమ్మెదలు మధుపానలాలసతో ఝుంకారములు చేయుచుండెను. ప్రభువు వచ్చినప్పటి నుండియు, అచట కందమూలఫలములు, పత్రములు సమృద్ధములయ్యెను. మనస్సునకు ఆహ్లాదమును గూర్చు నిరుపమానమైన ఆ పర్వతమును చూచి, దేవదేవుడైన శ్రీరాముడు తనతమ్ముడైన లక్ష్మణునితో అచ్చటనే యుండసాగెను. దేవతలు, సిద్ధులు, మునులు అచ్చట తుమ్మెదల, పక్షుల, వన్యప్రాణుల రూపములను దాల్చి, ప్రభువును సేవించుచుండిరి. లక్ష్మీపతియగు శ్రీరామునిపాదస్పర్శచే ఆ స్థలము మిక్కిలి పునీతమై శుభప్రదమాయెను. అత్యంతకాంతిమంతమైన ఒక స్ఫటికశిలపై సోదరులిద్దఱును ఆసీనులై యుండిరి. శ్రీరామచంద్రుడు తమ్ముడైన లక్ష్మణునకు భక్తి వైరాగ్య రాజనీతివివేకములకు సంబంధించిన

అనేకకథలను నుడువుచుండెను. వర్ష ఋతువునందు ఆకాశమున మేఘములు గర్జించుచు మిక్కిలి చూడముచ్చటగా నుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- లఖిమన దేఖు మోర గన, నాచత బారిద పేఖి।
గృహీ బిరతి రత హరష జస, బిష్ను భగత కహుఁ దేఖి ॥ 13 ॥

"లక్ష్మణా! చూడుము. వైరాగ్యమునందభిలాషగల గృహస్థుడు విష్ణుభక్తుని దర్శించినంత మాత్రముననే ఎంతగానో పొంగిపోవునట్లు మేఘదర్శనమునకు త్రుళ్లింతలిడుచు నెమళ్లు ఆనందాతిరేకమున పురులువిప్పి నాట్యమాడుచున్నవి. (దో॥ 13)

చౌ- ఘన ఘమండ నభ గరజత ఘోరా । ప్రియా హీన డరపత మన మోరా ॥
దామిని దమక రహ న ఘన మాహీఁ । ఖల కై ప్రీతి జథా థిర నాహీఁ ॥ 1 ॥
బరషహిఁ జలద భూమి నిఅరాఏఁ । జథా నవహిఁ బుధ బిద్యా పాఏఁ ॥
బూఁద అఘాత సహహిఁ గిరి కైసేఁ । ఖల కే బచన సంత సహ జైసేఁ ॥ 2 ॥
ఛుద్ర నదీఁ భరి చలీఁ తోరాఈ । జస థోరేహుఁ ధన ఖల ఇతరాఈ ॥
భూమి పరత భా ఢాబర పానీ । జను జీవహి మాయా లపటానీ ॥ 3 ॥
సమిటి సమిటి జల భరహిఁ తలావా । జిమి సదగున సజ్జన పహిఁ ఆవా ॥
సరితా జల జలనిధి మహుఁ జాఈ । హోఇ అచల జిమి జివ హరి పాఈ ॥ 4 ॥

ఆకాశమున మేఘములు గంభీరముగా ఘోరగర్జనలను గావించుచున్నవి. నా ప్రియమైన సీత చెంత లేనందున నామనస్సు ఆందోళనమునకు లోనగుచున్నది. మేఘములయందు విద్యుల్లత దుష్టునిమైత్రివలె క్షణకాలమే తళుక్కుమనుచున్నది. విద్యలు అబ్బిన పిమ్మట జ్ఞానులు వినమ్రులైయున్నట్లు మేఘములు పృథ్వికి సమీపముగా వచ్చి వర్షించుచున్నవి. దుష్టులమాటలను సజ్జనులు సహించునట్లు వర్షపుచినుకులదెబ్బలను పర్వతములు ఓర్చుకొనుచున్నవి. (పర్వతములు అచలములు. వర్షములతాకిడులప్రభావము వాటిపై ఏమాత్రము ఉండదు. అట్లే దుష్టుల దురాగతములకు సజ్జనులు లేశమాత్రమును చలింపరు.) కొంచెము సంపద కల్గినంతనే అధముడు గర్వముతో మిడిసిపడునట్లు చిన్నచిన్న నదులు వరదలై పొంగి తీరములను కోయుచున్నవి. జీవుడు మాయావశుడై, మలినుడైనట్లు నీరు నేలపై బడినంతనే మలిన మగుచున్నది. సద్గుణములు ఒక్కొక్కటిగా సజ్జనునిచేరునట్లు జలములు అన్ని దిశలనుండి వచ్చి చెఱువులను చేరుచున్నవి. జీవుడు శ్రీహరిలో లీనమై, జననమరణములనుండి ముక్తుడైనట్లు నదీజలములు సాగరమున లీనమై తద్రూపమును పొందుచున్నవి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హరిత భూమి తృన సంకుల, సముఝి పరహిఁ నహిఁ పంథ।
జిమి పాఖండ బాద తేఁ, గుప్త హోహిఁ సదగ్రంథ ॥ 14 ॥

గడ్డితో నిండిన భూమిపై పచ్చదనము వ్యాపించినది. పాషండుల ప్రచారమువలన ఉత్తమ గ్రంథములు మఱుగున బడినట్లు గడ్డిచే కప్పబడి, మార్గములు కన్పడకున్నవి. (దో॥ 14)

చౌ- దాదుర ధుని చహు దిసా సుహాఈ । బేద పఢహిఁ జను బటు సముదాఈ ॥
నవ పల్లవ భఏ బిటప అనేకా । సాధక మన జస మిలేఁ బిబేకా ॥ 1 ॥
అర్క జవాస పాత బిను భయఊ । జస సురాజ ఖల ఉద్యమ గయఊ ॥
ఖోజత కతహుఁ మిలఇ నహిఁ ధూరీ । కరఇ క్రోధ జిమి ధరమహి దూరీ ॥ 2 ॥
ససి సంపన్న సోహ మహి కైసీ । ఉపకారీ కై సంపతి జైసీ ॥
నిసి తమ ఘన ఖద్యోత బిరాజా । జను దంభిన్హ కర మిలా సమాజా ॥ 3 ॥
మహాబృష్టి చలి ఫూటి కిఆరీఁ । జిమి సుతంత్ర భఏఁ బిగరహిఁ నారీఁ ॥
కృషీ నిరావహిఁ చతుర కిసానా । జిమి బుధ తజహిఁ మోహ మద మానా ॥ 4 ॥
దేఖిఅత చక్రబాక ఖగ నాహీఁ । కలిహి పాఇ జిమి ధర్మ పరాహీఁ ॥
ఊషర బరషఇ తృన నహిఁ జామా । జిమి హరిజన హియఁ ఉపజ న కామా ॥ 5 ॥
బిబిధ జంతు సంకుల మహి భ్రాజా । ప్రజా బాఢ జిమి పాఇ సురాజా ॥
జహఁ తహఁ రహే పథిక థకి నానా । జిమి ఇంద్రియ గన ఉపజేఁ గ్యానా ॥ 6 ॥

నలుదిశలయందును మండూకధ్వనులు బ్రహ్మచారులవేదఘోషలాయనునట్లు మనోహరముగా వినవచ్చుచున్నవి. జ్ఞానమును పొందిన సాధకునిమనస్సు ఉల్లాసముతో నిండినట్లుగా వృక్షములు తొడిగిన కొత్త చిగురుటాకులతో పచ్చదనము నిండి, అవి కమనీయములై శోభించుచున్నవి. ఉత్తమునిరాజ్యములో దుష్టులపన్నాగములు నేలపాలగునట్లు జిల్లేడు, జవాస చెట్లఆకులు రాలిపోయినవి. క్రోధముచే ధర్మము అణగారిపోయినట్లు వర్షముచే ధూళి అణగిపోయినది. పరోపకారియైన పురుషునిసంపదవలె పృథ్వి సస్యశ్యామలమై శోభిల్లుచున్నది. దాంబికజనులు కూడళ్లలో గుమిగూడినయట్లు రాత్రులయందు చీకట్లలో మిణుగురు పురుగులు మినుకుమినుకుమనుచున్నవి. విశృంఖలప్రవృత్తిగల స్త్రీలు చెడుమార్గముల పాలైనట్లు నిరాఘాటముగా సాగు కుంభ వృష్టికారణమున జలములు పంటపొలాలలో కట్టలుతెంచుకొని ప్రవహించుచున్నవి. విద్వాంసులు మదమోహ దురభిమానములను సమూలముగా రూపుమాపునట్లు తెలివైన రైతులు కలుపుమొక్కలను తీసివేయుచున్నారు. కలియుగము కాలుమోపినంతనే ధర్మము కాలికిబుద్ధిచెప్పినట్లు వర్షాకాలము ప్రారంభమైనంతనే చక్రవాకములు అదృశ్యములగుచున్నవి. హరిభక్తులమనస్సులలో కామవాసనలు ఉత్పన్నము కానట్లు ఊసరక్షేత్రములపై వర్షములుపడినను అందు గడ్డి మొలచుట లేదు. మంచి ప్రభుత్వములో ప్రజలు అన్ని విధములుగా సమృద్ధిని పొందినట్లు నానావిధ ప్రాణులతో నిండి, పృథ్వీ శోభిల్లుచున్నది. జ్ఞానోదయమైనంతనే ఇంద్రియములు తమచాంచల్యమును వీడి శాంతిని పొందినట్లు, వర్ష-ఋతువు ప్రారంభముకాగానే యాత్రికులు తమప్రయాణములను మాని, తమ తమ స్థానములలో విశ్రాంతిని గైకొనుచున్నారు. (చౌ॥ 1-5)

దో- కబహుఁ ప్రబల బహ మారుత, జహఁ తహఁ మేఘ బిలాహిఁ ।
జిమి కపూత కే ఉపజేఁ, కుల సద్ధర్మ నసాహిఁ ॥ 15(క) ॥

దో- కబహుఁ దివస మహఁ నిబిడ తమ, కబహుఁక ప్రగట పతంగ।
బినసఇ ఉపజఇ గ్యాన జిమి, పాఇ కుసంగ సుసంగ ॥ 15(ఖ) ॥

కుపుత్రుడు జన్మించుటచే వంశమునందలి ఉత్తమధర్మములు భ్రష్టములైపోవునట్లు అప్పుడప్పుడు అతివేగముగావీచెడి గాలులచే మేఘములు ఛిన్నాభిన్నములగుచున్నవి. దుర్జనసాంగత్యమువలన జ్ఞానము అడుగునబడి, సత్సాంగత్యమువలన మరల ఆ జ్ఞానము వెలుగులను విరజిమ్మునట్లు పగలు మేఘములు ఆవరించుటచే సూర్యుడు కప్పబడుటవలన అంధకారము అలము కొని, మేఘములు చెదరి పోయినంతనే సూర్యుడు వెలుగులను ప్రసాదించుచున్నాడు. (దో॥ 15. క,ఖ)

చౌ- బరషా బిగత సరద రితు ఆఈ । లఛిమన దేఖహు పరమ సుహాఈ ॥
ఫూలేఁ కాస సకల మహి ఛాఈ। జను బరషాఁ కృత ప్రగట బుఢాఈ ॥ 1 ॥
ఉదిత అగస్తి పంథ జల సోషా । జిమి లోభహి సోషఇ సంతోషా ॥
సరితా సర నిర్మల జల సోహా। సంత హృదయ జస గత మద మోహా ॥ 2 ॥
రస రస సూఖ సరిత సర పానీ । మమతా త్యాగ కరహిఁ జిమి గ్యానీ ॥
జాని సరద రితు ఖంజన ఆఏ । పాఇ సమయ జిమి సుకృత సుహాఏ ॥ 3 ॥
పంక న రేను సోహ అసి ధరనీ । నీతి నిపున నృప కై జసి కరనీ ॥
జల సంకోచ బికల భఇఁ మీనా। అబుధ కుటుంబీ జిమి ధనహీనా ॥ 4 ॥
బిను ఘన నిర్మల సోహ అకాసా। హరిజన ఇవ పరిహరి సబ ఆసా ॥
కహుఁ కహుఁ బృష్టి సారదీ థోరీ । కోఉ ఏక పావ భగతి జిమి మోరీ ॥ 5 ॥

లక్ష్మణా! చూడుము. వర్షఋతువు గడచి పోయినది. మిక్కిలి మనోహరమైన శరదృతువు అడుగిడినది. వర్షఋతువు యొక్క వార్ధక్యమునకు సూచకమా? అనునట్లు నేలపై తెల్లని కాసగడ్డి వ్యాపించి యున్నది. తృప్తిజెందిన వెంటనే లోభము శుష్కించినట్లు అగస్త్యనామకనక్షత్రము ఉదయింపగనే మార్గమునందు జలములు ఇంకిపోయెను. అరిషడ్వర్గమును జయించిన సజ్జనుల హృదయములు స్వచ్ఛములై శోభిల్లునట్లు నదీతటాకములోని జలములు నిర్మలములై తొణకిసలాడుచున్నవి. జ్ఞానియైనవాడు క్రమక్రమముగా మమతను త్యజించునట్లు నదీతటాకములయందలి జలములు తిన్నతిన్నగా ఇంకిపోవుచున్నవి. సమయము ఆసన్నము కాగానే సత్కర్మఫలములు ప్రకటితములౌనట్లు, శరదృతువు రాగానే ఖంజన(పులుగ) పక్షులు వచ్చి చేరుచున్నవి. భూమిపై ఎచ్చటను బురదగాని, ధూళిగాని లేదు. అందువలన నీతికోవిదుడైన రాజు గారి పరిపాలనవలె భూమి శోభిల్లుచున్నది. మూర్ఖుడైన కుటుంబయజమాని నిర్ధనుడై వ్యాకులుడైనట్లు తటాకములలో నీరు ఇంకి పోవుటచే అందలిచేపలు వ్యాకులతనొందుచున్నవి. భగవద్భక్తుడు ఆశలను త్యజించి శోభించునట్లు మేఘములులేని నిర్మలాకాశము శోభిల్లుచున్నది. నాయనా! భక్తి గలవారు అరుదుగా లభించునట్లు శరదృతువునందు చినుకులు అక్కడక్కడ పడుచున్నవి. (చౌ॥ 1-5)

దో- చలే హరషి తజి నగర నృప, తాపస బనిక భిఖారి ।
జిమి హరిభగతి పాఇ శ్రమ, తజహిఁ ఆశ్రమీ చారి ॥ 16 ॥

భగవద్భక్తిని పొందిన నాలుగు ఆశ్రమములవారు ప్రాపంచికశ్రమలను వీడినట్లు శరదృతువునందు రాజు జైత్రయాత్రకై, తాపసి తపశ్చర్యకై, వ్యాపారి వ్యాపారనిమిత్తమై, విద్వాంసులు సంపాదనకొఱకై, హర్షముతో నగరమును విడిచి పోవుచుండిరి. (దో॥ 16)

చౌ- సుఖీ మీన జే నీర అగాధా । జిమి హరి సరన న ఏకఉ బాధా ॥
ఫూలేఁ కమల సోహ సర కైసా । నిర్గున బ్రహ్మ సగున భఏఁ జైసా ॥ 1 ॥
గుంజత మధుకర ముఖర అనూపా । సుందర ఖగ రవ నానా రూపా ॥
చక్రబాక మన దుఖ నిసి పేఖీ । జిమి దుర్జన పర సంపతి దేఖీ ॥ 2 ॥
చాతక రటత తృషా అతి ఓహీ । జిమి సుఖ లహఇ న సంకరద్రోహీ ॥
సరదాతప నిసి ససి అపహరఈ । సంత దరస జిమి పాతక టరఈ ॥ 3 ॥
దేఖి ఇందు చకోర సముదాఈ । చితవహిఁ జిమి హరిజన హరి పాఈ ॥
మసక దంస బీతే హిమ త్రాసా । జిమి ద్విజ ద్రోహ కిఏఁ కుల నాసా ॥ 4 ॥

భగవదాశ్రయము పొందినవారు ఎట్టి బాధలును లేకుండ సుఖశాంతులతో నుండునట్లు లోతైన నీటిలో చేపలు హాయిగా జీవించుచున్నవి. నిర్గుణబ్రహ్మ సగుణబ్రహ్మమై దర్శనానందమును గూర్చినట్లు సరోవరములు వికసితకమలములతో విలసిల్లుచు, నయనానందమును కలిగించు చున్నవి. తుమ్మెదల ఝుంకారములు, నానావిధ పక్షులకలరవములు వింతవింతలై వీనులవిందు గావించుచున్నవి. దుర్జనులు ఇతరుల సంపదలను జూచి, ఈర్ష్యతో దుఃఖితులైనట్లు, రాత్రులను జూచి, చక్రవాకములు కలతచెందుచున్నవి. శివద్రోహి తృప్తియు, సుఖమూ లేక పరితపించు చుండునట్లు చాతకములు దాహముచే నిరంతరము గోలచేయుచున్నవి. సజ్జనుల దర్శనముచే పాపములంతరించి పోవునట్లు శరచ్చంద్రుని రాకవలన రాత్రులయందు వేడి చల్లారిపోవుచున్నది. పరమభక్తులు శ్రీహరిని నిర్నిమేష నేత్రులై దర్శించునట్లు చకోరములు పూర్ణచంద్రుని రెప్పవాల్చక చూచుచున్నవి. బ్రాహ్మణద్వేషమువలన కులములు నష్టములైపోవునట్లు చలివలన దోమలు, ఈగలు నశించుచున్నవి. (చౌ॥ 1-4)

దో- భూమి జీవ సంకుల రహే, గఏ సరద రితు పాఇ ।
సదగుర మిలేఁ జాహిఁ జిమి, సంసయ భ్రమ సముదాఇ ॥ 17 ॥

సద్గురువు లభించుటతో సందేహములు, భ్రమలు తొలగునట్లు, వర్షాకాలమున అంతటను వ్యాపించిన క్రిమికీటకాదులన్నియును శరదాగమముతో నశించి పోవుచున్నవి. (దో॥ 17)

లక్ష్మణుని ఆగ్రహము

చౌ- బరషా గత నిర్మల రితు ఆఈ । సుధి న తాత సీతా కై పాఈ ॥
ఏక బార కైసెహుఁ సుధి జానౌఁ । కాలహు జీతి నిమిష మహుఁ ఆనౌఁ ॥ 1 ॥

కతహుఁ రహఉ జౌఁ జీవతి హోఈ । తాత జతన కరి ఆనఉఁ సోఈ ॥
సుగ్రీవహుఁ సుధి మోరి బిసారీ । పావా రాజ కోస పుర నారీ ॥ 2 ॥
జెహిఁ సాయక మారా మైఁ బాలీ । తెహిఁ సర హతౌఁ మూఢ కహఁ కాలీ ॥
జాసు కృపాఁ ఛూటహిఁ మద మోహా । తా కహుఁ ఉమా కి సపనెహుఁ కోహా ॥ 3 ॥
జానహిఁ యహ చరిత్ర ముని గ్యానీ । జిన్హ రఘుబీర చరన రతి మానీ ॥
లఛిమన క్రోధవంత ప్రభు జానా । ధనుష చఢాఇ గహే కర బానా ॥ 4 ॥

వర్షాకాలము గడచి పోయినది. నిర్మలమైన శరదృతువు వచ్చినది. కాని నాయనా! సీత జాడ తెలియలేదు. ఒక్కసారి జానకిఆచూకి తెలిసినచో యమునినైనను జయించి, క్షణములో ఆమెను దీసికొని వచ్చెదను. నాయనా! ఆమె ఎక్కడ ఉన్నను జీవించియున్నచో ప్రయత్నించి, ఆవశ్యముగా తీసికొని వచ్చెదను. సుగ్రీవుడు రాజ్యమును, కోశాగారమును, నగరమును, భార్యను పొంది నన్ను మఱచినట్లున్నాడు. వాలిని వధించినబాణముతోడనే రేపే ఆ మూఢుని తుదముట్టించవలసి వచ్చును, (శివుడు పల్కుచున్నాడు) ఉమా! ఎవని అనుగ్రహముచే మదము, మోహము, క్రోధము పటాపంచలగునో అట్టి రాఘవునకు స్వప్నములోనైనను కోపము వచ్చునా? (ఇది లీలా విలాసము మాత్రమే.) శ్రీరామచంద్రునిచరణములపై భక్తిప్రపత్తులుగల జ్ఞానులుమాత్రమే ఈ లీలారహస్యమును ఎఱుంగగలరు. ప్రభువు కుపితుడగుటను జూచి లక్ష్మణుడు ధనుర్బాణములను ధరించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ అనుజహి సముఝావా, రఘుపతి కరునాసీంవ।
భయ దెఖాఇ లై ఆవహు, తాత సఖా సుగ్రీవ ॥ 18 ॥

కరుణాసాగరుడైన శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో "లక్ష్మణా! సుగ్రీవుడు మనమిత్రుడు. అతనిని కేవలము భయపెట్టి ఇక్కడికి తీసికొని రమ్ము (చంపవలదు)" అని నచ్చజెప్పి, పంపెను. (దో॥ 18)

చౌ- ఇహాఁ పవనసుత హృదయఁ బిచారా । రామ కాజు సుగ్రీవఁ బిసారా ॥
నికట జాఇ చరనన్హి సిరు నావా । చారిహు బిధి తెహి కహి సముఝావా ॥ 1 ॥
సుని సుగ్రీవఁ పరమ భయ మానా । బిషయఁ మోర హరి లీన్హెఉ గ్యానా ॥
అబ మారుతసుత దూత సమూహా । పఠవహు జహఁ తహఁ బానర జూహా ॥ 2 ॥
కహహు పాఖ మహుఁ ఆవ న జోఈ । మోరేఁ కర తా కర బధ హోఈ ॥
తబ హనుమంత బోలాఏ దూతా । సబ కర కరి సనమాన బహూతా ॥ 3 ॥
భయ అరు ప్రీతి నీతి దెఖరాఈ । చలే సకల చరనన్హి సిర నాఈ ॥
ఏహి అవసర లఛిమన పుర ఆఏ । క్రోధ దేఖి జహఁ తహఁ కపి ధాఏ ॥ 4 ॥

ఇక్కడ (కిష్కింధలో) పవనపుత్రుడైన హనుమంతుడు "సుగ్రీవుడు శ్రీరాముని కార్యమును పూర్తిగా విస్మరించినాడు" అని తలంచుచుండెను. అతడు సుగ్రీవుని యొద్దకు వెళ్లి, ప్రణమిల్లి, సామ దాన భేద దండో

పాయములను గుర్తుచేసి అతనికి నచ్చజెప్పెను. ఇదియంతయు విని సుగ్రీవుడు మిక్కిలి భీతిల్లి ఇట్లు పలికెను. "విషయ వాసనలు నా జ్ఞానమును హరించినవి. పావనీ! వానర సమూహములు ఉన్నస్థలములకు నీవు దూతలను బంపుము. ఒక పక్షమురోజులలో వారి నందఱిని ఇక్కడికి రమ్మని చెప్పుము. అట్లు రానిచో వారు నాచే మృత్యువాత పడెదరు" అప్పుడు హనుమంతుడు దూతలను పిలిచి, వారిని మిక్కిలి గౌరవించి, వారికి నయ, భయ, ప్రీతి వచనముల ద్వారా సుగ్రీవాజ్ఞను వినిపించెను. వారు ఆయనకు నమస్కరించి, వెళ్లి పోయిరి. ఇంతలో లక్ష్మణుడు నగరమున (కిష్కింధలో) ప్రవేశించెను. అతడు కోపముతోనున్నాడని గ్రహించి, వానరులందఱును అటు నిటు పరుగులు దీసిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ధనుష చఢాఇ కహా తబ, జారి కరఉఁ పుర ఛార।
బ్యాకుల నగర దేఖి తబ, ఆయఉ బాలికుమార ॥ 19 ॥

అప్పుడు లక్ష్మణుడు ధనుస్సును ఎక్కుపెట్టి "ఇప్పుడే ఈ నగరమును కాల్చి, భస్మమొనర్చెదను"- అనెను. నగరమంతయు వ్యాకులపడినదని గ్రహించి, వాలి పుత్రుడైన అంగదుడు లక్ష్మణుని కడకు వచ్చెను. (దో॥ 19)

చౌ- చరన నాఇ సిరు బినతీ కీన్హీ। లఛిమన అభయ బాఁహ తెహి దీన్హీ॥
క్రోధవంత లఛిమన సుని కానా। కహ కపీస అతి భయఁ అకులానా ॥ 1 ॥
సుని హనుమంత సంగ లై తారా। కరి బినతీ సముఝాఉ కుమారా ॥
తారా సహిత జాఇ హనుమానా। చరన బంది ప్రభు సుజస బఖానా ॥ 2 ॥
కరి బినతీ మందిర లై ఆఏ। చరన పఖారి పలఁగ బైఠాఏ॥
తబ కపీస చరనన్హి సిరు నావా। గహి భుజ లఛిమన కంఠ లగావా ॥ 3 ॥
నాథ బిషయ సమ మద కఛు నాహీఁ। ముని మన మోహ కరఇ ఛన మాహీఁ ॥
సునత బినీత బచన సుఖ పావా। లఛిమన తెహి బహు బిధి సముఝావా ॥ 4 ॥
పవనతనయ సబ కథా సునాఈ। జెహి బిధి గఏ దూత సముదాఈ ॥ 5 ॥

అతడు లక్ష్మణుని పాదములకు శిరసా ప్రణమిల్లి, ప్రార్థించెను. అప్పుడు లక్ష్మణుడతని భుజములను పట్టుకొని లేపి, 'భయపడకుము' అని అభయమిచ్చెను. లక్ష్మణునికోపమును గూర్చి విని, వానరరాజు సుగ్రీవుడు భయముతో వణకిపోయెను. హనుమంతుని జూచి, సుగ్రీవుడు "ఓ మారుతీ! నీవు తారను వెంటనిడుకొని పోయి, రాజకుమారుడైన లక్ష్మణునకు నా ప్రార్థనను విన్నవించి, ఆయన కోపమును చల్లార్చుము" అని పలికెను. హనుమంతుడు తారతో గూడి వెళ్లి, లక్ష్మణుని చరణములకు వందనమాచరించి, ప్రభువును కీర్తించెను. పిమ్మట మిగుల ప్రార్థించి, ఆయనను భవనములోనికి గొని వచ్చెను. ఆయన కాళ్ళు కడిగి మంచముపై కూర్చుండ బెట్టెను. పిదప సుగ్రీవుడతని చరణములకు ప్రణమిల్లెను. లక్ష్మణుడతని భుజములను పట్టుకొని లేపి, ఆలింగనమొనర్చుకొనెను. సుగ్రీవుడు పల్కెను. "ప్రభూ! విషయ భోగములతో సమానమగు మత్తు పదార్థము లెవ్వియును లేవు. ఇవి క్షణములో మునులకు సైతము మనో వికారములను గూర్చును. "(మేము వానరులము విషయసుఖలోలురము) సుగ్రీవుని వినయవచనములకు తృప్తి చెంది,

లక్ష్మణుని మనస్సు చల్లబడెను. సుగ్రీవునకు అతడు అనేకవిధముల ధైర్యమును గూర్చెను. అప్పుడు హనుమంతుడు దూతలను పంపిన సమాచారమును గూడ లక్ష్మణునకు వినిపించెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- హరషి చలే సుగ్రీవ తబ, అంగదాది కపి సాథ ।
రామానుజ ఆగేఀ కరి, ఆఏ జహాఀ రఘునాథ ॥ 20 ॥

లక్ష్మణుడు ముందు నడచుచుండగా సుగ్రీవుడు, అంగదాది వానరులను వెంటనిడుకొని సంతోషముతో ఆయనను అనుసరించుచు శ్రీ రఘునాథుని కడకు వచ్చెను. (దో॥ 20)

చౌ- నాఇ చరన సిరు, కహ కర జోరీ । నాథ మోహి కఛు నాహిన ఖోరీ ॥
అతిసయ ప్రబల దేవ తవ మాయా । ఛూటఇ రామ కరహు జౌఀ దాయా ॥ 1 ॥
బిషయ బస్య సుర నర ముని స్వామీ । మైఀ పావఀర పసు కపి అతి కామీ ॥
నారి నయన సర జాహి న లాగా । ఘోర క్రోధ తమ నిసి జో జాగా ॥ 2 ॥
లోభ పాఀస జెహిఀ గర న బఀధాయా । సో నర తుమ్హ సమాన రఘురాయా ॥
యహ గున సాధన తేఀ నహిఀ హోఈ । తుమ్హరీ కృపాఀ పావ కొఇ కోఈ ॥ 3 ॥
తబ రఘుపతి బోలే ముసుకాఈ । తుమ్హ ప్రియ మోహి భరత జిమి భాఈ ॥
అబ సోఇ జతను కరహు మన లాఈ । జెహి బిధి సీతా కై సుధి పాఈ ॥ 4 ॥

సుగ్రీవుడు శ్రీ రఘునాథునిచరణములకు శిరసా ప్రణమిల్లి, అంజలిఘటించి ఇట్లనెను. "ప్రభూ! నాదోషమేమియును లేదు. మీ మాయ అత్యంతప్రబలమైనది. రామా! మీదయ గలిగినప్పుడే ఆ మాయనుండి జీవులకు విముక్తికలుగును. స్వామీ! దేవతలు, మునులు, మనుష్యులు, అందఱును విషయసుఖములకు బానిసలే. నేనైతే పామరుడను, అంతేగాదు పశువును, అందునా అతికామియైన వానరుడను. ఓ రఘునాథ! స్త్రీల చూడ్కులనెడి శరములకు గురికానివాడు, భయంకరక్రోధమనెడి చీకటిరాత్రులయందు జాగృతి కలిగియుండెడివాడు, లోభమనెడి ఉచ్చులలో చిక్కుకొననివాడు నీతో సమానుడగును. ఈ గుణములు సాధనవలన లభ్యములు గావు. కేవలము నీ కృపవలన చాలా అరుదుగా కొందఱికిమాత్రమే లభించును." అప్పుడు శ్రీ రఘువరుడు చిఱునవ్వుతో "సోదరా! నీవు నాకు భరతునివలె ప్రీతిపాత్రుడవు. ఇపుడు సీతజాడ తెలిసికొనుటకై మనఃపూర్వకముగా యత్నింపుము" అని నుడివెను. (చౌ॥ 1-4)

వానరులచే సీతాన్వేషణము

దో- ఎహి బిధి హోత బతకహీ, ఆఏ బానర జూథ ।
నానా బరన సకల దిసి, దేఖిఅ కీస బరూథ ॥ 21 ॥

ఈ సంభాషణ కొనసాగుచుండగనే వానర యూథములనేకములు వచ్చి, అచటికి చేరెను. నలుదెసలయందు ఎచ్చట జూచినను వివిధవర్ణములుగల వానరములే కన్పించుచుండెను. (దో॥ 21)

చౌ- బానర కటక ఉమా మైఁ దేఖా । సో మూరుఖ జో కరన చహ లేఖా ॥
ఆఇ రామ పద నావహిఁ మాథా । నిరఖి బదను సబ హోహిఁ సనాథా ॥ 1 ॥
అస కపి ఏక న సేనా మాహీఁ । రామ కుసల జెహి పూఛీ నాహీఁ ॥
యహ కఛు నహిఁ ప్రభు కఇ అధికాఈ । బిస్వరూప బ్యాపక రఘురాఈ ॥ 2 ॥
ఠాఢే జహఁ తహఁ ఆయసు పాఈ । కహ సుగ్రీవ సబహి సముఝాఈ ॥
రామ కాజు అరు మోర నిహోరా । బానర జూథ జాహు చహుఁ ఓరా ॥ 3 ॥
జనకసుతా కహుఁ ఖోజహు జాఈ । మాస దివస మహఁ ఆఏహు భాఈ ॥
అవధి మేటి జో బిను సుధి పాఏఁ । ఆవఇ బనిహి సో మోహి మరాఏఁ ॥ 4 ॥

(శివుడు వచించుచున్నాడు.) భవానీ! నేను ఆ వానరసేనను చూచితిని. అవి అసంఖ్యాకములుగానున్నవి. లెక్కింపనెవ్వరికిని తరముగాదు. వాటిని లెక్కింపబూనినవాడు నిజముగా మూర్ఖుడే. వానరములన్నియును శ్రీరాముని చరణములకు ప్రణమిల్లెను. అవి శ్రీరాముని దర్శనముచే కృతార్థతనొందుచుండెను. అంతటి అసంఖ్యాక సైన్యములో గూడ శ్రీరాముని కుశల ప్రశ్నలకు నోచుకొనని వానరము ఒక్కటియు లేదు. ప్రభువు ప్రతి వానరమును కుశలమడిగెను. ఆయనకిది ఒక గొప్ప విషయముగాదు. ఏలనన శ్రీరఘునాథుడు విశ్వరూపుడు, సర్వవ్యాపకుడు. సుగ్రీవుని ఆజ్ఞల మేరకు ఆ వానరములు ఎక్కడివక్కడ నిలిచి పోయెను. అప్పుడతడు వారినందటిని ఇట్లాదేశించెను. "వానరులారా! ఇది శ్రీరామచంద్రుని కార్యము. నా ఆజ్ఞ. మీరన్నిదిశలకును వెళ్లి, సీతాదేవి జాడ తెలిసి కొని రండు. సోదరులారా! ఒక్క నెలలోపల తప్పక తిరిగి రావలెను. ఈ అవధి దాటిన పిదప సీతాదేవి వార్తను తెలిసి కొనకుండా వచ్చిన వారికి నా చేతిలో మరణముతప్పదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బచన సునత సబ బానర, జహఁ తహఁ చలే తురంత ।
తబ సుగ్రీవఁ బోలాఏ, అంగద నల హనుమంత ॥ 22 ॥

సుగ్రీవాజ్ఞను విని, వానరులందఱును నలుదిశలకును వెళ్లిపోయిరి. అప్పుడు సుగ్రీవుడు అంగద, నల, హనుమదాది ప్రముఖ వీరులను పిలిచెను. (దో॥ 22)

చౌ- సునహు నీల అంగద హనుమానా । జామవంత మతిధీర సుజానా ॥
సకల సుభట మిలి దచ్ఛిన జాహూ । సీతా సుధి పూఁఛేహు సబ కాహూ ॥ 1 ॥
మన క్రమ బచన సో జతన బిచారేహు । రామచంద్ర కర కాజు సఁవారేహు ॥
భాను పీఠి సేఇఅ ఉర ఆగీ । స్వామిహి సర్బ భావ ఛల త్యాగీ ॥ 2 ॥
తజి మాయా సేఇఅ పరలోకా । మిటహిఁ సకల భవసంభవ సోకా ॥
దేహ ధరే కర యహ ఫలు భాఈ । భజిఅ రామ సబ కామ బిహాఈ ॥ 3 ॥
సోఇ గునగ్య సోఈ బడభాగీ । జో రఘుబీర చరన అనురాగీ ॥
ఆయసు మాగి చరన సిరు నాఈ । చలే హరషి సుమిరత రఘురాఈ ॥ 4 ॥

పాఛేఀ పవనతనయ సిరు నావా । జాని కాజ ప్రభు నికట బొలావా ॥
పరసా సీస సరోరుహ పానీ । కరముద్రికా దీన్హి జన జానీ ॥ 5 ॥
బహు ప్రకార సీతహి సముఝావిహుఀ । కహి బల బిరహ బేగి తుమ్హ ఆవిహు ॥
హనుమత జన్మ సుఫల కరి మానా । చలేఉ హృదయఀ ధరి కృపానిధానా ॥ 6 ॥
జద్యపి ప్రభు జానత సబ బాతా । రాజనీతి రాఖత సురత్రాతా ॥ 7 ॥

సుగ్రీవుడు ఇట్లు పచించెను. సర్వసమర్థులైన ఓ ధీరులారా! నీల! అంగద! హనుమంత! జాంబవంత! వినుడు. మీరందఱును దక్షిణ దిశగా పొండు. కలిసిన ప్రతివ్యక్తిని 'సీతాదేవి జాడను గూర్చి' అడుగుడు. త్రికరణశుద్ధిగా ప్రయత్నింపుడు. ఆలోచింపుడు. శ్రీరామచంద్రుని కార్యమును నెరవేర్చుడు. సూర్యకిరణముల తాపమును వీపున భరించుచు వినమ్రులై ఆయనను సేవింపవలెను. చలికి బాధపడువాడు సూర్య కిరణములకు వీపును జూపుచు సేవింపవలెను. అభిముఖులై అగ్నిని సేవింపవలెను. ప్రభువును త్రికరణశుద్ధిగా నిష్కపటముగా సేవింపవలెను. మమతాసక్తులను వీడి, పరలోక ప్రాప్తికై భగవత్సేవ చేయవలెను. దానివలన జననమరణజనిత శోకసంతాపములు అన్నియును పటాపంచలగును. సోదరులారా! మనోరథములనన్నింటిని పరిత్యజించి, శ్రీరామసేవలను కొనసాగింపవలెను. శరీరమును ధరించినందులకు శ్రీరాముని భజించుటయే గొప్పఫలము. శ్రీరామునిచరణములపై భక్తిగలవాడే గుణవంతుడు, మహాభాగ్యశాలి." ఈమాటలను శ్రద్ధగా విని, ఆజ్ఞలను గైకొని, నమస్కరించి,అంగదాదులందఱును, శ్రీరాముని స్మరించుచు, ప్రసన్నచిత్తులై దక్షిణదిశగా బయలుదేఱిరి. అందఱికంటెను చివర హనుమంతుడు శ్రీరామునకు ప్రణమిల్లెను. ఆయనద్వారా మాత్రమే తన కార్యము నెఱవేఱునని గ్రహించి, శ్రీరాముడు అతనిని తన యొద్దకు పిలిచెను. తన కరకమలములతో ఆతని శిరమును నిమిరెను. అతడు తనపరమభక్తుడని ఎఱింగి, తనవ్రేలిఉంగరమును తీసి అతనికి ఇచ్చి, ఇట్లు పలికెను "సీతకు ఊరట కలుగునట్లుగా అనువగు విధములనచ్చజెప్పుము. నా బలపరాక్రమములను గూర్చియు, ఆమెకై నా విరహమును గుఱించియు తెలిపి, శీఘ్రముగా తిరిగి రమ్ము." ఇది విని, హనుమంతుడు తనజన్మ సఫలమైనట్లు భావించి, కృపాళువైన ప్రభువును తనహృదయమునందే నిలుపుకొని, బయలుదేఱెను. దేవతలకును రక్షకుడైన ప్రభువు అన్నింటిని ఎఱింగియు, రాజనీతిని పాటించు చున్నాడు. (రావణుడు దేవతలను బాధించుచుండుటచే వారిని రక్షించుటకై శ్రీరాముడు అవతరించెను. యుద్ధమునకు ముందుగా దూతను పంపి, శత్రు సమాచారమును తెలిసికొనుట రాజనీతి. ప్రభువు మానవ ధర్మము ననుసరించి, రాజనీతిని పాటించుచున్నాడు.) (చౌ॥ 1-7)

దో- చలే సకల బన ఖోజత, సరితా సర గిరి ఖోహ ।
రామకాజ లయలీన మన, బిసరా తన కర ఛోహ ॥ 23 ॥

అంగదాదివానరులందఱును వనములను, నదులను, చెఱువులను, పర్వతములను, లోయలను, దాటుచు 'సీతాన్వేషణ'ను కొనసాగించుచుండిరి. వారిమనస్సులు శ్రీరామకార్యసాధనయందే లగ్నమైయుండుటచే వారికి శరీరవాంఛలపైగూడ ఏ మాత్రము ధ్యాసయేలేకుండెను. (దో॥ 23)

చౌ- కతహుఀ హోఇ నిసిచర సైఀ భేటా । ప్రాన లేహిఀ ఏక ఏక చపేటా ॥
బహు ప్రకార గిరి కానన హేరహిఀ । కొఉ ముని మిలఇ తాహి సబ ఘేరహిఀ ॥ 1 ॥

లాగి తృషా అతిసయ అకులానే । మిలఇ న జల ఘన గహన భులానే ॥
మన హనుమాన కీన్హ అనుమానా । మరన చహత సబ బిను జలపానా ॥ 2 ॥
చఢి గిరి సిఖర చహూఁ దిసి దేఖా । భూమి బిబర ఏక కౌతుక పేఖా ॥
చక్రబాక బక హంస ఉడాహీఁ । బహుతక ఖగ ప్రబిసహిఁ తెహి మాహీఁ ॥ 3 ॥
గిరి తే ఉతరి పవనసుత ఆవా । సబ కహుఁ లై సోఇ బిబర దెఖావా ॥
ఆగేఁ కై హనుమంతహి లీన్హా । పైఠే బిబర బిలంబు న కీన్హా ॥ 4 ॥

వారు గిరులు, కాననములు, పరిసరివిధముల గాలించుచుండిరి. ఎవ్వడైన నొక రాక్షసుడు కంట బడినచో వానిని వారు ఒక్కదెబ్బతో హతమార్చుచుండిరి. మునులు కనబడినప్పుడు వారి చుట్టునుజేరి సీతాదేవిసమాచారమును అడిగి తెలిసికొనుచుండిరి. ఇంతలోనే ఆ అంగదాదులు మిక్కిలి దప్పిగొని వ్యాకులపాటునకు గురియైరి. ఎచ్చటను నీరుదొరకక వారు ఆ దట్టమైన అడవులలో దారితప్పి తిరుగుచుండిరి. దాహబాధచే వారందఱు మరణింతురేమో అని ఆందోళనపడి హనుమంతుడు ఒక పర్వతశిఖరమునెక్కి నలుదెసల పరికించెను. నేలపై ఒక బిలము నొద్ద ఆయనకు ఆశ్చర్యకరమైన దృశ్యము కనబడెను. ఆకందరముపైన చక్రవాక పక్షులు, కొంగలు, హంసలు మొదలగునవి ఎగురుచుండెను. పెక్కుపక్షులు లోపలికి పోవుచు వచ్చుచుండెను. పవన సుతుడు పర్వతమునుండి దిగి వచ్చి, వారందఱికిని ఆ గుహను చూపించెను. హనుమంతుని ముందిడుకొని, వానరులందఱును వెంటనే ఆ కందరమున ప్రవేశించిరి. (చౌ॥ 1-4)

స్వయంప్రభ వృత్తాంతము

దో- దీఖ జాఇ ఉపబన బర, సర బిగసిత బహు కంజ ।
మందిర ఏక రుచిర తహఁ, బైఠి నారి తపపుంజ ॥ 24 ॥

వానరులందఱును ఆగుహలో ప్రవేశించి, అచట ఒక ఉపవనమును, అందొక సరోవరమును జూచిరి. వికసితసుందరకమలశోభలతో అది మనోహరముగా నుండెను. అచటనే ఒక మనోజ్ఞ మందిరము గలదు. అందొక తపస్విని కూర్చొని యుండెను. (దో॥ 24)

చౌ- దూరి తె తాహి సబన్హి సిరు నావా । పూఛేఁ నిజ బృత్తాంత సునావా ॥
తెహిఁ తబ కహా కరహు జలపానా । ఖాహు సురస సుందర ఫల నానా ॥ 1 ॥
మజ్జను కీన్హ మధుర ఫల ఖాఏ । తాసు నికట పుని సబ చలి ఆఏ ॥
తెహిఁ సబ ఆపని కథా సునాఈ । మైఁ అబ జాబ జహాఁ రఘురాఈ ॥ 2 ॥
మూదహు నయన బిబర తజి జాహూ । పైహహు సీతహి జని పఛితాహూ ॥
నయన మూది పుని దేఖహిఁ బీరా । ఠాఢె సకల సింధు కేఁ తీరా ॥ 3 ॥
సో పుని గఈ జహాఁ రఘునాథా । జాఇ కమల పద నాఏసి మాథా ॥
నానా భాఁతి బినయ తెహిఁ కీన్హీ । అనపాయనీ భగతి ప్రభు దీన్హీ ॥ 4 ॥

దూరము నుండియే అందఱును ఆమెకు నమస్కరించిరి. ఆమె అడిగిన పిమ్మట విషయము నంతయు చెప్పిరి. అప్పుడామె "ముందుగా మీరు దప్పిక తీర్చుకొనుడు. మధురములైన ఫలములను ఆరగింపుడు" అని వారితో పల్కెను. వానరులందరును స్నానములనాచరించి, తియ్యనిపండ్లను కడుపునిండా ఆరగించి, ఆమెకడకు చేరిరి. అప్పుడామె తన కథను వివరించెను, "నా పేరు స్వయంప్రభ. నేను ఇప్పుడు రఘునాథునియొద్దకు వెళ్లెదను. మీరు కన్నులను మూసికొనుడు. గుహనుండి బయటపడగలరు. సీతాదేవిని కనుగొనుటలో మీరు సఫలురయ్యెదరు. నిరాశ చెందవలదు" అని పలికెను. వారందఱును కనులు మూసికొని తెఱవగనే సముద్ర తీరమున నుండిరి. ఆ తపస్విని స్వయముగా శ్రీరాముడున్న స్థలమునకు చేరెను. ఆమె ప్రభుచరణములకు నమస్కరించి, అనేక విధముల ప్రార్థించెను. ప్రభువు ఆమెకు అచంచల భక్తిని ప్రసాదించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బదరీబన కహుఁ సో గఈ, ప్రభు అగ్యా ధరి సీస।
ఉర ధరి రామచరన జుగ, జే బందత అజ ఈస ॥ 25 ॥

నిరంతరము బ్రహ్మ రుద్రాదులచేతను సేవింపబడుచుండు పరమ పవిత్రములైన శ్రీరాముని చరణయుగమును తనమనస్సున నిలుపుకొని, తపస్విని యైన ఆ స్వయంప్రభ ప్రభువు యొక్క ఆజ్ఞను శిరసావహించి, బదరికాశ్రమమునకు వెడలిపోయెను. (దో॥ 25)

చౌ- ఇహాఁ బిచారహిఁ కపి మన మాహీఁ। బీతీ అవధి కాజు కఛు నాహీఁ ॥
సబ మిలి కహహిఁ పరస్పర బాతా । బిను సుధి లఏఁ కరబ కా భ్రాతా ॥ 1 ॥
కహ అంగద లోచన భరి బారీ । దుహుఁ ప్రకార భఇ మృత్యు హమారీ ॥
ఇహాఁ న సుధి సీతా కై పాఈ । ఉహాఁ గఏఁ మారిహి కపిరాఈ ॥ 2 ॥
పితా బధే పర మారత మోహీ । రాఖా రామ నిహోర న ఓహీ ॥
పుని పుని అంగద కహ సబ పాహీఁ । మరన భయఉ కఛు సంసయ నాహీఁ ॥ 3 ॥
అంగద బచన సునత కపి బీరా । బోలి న సకహిఁ నయన బహ నీరా ॥
ఛన ఎక సోచ మగన హోఇ రహే। పుని అస బచన కహత సబ భఏ ॥ 4 ॥
హమ సీతా కై సుధి లీన్హేఁ బినా। నహిఁ జైహైఁ జుబరాజు ప్రబీనా ॥
అస కహి లవనసింధు తట జాఈ । బైఠే కపి సబ దర్భ డసాఈ ॥ 5 ॥
జామవంత అంగద దుఖ దేఖీ । కహీఁ కథా ఉపదేస బిసేషీ ॥
తాత రామ కహుఁ నర జని మానహు । నిర్గున బ్రహ్మ అజిత అజ జానహు ॥ 6 ॥
హమ సబ సేవక అతి బడభాగీ । సంతత సగున బ్రహ్మ అనురాగీ ॥ 7 ॥

ఇచ్చట సముద్రతీరమున వానరులందఱును ఇట్లు ఆలోచింపసాగిరి. ఇప్పటికే గడువు దాటినది. కాని కార్యము నెఱవేఱలేదు." అందఱును కూర్చొని పరస్పరము మాట్లాడు కొనసాగిరి. "సోదరా! సీతాదేవిసమాచారమును తెలిసికొనకుండ మనము కిష్కింధకు వెళ్లుటవలన ప్రయోజనమేమి? అంగదుడు సజలనయనుడై పలికెను." ఏ విధముగ నైనను మనకు మృత్యువేగతి. ఇక్కడ సీతాదేవిజాడ మనకు తెలియలేదు. అక్కడికి వెళ్లినచో కపిరాజు

సుగ్రీవుని చేతిలో మనకు చావు తప్పదు. శ్రీరాముడే నన్ను ఆదుకొనక పోయినచో మా తండ్రిగారు మృతి చెందిన వెంటనే సుగ్రీవుడు నన్ను హతమార్చియుండెడివాడు. ఇందులో నాపై సుగ్రీవుడు చూపిన దయయేమియును లేదు. ఇకమనకు మరణమే శరణ్యము!' అంగదునిమాటలను వినియు వానరవీరులు ఏమియు మాటు పలుకకుండిరి. నిశ్శబ్దము తాండవించెను. వారినేత్రములు. అశ్రు పూర్ణములాయెను. ఒక్కక్షణ కాలము వారు శోకమగ్నులైరి. చివరకు వారందఱును "యువరాజా! మనము సీతాదేవిజాడను తెలిసికొనకుండ అచటికి ఎట్లుతిరిగి వెళ్లగలము?" అని పలికి, ఆ లవణ సముద్రతీరమున కుశాసనము పఱచుకొని, కూర్చొనిరి. నిరశనవ్రతము ద్వారా ప్రాణత్యాగమునకు సిద్ధపడిరి. అంగదునిదుఃఖమునుజూచి, జాంబవంతుడు ఉపదేశాత్మకములైన కథలను చెప్పసాగెను. నాయనా! శ్రీరాముని మానవమాత్రునిగా తలంపవలదు. అతడు నిర్గుణ పరబ్రహ్మము, అజేయుడు, జన్మరహితుడు- అని యెఱుంగుము. మనమందఱము ఆయనసేవకులము కనుక మిక్కిలి భాగ్యశాలురము. సగుణ బ్రహ్మయునైన ఆ శ్రీరామునియందు నిరంతరము ప్రేమ గలవారము. (చౌ॥ 1-7)

దో- నిజ ఇచ్ఛాఁ ప్రభు అవతరఇ, సుర మహి గో ద్విజ లాగి ।
సగున ఉపాసక సంగ తహఁ, రహహిఁ మోచ్ఛ సబ త్యాగి॥ 26 ॥

దేవతలను, భూదేవిని, గోవులను, బ్రాహ్మణులను సంరక్షించుటకై భగవంతుడు తన ఇచ్ఛాను సారము అవతారములను ఎత్తుచుండును. అప్పుడు సగుణోపాసకులగు భక్తులందఱును సర్వ సుఖములను త్యజించి, మోక్షమునుగూడ ఆసింపక, ఆయన సేవలలోనే నిమగ్నులైయుందురు. (దో॥ 26)

సంపాతి సహకారము

చౌ- ఏహి బిధి కథా కహహిఁ బహు భాఁతీ । గిరికందరాఁ సునీ సంపాతీ ॥
బాహెర హోఇ దేఖి బహు కీసా । మోహి అహార దీన్హ జగదీసా ॥ 1 ॥
ఆజు సబహి కహఁ భచ్ఛన కరఊఁ । దిన బహు చలే అహార బిను మరఊఁ ॥
కబహుఁ న మిల భరి ఉదర అహారా । ఆజు దీన్హ బిధి ఏకహిఁ బారా ॥ 2 ॥
డరపే గీధ బచన సుని కానా । అబ భా మరన సత్య హమ జానా ॥
కపి సబ ఉఠే గీధ కహఁ దేఖీ । జామవంత మన సోచ బిసేషీ ॥ 3 ॥
కహ అంగద బిచారి మన మాహీఁ । ధన్య జటాయూ సమ కోఉ నాహీఁ ॥
రామ కాజ కారన తను త్యాగీ । హరి పుర గయఉ పరమ బడభాగీ ॥ 4 ॥
సుని ఖగ హరష సోక జుత బానీ । ఆవా నికట కపిన్హ భయ మానీ ॥
తిన్హహి అభయ కరి పూఛేసి జాఈ । కథా సకల తిన్హ తాహి సునాఈ ॥ 5 ॥
సుని సంపాతి బంధు కై కరనీ । రఘుపతి మహిమా బహుబిధి బరనీ ॥ 6 ॥

ఈ విధముగా జాంబవంతుడు నానా విధ గాథలను తెల్పుచుండగా ఆ సమీప గుహయందున్న సంపాతియను గృధ్రరాజు (జటాయువు అన్న) వాటి నన్నింటిని వినెను. పిమ్మట అతడు బయటకి వచ్చి, ఆ వానరములను జూచి, ఇట్లు పలికెను. "భగవంతుడు నాకు ఆహారమును ఇంటికే పంపినాడు. నేను ఈనాడు మీరందఱిని భక్షించెదను.

చాలా దినములనుండి ఆహారము లేక నేను విలవిలలాడుచున్నాను. కడుపునిండా ఆహారము దొరకక చాల కాలమైనది. నేడు విధాత ఒక్కసారే చాల ఆహారమును సమకూర్చినాడు." గ్రద్ద పలికిన మాటలను వినగానే వానరములు భయపడి, "ఇప్పుడు నిజముగానే మరణము ఆసన్నమైనది" అని పలుకసాగెను. పిదప ఆగ్రద్దను చూచుటకు, వానరములన్నియు కొద్దిగా లేచి నిలబడెను. జాంబవంతుని మనస్సులో విచారము అధికమాయెను. అప్పుడు బాగుగా ఆలోచించి, అంగదుడు ఇట్లనెను. "ఆహా! జటాయువు వంటి పుణ్యాత్ముడు ఎవ్వడును లేడు ఆతడు పరమభాగ్యశాలి. శ్రీరాముని కార్యమునకై అసువులను వీడి, ఆ పరమ పదమునే పొందెను." హర్షశోకములనుగూర్చు ఈమాటలను వినగానే ఆ గృధ్రము వారిచెంతకు వచ్చెను. వానరములు మఱింతగా భయపడెను. సంపాతి వారికి ముందుగా అభయమిచ్చి, జటాయువు వృత్తాంతము నడిగెను. అపుడంగదుడు ఆ కథనంతయును వినిపించెను. సోదరుడైన జటాయువు యొక్క అద్భుతకృత్యగాథను విని, సంపాతి శ్రీరఘునాథుని మహిమను అనేక విధముల ప్రస్తుతించెను. (చౌ॥ 1-6)

దో- మొహి లై జాహు సింధుతట, దేఉఁ తిలాంజలి తాహి।
బచన సహాఇ కరబి మైఁ, పైహహు ఖోజహు జాహి ॥ 27 ॥

సంపాతి నుడివెను "నన్ను సముద్ర తీరమునకు తీసికొని పొండు. నేను నా సోదరునకు 'తిలాంజలులను' ఇచ్చెదను. ఈ సేవలకు మాఱుగా మీకు మాటసాయము చేసెదను. మీరు వెదకుచున్న సీతాదేవి జాడను తెల్పెదను. ఆమె తప్పక లభింపగలదు. (దో॥ 27)

చౌ- అనుజ క్రియా కరి సాగర తీరా। కహి నిజ కథా సునహు కపి బీరా ॥
హమ ద్వౌ బంధు ప్రథమ తరునాఈ। గగన గఏ రబి నికట ఉడాఈ ॥ 1 ॥
తేజ న సహి సక సో ఫిరి ఆవా। మైఁ అభిమానీ రబి నిఅరావా ॥
జరే పంఖ అతి తేజ అపారా। పరేఉఁ భూమి కరి ఘోర చికారా ॥ 2 ॥
ముని ఏక నామ చంద్రమా ఓహీ। లాగీ దయా దేఖి కరి మోహీ ॥
బహు ప్రకార తెహిఁ గ్యాన సునావా। దేహ జనిత అభిమాన ఛడావా ॥ 3 ॥
త్రేతాఁ బ్రహ్మ మనుజ తను ధరిహీ। తాసు నారి నిసిచర పతి హరిహీ ॥
తాసు ఖోజ పఠఇహి ప్రభు దూతా। తిన్హహి మిలేఁ తైఁ హోబ పునీతా ॥ 4 ॥
జమిహహిఁ పంఖ కరసి జని చింతా। తిన్హహి దేఖాఇ దేహేసు తైఁ సీతా ॥
ముని కఇ గిరా సత్య భఇ ఆజూ। సుని మమ బచన కరహు ప్రభు కాజూ ॥ 5 ॥
గిరి త్రికూట ఊపర బస లంకా। తహఁ రహ రావన సహజ అసంకా ॥
తహఁ అసోక ఉపబన జహఁ రహఈ। సీతా బైఠి సోచరత అహఈ ॥ 6 ॥

సంపాతి సముద్రతీరమున తనతమ్ముడైన జటాయువునకు శ్రాద్ధతర్పణాదులను ఆచరించిన పిమ్మట తనకథను వివరింపసాగెను. "ఓ వానర వీరులారా! వినుడు. జటాయువు, నేను సోదరులము. మేము మా తొలియౌవనదశలో ఆకాశమున ఎగురుచు సూర్యుని సమీపించితిమి. జటాయువు సూర్యతేజస్సునకు తాళలేక తిరిగి వచ్చెను. నేను

అభిమానిని గాన సూర్యుని సమీపమునకు వెళ్ళితిని సూర్యుని ప్రచండ కిరణ జ్వాలలకు నారెక్కలు మాడి పోయినవి. అప్పుడు నేను గట్టిగా అఱచుచు 'చంద్రమా' అను మునియొక్కఆశ్రమమున నేలపై పడితిని. నా స్థితిని జూచిన పిమ్మట ఆయనకు నాపై జాలికలిగెను. అతడు నాకు పెక్కు రీతుల జ్ఞాన బోధను గావించి, నా దేహాభిమానమును తొలగించెను. పిమ్మట ఆ ముని నాతో ఇట్లు పలికెను. "త్రేతాయుగమున పరబ్రహ్మ స్వయముగా మానవావతారమును దాల్చును. రాక్షస రాజైన రావణుడు అతనిభార్యను అపహరించును. ఆమెజాడను దెలిపి కొనుటకు ప్రభువు దూతలను పంపును. వారితో గలిసినప్పుడు నీవు పావనమయ్యెదవు. అప్పుడు నీరెక్కలు తిరిగి రాగలవు. చింతింపవలదు. నీవు సీతాదేవి జాడను వారికి తెలుపుము'. ఆ ముని పలుకులు ఈనాడు సత్యములైనవి. నా మాటను విని, మీరు శ్రీరామచంద్రప్రభుకార్యమును నెఱవేర్పుడు. త్రికూట పర్వతముపై లంకానగరమున్నది. సహజముగా నిర్భయుడైన రావణుడు అక్కడ ఉన్నాడు. ఆ లంకానగరమున 'అశోకవనము' అను ఒక ఉపవనము గలదు. అందు సీతాదేవి శ్రీరామచంద్రుని స్మరించుచు శోకమగ్నురాలై కూర్చొని యున్నది. (చౌ॥ 1-6)

సముద్రమును లంఘించుటకై అంగదాదులచర్చ

దో- మైఀ దేఖఉఀ తుమ్హ నాహీఀ, గీధహి దృష్టి అపార ।
బూఢ భయఉఀ న త కరతెఉఀ, కఛుక సహాయ తుమ్హార ॥ 28 ॥

ఇక్కడి నుండియే ఆమెను నేను చూచుచున్నాను. మీరు చూడజాలరు. ఏలనన గ్రద్ద దృష్టి అపారశక్తిమంతమైనది. నేను ఇప్పుడు చాల ముదుసలిని. లేనిచో మీకు కొంత తోడ్పడగలిగి యుండెడి వాడను. (దో॥ 28)

చౌ- జో నాఘఇ సత జోజన సాగర । కరఇ సో రామ కాజ మతి ఆగర ॥
మోహి బిలోకి ధరహు మన ధీరా । రామ కృపాఀ కస భయఉ సరీరా ॥ 1 ॥
పాపిఉ జా కర నామ సుమిరహీఀ । అతి అపార భవసాగర తరహీఀ ॥
తాసు దూత తుమ్హ తజి కదరాఈ । రామ హృదయఀ ధరి కరహు ఉపాఈ ॥ 2 ॥
అస కహి గరుడ గీధ జబ గయఊ । తిన్హ కేఀ మన అతి బిసమయ భయఊ ॥
నిజ నిజ బల సబ కాహూఀ భాషా । పార జాఇ కర సంసయ రాఖా ॥ 3 ॥
జరఠ భయఉఀ అబ కహఇ రిఛేసా । నహిఀ తన రహా ప్రథమ బల లేసా ॥
జబహిఀ త్రిబిక్రమ భఏ ఖరారీ । తబ మైఀ తరున రహేఉఀ బల భారీ ॥ 4 ॥

నూఱు యోజనములవిస్తీర్ణముగల సముద్రమును లంఘింపగల్గిన మహావీరుడైన ప్రజ్ఞాశాలియే శ్రీరాముని ఈ కార్యమును సాధింపగలడు. నన్ను జూచి, మీరు ధైర్యము వహింపుడు. శ్రీరామునికృపచే నాశరీరము అతిసుందరముగా రూపొందినది. అతని నామస్మరణముచే పాపులుగూడ అపారభవసాగరమును దాటగల్గుదురు. మీరు ఆయనదూతలు. అధైర్యమును వీడి, హృదయములలో శ్రీరామచంద్రుని నిలుపుకొని కార్యసాధనకు సిద్ధముకండు." (కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు) ఓ ఖగరాజా! సంపాతి ఇట్లు పలికి, క్రొత్త రెక్కలతో ఎగిరి పోయిన పిమ్మట వానరులు విస్మితులైరి. అందఱును తమతమ బలములను గూర్చి తెల్పుచు సముద్రమును దాటుటకు తమసందేహములను ప్రకటించిరి. భల్లూక రాజైన జాంబవంతుడు ఇట్లు పలికెను. "నేనిప్పుడు వృద్ధుడను. నా

శరీరమున మునుపటి బలము లేశమైనను లేదు. ఖరారియైన శ్రీరాముడు వామనావతారమును దాల్చినప్పుడు నేను యువకునిగా ఉంటిని. అప్పుడు నా శరీరము బలిష్ఠమై యుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బలి బాంధత ప్రభు బాఢేఉ, సో తను బరని న జాఇ।
ఉభయ ఘరీ మహఁ దీన్హీఁ, సాత ప్రదచ్ఛిన ధాఇ ॥ 29 ॥

బలిచక్రవర్తిని బంధించునప్పుడు ప్రభువు శరీరమును పెంచినప్పటి ఆ విరాట్ స్వరూపమును వర్ణించుటకు ఎవ్వరికిని శక్యము గాదు. కాని నేను రెండు గడియలలోనే ఆ విరాడ్రూపమునకు ఏడు ప్రదక్షిణములు గావించితిని." (దో॥ 29)

చౌ- అంగద కహఇ జాఉఁ మైఁ పారా । జియఁ సంసయ కఛు ఫిరతీ బారా ॥
జామవంత కహ తుమ్హ సబ లాయక । పఠఇఅ కిమి సబహీ కర నాయక ॥ 1 ॥
కహఇ రీఛపతి సును హనుమానా । కా చుప సాధి రహేహు బలవానా ॥
పవనతనయ బల పవన సమానా । బుధి బిబేక బిగ్యాన నిధానా ॥ 2 ॥
కవన సో కాజ కఠిన జగ మాహీఁ । జో నహిఁ హోఇ తాత తుమ్హ పాహీఁ ॥
రామకాజ లగి తవ అవతారా । సునతహిఁ భయఉ పర్బతాకారా ॥ 3 ॥
కనకబరన తన తేజ బిరాజా । మానహుఁ అపర గిరిన్హ కర రాజా ।
సింహనాద కరి బారహిఁ బారా । లీలహిఁ నాఘఉఁ జలనిధి ఖారా ॥ 4 ॥
సహిత సహాయ రావనహి మారీ । ఆనఉఁ ఇహాఁ త్రికూట ఉపారీ ॥
జామవంత మైఁ పూఁఛఉఁ తోహీ । ఉచిత సిఖావను దీజహు మోహీ ॥ 5 ॥
ఏతనా కరహు తాత తుమ్హ జాఈ । సీతహి దేఖి కహహు సుధి ఆఈ ॥
తబ నిజ భుజబల రాజివనైనా । కౌతుక లాగి సంగ కపి సేనా ॥ 6 ॥

అపుడు అంగదుడు ఇట్లు పల్కెను "నేను సముద్రమును దాటగలను. కాని తిరిగి వచ్చు విషయములో నాకు సందేహము గలదు" జాంబవంతుడు అతనితో పల్కెను. "నీవు అన్ని విధముల యోగ్యుడవు. కాని నీవు అందఱికిని నాయకుడవు. నిన్నెట్లు పంపగలము?" భల్లూక రాజు హనుమంతునితో ఇట్లనెను. "ఆంజనేయా! నీవెంతో బలవంతుడవు. మౌనముగా నుంటివేల? నీవు పవనపుత్రుడవు. బలమున ఆ పవనునితో సమానుడవు. బుద్ధి, వివేకము విజ్ఞానములకు నిధివి. నాయనా! విశ్వములో నీవు సాధింపలేని కఠినకార్యమేమున్నది? శ్రీరామచంద్రుని కార్యమునకే నీవు అవతరించితివి." ఇది వినగానే హనుమంతుడు పర్వతమంత పెరిగెను. ఆయన శరీరము స్వర్ణ కాంతులతో విరాజిల్లుచుండెను. అది వేఱొక మేరుపర్వతమువలె భాసించుచుండెను. హనుమంతుడు సింహమువలె గర్జించుచు పల్కెను. "నేను ఈ లవణసముద్రమును అవలీలగా లంఘించెదను. రావణుని సపరివారముగా పరిమార్చి, త్రికూట పర్వతమును ఇక్కడికి పెకలించుకొని రాగలను. జాంబవంతా! నిన్నడుగుచుంటిని. సరియైన

సూచనలనిమ్ము." జాంబవంతుడు నుడివెను. "నాయనా! నీవు వెళ్ళి, సీతాదేవిని జూచి, ఆమె జాడను తెలిసికొని రమ్ము. నీవు చేయవలసినదింతమాత్రమే. తదనంతరము రాజీవలోచనుడు శ్రీరామచంద్రుడు తన భుజబలముచే తనలీలలను జూపుటకు వానరసైన్యమును తీసికొని పోయి, శత్రువుల పనిబట్టును. (చౌ॥ 1-6)

ఛం- కపి సేన సంగ సంఘారి నిసిచర రాము సీతహి ఆనిహైం ।
త్రైలోకపావన సుజసు సుర ముని నారదాది బఖానిహైం ॥
జో సునత గావత కహత సముఝత పరమపద నర పావఈ ।
రఘుబీర పద పాథోజ మధుకర దాస తులసీ గావఈ ॥

వానర సైన్యమును తోడుగా దీసికొని శ్రీరామచంద్రుడు రాక్షసులను సంహరించి, సీతాదేవిని తీసికొని వచ్చును. అప్పుడు దేవతలు, నారదాది మహర్షులు ముల్లోకములను పవిత్రమొనర్చు భగవంతుని వైభవమును గానము చేయుదురు. దానిని విని, గానము చేసి, మనుజులు పరమపదమును జేరెదరు. శ్రీ రఘువీరుని చరణకమలములయందు విహరించు భ్రమరమైన తులసీదాసు ఆ గుణగణములను గానము చేయును. (ఛం)

దో- భవ భేషజ రఘునాథ జసు, సునహిం జె నర అరు నారి ।
తిన్హ కర సకల మనోరథ, సిద్ధ కరహిం త్రిసిరారి ॥ 30 (క) ॥

శ్రీ రఘునాథుని కీర్తి జననమరణరూపభవరోగములను రూపుమాపెడి అమోఘమైన ఔషధము. దీనిని శ్రద్ధగా వినిన స్త్రీ పురుషులందఱికిని 'త్రిశిరారి' యైన శ్రీరాముడు సర్వ మనోరథములను సిద్ధింప జేయును. (దో॥ 30.క)

సో- నీలోత్పల తన స్యామ, కామ కోటి సోభా అధిక ।
సునిఅ తాసు గున గ్రామ, జాసు నామ అఘ ఖగ బధిక ॥ 30 (ఖ) ॥

నీలోత్పలసమానశ్యామసుందరగాత్రుడును, కోటిమన్మథులనుగూడ మించు మనోహరశోభామూర్తియు, పాపములనెడి పక్షులను వేటగానివలె రూపు మాపునట్టి నామప్రభావము గలవాడును అగు శ్రీరామచంద్రుని పావనగుణగణములను నిరంతరము అవశ్యము శ్రవణము చేయవలెను. (సో॥ 30.ఖ)

మాసపారాయణము ఇరువదిమూడవ విరామము

ఇతి శ్రీమద్రామచరితమానసే సకలకలికలుషవిధ్వంసనే చతుర్థ సోపానః సమాప్తః

కలియుగపాపములను నశింపజేయు శ్రీరామచరితమానసమునందలి కిష్కింధాకాండము అను చతుర్థ సోపానము సమాప్తము

(కిష్కింధాకాండము సమాప్తము)

శ్రీ గణేశాయ నమః
శ్రీజానకీవల్లభో విజయతే

శ్రీరామచరితమానసము

పంచమ సోపానము

సుందరకాండము

ప్రస్తుతి

శ్లో॥ శాంతం శాశ్వతమప్రమేయమనఘం నిర్వాణశాంతిప్రదం
బ్రహ్మాశంభుఫణీంద్రసేవ్యమనిశం వేదాంతవేద్యం విభుమ్ ।
రామాఖ్యం జగదీశ్వరం సురగురుం మాయామనుష్యం హరిం
వందేఽహం కరుణాకరం రఘువరం భూపాలచూడామణిమ్ ॥ 1 ॥

రఘువంశశ్రేష్ఠుడు, సర్వపాపహారియగు శ్రీరాముడను పేరుగల శ్రీహరికి నేను నమస్కరించుచున్నాను. ఆయన పరమశాంత స్వరూపుడు, శాశ్వతుడు, అప్రమేయుడు, అనఘుడు, మోక్షమును- పరమశాంతిని ప్రసాదించువాడు, బ్రహ్మ శంభు ఫణీంద్రులచే నిరంతరము సేవింప బడువాడు, వేదాంతవేద్యుడు, విభుడు, జగదీశ్వరుడు, మాయామానుషవిగ్రహుడు, కరుణాకరుడు సర్వరాజశిరోమణి వేయేల? అతడు దేవాదిదేవుడు. (1)

శ్లో॥ నాన్యా స్పృహా రఘుపతే హృదయేఽస్మదీయే
సత్యం వదామి చ భవానఖిలాంతరాత్మా ।
భక్తిం ప్రయచ్ఛ రఘుపుంగవ నిర్భరాం మే
కామాదిదోషరహితం కురు మానసం చ ॥ 2 ॥

ఓ రఘువర! నీవు సర్వాత్మ స్వరూపుడవు. నాకు నీ ప్రగాఢభక్తిని అనుగ్రహింపుము. నా మనస్సును కామాదివికార (దోష) రహితముగా జేయుము. ఓ రఘువీర! నేను నిజము వచింపు చున్నాను. ఇంతకు మించి నా హృదయమున మఱియొక మనోరథమేమియును లేదు. (2)

శ్లో॥ అతులితబలధామం హేమశైలాభదేహం
దనుజవనకృశానుం జ్ఞానినామగ్రగణ్యమ్ ।
సకలగుణనిధానం వానరాణామధీశం
రఘుపతిప్రియభక్తం వాతజాతం నమామి ॥ 3 ॥

శ్రీ రఘురామునకు పరమభక్తుడైన వాయునందనుడు నిరుపమానబలసంపదలకు నిధాన మైనవాడు, మేరుపర్వతసమానతనుశోభలుగలవాడు, దానవులనెడివనములను దహించివేయుటలో అగ్నివంటివాడు, జ్ఞానులలో సర్వశ్రేష్ఠుడు, వానరులలో ప్రముఖుడు, అంతేగాదు అతడు సకలసద్గుణరాశి. అట్టి ఆంజనేయునకు నేను నమస్కరించు చున్నాను. (3)

మారుతి సముద్రమును లంఘించుట

చౌ- జామవంత కే బచన సుహాఏ । సుని హనుమంత హృదయ అతి భాఏ ॥
తబ లగి మోహి పరిఖేహు తుమ్హ భాఈ । సహి దుఖ కంద మూల ఫల ఖాఈ ॥ 1 ॥
జబ లగి ఆవౌఁ సీతహి దేఖీ । హోఇహి కాజు మోహి హరష బిసేషీ ॥
యహ కహి నాఇ సబన్హి కహుఁ మాథా । చలేఉ హరషి హియఁ ధరి రఘునాథా ॥ 2 ॥
సింధు తీర ఏక భూధర సుందర । కౌతుక కూది చఢేఉ తా ఊపర ॥
బార బార రఘుబీర సఁభారీ । తరకేఉ పవనతనయ బల భారీ ॥ 3 ॥
జేహిఁ గిరి చరన దేఇ హనుమంతా । చలేఉ సో గా పాతాల తురంతా ॥
జిమి అమోఘ రఘుపతి కర బానా । ఏహీ భాఁతి చలేఉ హనుమానా ॥ 4 ॥
జలనిధి రఘుపతి దూత బిచారీ । తైఁ మైనాక హోహి శ్రమహారీ ॥ 5 ॥

జాంబవంతుని మనోహరవచనములు హనుమంతునిహృదయమునకు మిక్కిలి ఆహ్లాదకరములాయెను. అప్పుడు అతడు పలికెను. "సోదరులారా! మీరు దుఃఖములను సహించుచు, కందమూలఫలములను భుజించుచు, నాకై నిరీక్షించుచుండుడు. నేను సీతాదేవిని చూచి, తిరిగిరాగలను. కార్యము తప్పక సఫలము కాగలదు. ఏలనన నాకు మిక్కిలి సంతోషముగా ఉన్నది." ఈ విధముగా పలికి, అందరికిని నమస్కరించి, మనస్సున శ్రీరామచంద్రుని ధ్యానించుచు ఆంజనేయుడు ప్రసన్నచిత్తుడై బయలుదేరెను. సముద్రతీరమున ఒక సుందర పర్వతముగలదు. మహాబలవంతుడైన హనుమంతుడు ఆటలలోవలె గంతులు వేయుచు అవలీలగా దానిపై నెక్కెను. మాటిమాటికిని శ్రీరఘువీరుని స్మరించుచు అతివేగముతో ఎగిరెను. అతడు కాలుమోపిన ఆ మహేంద్రపర్వతము వెంటనే పాతాళమునకు క్రుంగిపోయెను. శ్రీరామచంద్రుని అమోఘమైనబాణమురీతి హనుమంతుడు మిక్కిలి వేగముగా ఆకాశమార్గమున వెళ్లుచుండెను. సముద్రుడు ఆయనను శ్రీరామదూతగా నెఱిగి, మైనాక పర్వతముతో పలికెను. "మైనాకా! నీవు అతనిశ్రమను తొలగింపుము. (సముద్రమునుండి పైకి లెమ్ము నీపై అతనిని విశ్రమింప నిమ్ము.) (చౌపాఈ॥ 1-5)

దో-హనూమాన తెహి పరసా, కర పుని కీన్హ ప్రనామ ।
రామ కాజు కీన్హేఁ బిను, మోహి కహాఁ బిశ్రామ ॥ 1 ॥

హనుమంతుడు ఆమైనాక పర్వతమును చేతితో తాకి, నమస్కరించి, ఇట్లు నుడివెను. "సోదరా! శ్రీరామచంద్రునికార్యము పూర్తికానిదే నాకు విశ్రాంతి యెక్కడిది?" (దోహా॥ 1)

చౌ- జాత పవనసుత దేవన్హ దేఖా । జానైఁ కహుఁ బల బుద్ధి బిసేషా ॥
సురసా నామ అహిన్హ కై మాతా । పఠఇన్హి ఆఇ కహీ తెహిఁ బాతా ॥ 1 ॥
ఆజు సురన్హ మోహి దీన్హ అహారా । సునత బచన కహ పవనకుమారా ॥
రామ కాజు కరి ఫిరి మైఁ ఆవౌఁ । సీతా కఇ సుధి ప్రభుహి సునావౌఁ ॥ 2 ॥
తబ తవ బదన పైఠిహఉఁ ఆఈ । సత్య కహఉఁ మోహి జాన దె మాఈ ॥
కవనెహుఁ జతన దేఇ నహిఁ జానా । గ్రససి న మోహి కహేఉ హనుమానా ॥ 3 ॥
జోజన భరి తెహిఁ బదను పసారా । కపి తను కీన్హ దుగున బిస్తారా ॥
సోరహ జోజన ముఖ తెహిఁ ఠయఊ । తురత పవనసుత బత్తిస భయఊ ॥ 4 ॥
జస జస సురసా బదను బఢావా । తాసు దూన కపి రూప దెఖావా ॥
సత జోజన తెహిఁ ఆనన కీన్హా । అతి లఘు రూప పవనసుత లీన్హా ॥ 5 ॥
బదన పఇఠి పుని బాహెర ఆవా । మాగా బిదా తాహి సిరు నావా ॥
మోహి సురన్హ జెహి లాగి పఠావా । బుధి బల మరము తోర మైఁ పావా ॥ 6 ॥

పవనసుతుడైన హనుమంతుడు సాగిపోవుచుండుట చూచి, దేవతలు అతని బలమును, బుద్ధి వైశిష్ట్యములను పరీక్షింపదలచిరి. వారు 'సురస' అను నాగమాతను పంపిరి. ఆమె హనుమంతుని సమీపించి, ఇట్లు వచించెను. "దేవతలు నాకు ఈనాడు భోజనమును ప్రసాదించినారు." ఈ మాటలను వినగానే పావని పలికెను. "శ్రీరాముని కార్యమును నెఱవేర్చి, తిరిగి వచ్చి, సీతాదేవి సమాచారమును శ్రీరామునకు తెల్పిన పిదప నేను నీ నోటిలో ప్రవేశించెదను. తల్లీ! నేను సత్యమును వచించుచున్నాను. ఇప్పుడు నన్ను పోనిమ్ము". కాని ఏవిధముగను ఆమె ఆయనను పోనీయలేదు. అప్పుడు హనుమంతుడు "ఐతే నన్ను మ్రింగుము" అనెను. ఆమె తననోటిని ఒక యోజనము వెడల్పు చేసెను. అప్పుడతడు తన శరీరమును దానికి రెండింతలు విస్తరింప జేసెను. సురస తన నోటిని పదునాఱు యోజనముల వెడల్పు చేయగా ఆయన తన దేహమును ముప్పది రెండు యోజనములు పెంచెను. ఇట్లు సురసతన నోటిని వెడల్పుచేసినకొలదియు, ఆయన తన తనువును దానికి రెండింతలుగా పెంచుచువచ్చెను. చివరకు ఆమె నోటిని నూఱు యోజనముల వెడల్పుచేసి తెఱవగనే వాయుసూనుడు అతి సూక్ష్మరూపమును దాల్చి, అతివేగముగా ఆమె నోటిలో దూరి వెంటనే బయటికి వచ్చి, ఆమెకు నమస్కరించి, వెళ్ళుటకు అనుమతిని అడిగెను. ఆమె అనెను. "నేను నీ బుద్ధిబలకౌశలములను తెలిసికొంటిని. దాని కొఱకే దేవతలునన్ను పంపియుండిరి. (చౌ॥ 1-6)

దో-రామ కాజు సబు కరిహహు, తుమ్హ బల బుద్ధి నిధాన ।
ఆసిష దేఇ గఈ సో, హరషి చలెఉ హనుమాన ॥ 2 ॥

నీవు శ్రీరామచంద్రుని పనులనన్నింటిని నెఱవేర్చెదవు. నీవు బుద్ధిబలములకు పెన్నిధివి". ఇట్లాశీర్వదించి, సురస తననివాసమునకు మఱలిపోయెను. హనుమంతుడు ప్రసన్నచిత్తుడై ముందునకు సాగెను. (దో॥ 2)

చౌ- నిసిచరి ఏక సింధు మహుఀ రహాఈ । కరి మాయా నభు కే ఖగ గహాఈ ॥
జీవ జంతు జే గగన ఉడాహీఀ । జల బిలోకి తిన్హ కై పరిఛాహీఀ ॥ 1 ॥
గహఇ ఛాహఀ సక సో న ఉడాఈ । ఏహి బిధి సదా గగనచర ఖాఈ ॥
సోఇ ఛల హనూమాన కహఀ కీన్హా । తాసు కపటు కపి తురతహిఀ చీన్హా ॥ 2 ॥
తాహి మారి మారుతసుత బీరా । బారిధి పార గయఉ మతిధీరా ॥
తహాఀ జాఇ దేఖీ బన సోభా । గుంజత చంచరీక మధు లోభా ॥ 3 ॥
నానా తరు ఫల ఫూల సుహాఏ । ఖగ మృగ బృంద దేఖి మన భాఏ ॥
సైల బిసాల దేఖి ఏక ఆగేఀ । తా పర ధాఇ చఢేఉ భయ త్యాగేఀ ॥ 4 ॥
ఉమా న కఛు కపి కై అధికాఈ । ప్రభు ప్రతాప జో కాలహి ఖాఈ ॥
గిరి పర చఢి లంకా తెహిఀ దేఖీ । కహి న జాఇ అతి దుర్గ బిసేషీ ॥ 5 ॥
అతి ఉతంగ జలనిధి చహు పాసా । కనక కోట కర పరమ ప్రకాసా ॥ 6 ॥

సముద్రములో ఒక రాక్షసి (సింహిక) నివసించుచుండెను. అది తన మాయవలన ఆకాశములో ఎగురు పక్షులను పట్టుకొనుటకు ఉపాయములను పన్నుచుండెను. ఆకాశమున తిరుగుచున్న ప్రాణులనీడలను పట్టుకొనుచుండెను. అప్పుడవి ముందుకు సాగిపోలేకయుండగా వాటిని ఆకర్షించి భక్షించుచుండెను. అదే ఉపాయమును హనుమంతునిపైగూడ ప్రయోగించెను. అతడు వెంటనే దాని మాయోపాయములను కనిపెట్టెను. ధీరబుద్ధియు, వీరుడును ఐన మారుతి ఆ సింహికను హతమార్చి, సముద్రమును దాటెను. ఆవలితీరమును జేరి, అచటి వనశోభను తిలకించెను. మధులోభముచే మధుపములు రొదచేయుచుండెను. నానా విధములైన వృక్షములు ఫలపుష్పములచే విరాజిల్లుచుండెను. పశుపక్షి సమూహములను జూచి, ఆయన మనస్సు మిక్కిలి ప్రసన్న మాయెను. ఎదుటనున్న విశాలపర్వతమును జూచి, నిర్భయముగా దానిపైకి ఎక్కెను. (శివుడు పలుకు చున్నాడు) ఉమా! ఇందు హనుమంతుని గొప్పదనమేమియులేదు. ఇదియంతయును ఆప్రభుమహిమయే. ఆయన కాలునిగూడ కడతేర్చగలడు. హనుమంతుడు పర్వతముపైనుండి లంకా నగరమును జూచెను. అక్కడ వర్ణనాతీతమైన ఒక దుర్గముండెను. అది మిక్కిలి ఎత్తైనది. దానికి నాలుగువైపుల సముద్రము ఉండెను. దానిబంగారుప్రాకారములు తమతేజస్సులను వెదజల్లుచుండెను. (చౌ॥ 1-6)

ఛం-కనక కోట బిచిత్ర మని కృత సుందరాయతనా ఘనా ।
చఉహట్ట హట్ట సుబట్ట బీథీఀ చారు పుర బహు బిధి బనా ॥

గజ బాజి ఖచ్చర నికర పదచర రథ బరూథన్హి కో గనై ॥
బహురూప నిసిచర జూథ అతిబల సేన బరనత నహిఁ బనై ॥ 1 ॥
బన బాగ ఉపబన బాటికా సర కూప బాపీఁ సోహహీఁ ।
నర నాగ సుర గంధర్బ కన్యా రూప ముని మన మోహహీఁ ॥
కహుఁ మాల దేహ బిసాల సైల సమాన అతిబల గర్జహీఁ ।
నానా అఖారెన్హ భిరహిఁ బహుబిధి ఏక ఏకన్హ తర్జహీఁ ॥ 2 ॥
కరి జతన భట కోటిన్హ బికట తన నగర చహుఁ దిసి రచ్ఛహీఁ ।
కహుఁ మహిష మానుష ధేను ఖర అజ ఖల నిసాచర భచ్ఛహీఁ ॥
ఎహి లాగి తులసీదాస ఇన్హ కీ కథా కఛు ఎక హై కహీ ।
రఘుబీర సర తీరథ సరీరన్హి త్యాగి గతి పైహహిఁ సహీ ॥ 3 ॥

చిత్రవిచిత్రములైన మణులచేపొదగబడిన ఆప్రాకారములలోపల అనేక సుందర భవనములుండెను. వీధికూడలులు, అంగళ్లు, వీధులు, సుందరమార్గములతో అలంకరింపబడి, ఆ నగరము చూడముచ్చటగానుండెను. ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు, కంచరగాడిదలు, పదాతిదళములు మున్నగు వానితోగూడిన ఆ సైన్యమును ఎవరు లెక్కింపగలరు? కామరూపధారులైన రాక్షసగణములు వారిబలమైనసైన్యములు, వర్ణింపనలవిగాకున్నవి. వనములు, తోటలు, ఉపవనములు, లతానికుంజములు, తటాకములు, బావులు, సరస్సులు చూపరులకు ఆహ్లాదకరములుగా నున్నవి. మనుష్య, నాగ, దేవతా, గంధర్వ కన్యలు తమతమ రూపవిలాసవైభవములచే మునులమనస్సులనుగూడ దోచుకొనునట్లుండిరి. అక్కడక్కడ పర్వతాకారులైన మల్లులు గర్జించుచుండిరి. వారు పరస్పరము పెక్కురీతుల రెచ్చగొట్టుకొనుచు కయ్యమునకు కాలుదువ్వుచుండిరి. మహాకాయులై భయంకరముగానున్న పెక్కుమందియోధులు ఆనగరముయొక్క నలుదిక్కులను జాగరూకతతో రక్షించుచుండిరి. దుష్టులైనకొందఱు రాక్షసులు దున్నపోతులను, మనుష్యులను, ఆవులను, గాడిదలను, మేకలను భక్షించుచుండిరి. వీరందఱును శ్రీరామచంద్రుని బాణసమూహములనెడి తీర్థములలో శరీరములను త్యజించి, తప్పక సద్గతులను పొందెడివారే. కావున తులసీదాసు వీరినిగూర్చి చాల సంక్షిప్తముగా తెల్పెను. (ఛంద॥ 1-3)

హనుమంతుని లంకానగర ప్రవేశము

దో-పుర రఖవారే దేఖి బహు, కపి మన కీన్హ బిచార ।
అతి లఘు రూప ధరౌఁ నిసి, నగర కరౌఁ పఇసార ॥ 3 ॥

అసంఖ్యాకులైన రక్షకభటులు నగరమును రక్షించుచుండుటను జూచి, మారుతి తనమనస్సులో ఇట్లు ఆలోచించుచుండెను. నేను మిక్కిలి సూక్ష్మరూపమును ధరించి, రాత్రియందు నగర ప్రవేశము చేయవలయును. (దో॥ 3)

చౌ- మసక సమాన రూప కపి ధరీ । లంకహి చలెఉ సుమిరి నరహరీ ॥
నామ లంకినీ ఏక నిసిచరీ । సో కహ చలెసి మోహి నిందరీ ॥ 1 ॥
జానెహి నహీం మరము సఠ మోరా । మోర అహార జహాఁ లగి చోరా ॥
ముఠికా ఏక మహా కపి హనీ । రుధిర బమత ధరనీం ఢనమనీ ॥ 2 ॥
పుని సంభారి ఉఠీ సో లంకా । జోరి పాని కర బినయ ససంకా ॥
జబ రావనహి బ్రహ్మ బర దీన్హా । చలత బిరంచి కహా మోహి చీన్హా ॥ 3 ॥
బికల హోసి తైం కపి కేం మారే । తబ జానెసు నిసిచర సంఘారే ॥
తాత మోర అతి పున్య బహూతా । దేఖెఉఁ నయన రామ కర దూతా ॥ 4 ॥

మశకసమానమైన సూక్ష్మరూపమును దాల్చి, మానవావతారమునుదాల్చిన విష్ణువును (శ్రీరాముని) స్మరించుచు హనుమంతుడు లంకలో ప్రవేశించెను. లంకాద్వారముపైనున్న 'లంకిణి' అను రాక్షసి "నా అనుమతి లేకుండ లోపల ప్రవేశించిన నీవు ఎవరు?" అని ప్రశ్నించెను. "మూర్ఖుడా! నా సంగతి నీవెఱుగవా? ప్రపంచములోని చోరులందఱును నాకు ఆహారము కావలసినదే." అనెను. మహాబలశాలియైన ఆంజనేయుడు దానిపైనొక్క ముష్టిఘాతమువేయగా అదిరక్తమునుగ్రక్కుచు నేలపై బడెను. మఱల ఆ రాక్షసి తనను తాను సంబాళించుకొని, లేచి నిలబడి, వినయముతో చేతులు జోడించి పలికెను." బ్రహ్మదేవుడు రావణునకు వరములను ఇచ్చి వెళ్ళునపుడు సంకేతముగా నాకొక మాట చెప్పియుండెను. ఒక వానరము నిన్ను ముష్టి ప్రహారములచే బాధించినపుడు రాక్షససంహారకాలము సమీపించినదని ఎఱుంగుము. 'నాయనా! శ్రీరాముని దూతను కన్నులార గాంచుట నా మహద్భాగ్యముగా తలంచుచున్నాను. (చౌ॥ 1-4)

దో-తాత స్వర్గ అపబర్గ సుఖ, ధరిఅ తులా ఏక అంగ ।
తూల న తాహి సకల మిలి, జో సుఖ లవ సతసంగ ॥ 4 ॥

నాయనా! స్వర్గమోక్షములవలన లభించు సుఖములన్నింటిని త్రాసులో ఒక ప్రక్కన ఉంచినను అవియన్నియును ఒక క్షణమాత్రము లభించిన సాధుజనసాంగత్యసుఖముతో సమానముగావు. (దో॥ 4)

చౌ- ప్రబిసి నగర కీజే సబ కాజా । హృదయఁ రాఖి కోసలపుర రాజా ॥
గరల సుధా రిపు కరహిం మితాఈ । గోపద సింధు అనల సితలాఈ ॥ 1 ॥
గరుడ సుమేరు రేను సమ తాహీ । రామ కృపా కరి చితవా జాహీ ॥
అతి లఘు రూప ధరేఉ హనుమానా । పైఠా నగర సుమిరి భగవానా ॥ 2 ॥
మందిర మందిర ప్రతి కరి సోధా । దేఖే జహఁ తహఁ అగనిత జోధా ॥
గయఉ దసానన మందిర మాహీం । అతి బిచిత్ర కహి జాత సో నాహీం ॥ 3 ॥

సయన కిఏ(దేఖా కపి తేహీ । మందిర మహు(న దీఖి బైదేహీ ॥
భవన ఏక పుని దీఖ సుహావా । హరి మందిర తహ(భిన్న బనావా ॥ 4 ॥

నీవు కోసలాధిపతియైన శ్రీరామచంద్రుని నీ మనస్సులో స్మరించుచు లంకలో ప్రవేశించి, నీ కార్యములనన్నింటిని నెఱవేర్చుకొనుము. (కాక భుశుండి పలుకుచున్నాడు) వైనతేయా! శ్రీరామచంద్రునికృపకుపాత్రుడైన వ్యక్తికి విషముగూడ అమృతమగును. శత్రువులు మిత్రులయ్యెదరు. సముద్రము గోష్పదమంతయగును. అగ్ని శీతలమగును. అతనికి మేరు పర్వతముగూడ సైకతరేణుతుల్యమగును. హనుమంతుడు అతి సూక్ష్మరూపమును దాల్చి రాముని స్మరించుచు నగరమున ప్రవేశించెను. అతడు ప్రతి భవనమునందును వెదకెను. అక్కడక్కడ అసంఖ్యాకులైన యోధులుండిరి. పిదప అతివిచిత్రమై వర్ణనాతీతమైన రావణునిభవనమున అడుగిడెను. గాఢనిద్రలోనున్న రావణుని అచ్చట చూచెను. కాని సీతాదేవిజాడ కనబడలేదు. పిదప శ్రీహరిమందిరముగల ఒక మహాభవనమును గాంచెను. (చౌ॥ 1-4)

హనుమద్విభీషణుల సమాగమము - సీతాదేవి దర్శనము

దో-రామాయుధ అంకిత గృహ, సోభా బరని న జాఇ ।
నవ తులసికా బృంద తహ(, దేఖి హరష కపిరాఇ ॥ 5 ॥

ఆ భవనముపై శ్రీరామునిధనుర్బాణములు చెక్కబడియున్నవి. వాటిశోభలు వర్ణింపనలవికానివి. అచట నూతనములైన తులసిమొక్కలను జూచి కపివరుడు మిక్కిలి సంతసించెను. (దో॥ 5)

చౌ- లంకా నిసిచర నికర నివాసా । ఇహా(కహా(సజ్జన కర బాసా ॥
మన మహు(తరక కరైం(కపి లాగా । తేహీ(సమయ బిభీషను జాగా ॥ 1 ॥
రామ రామ తెహి(సుమిరన కీన్హా । హృదయ(హరష కపి సజ్జన చీన్హా ॥
ఏహి సన హఠి కరిహఉ(పహిచానీ । సాధు తె హోఇ న కారజ హానీ ॥ 2 ॥
బిప్ర రూప ధరి బచన సునాఏ । సునత బిభీషన ఉఠి తహ(ఆఏ ॥
కరి ప్రనామ పూ(ఛీ కుసలాఈ । బిప్ర కహహు నిజ కథా బుఝాఈ ॥ 3 ॥
కీ తుమ్హ హరి దాసన్హ మహ(కోఈ । మోరే(హృదయ ప్రీతి అతి హోఈ ॥
కీ తుమ్హ రాము దీన అనురాగీ । ఆయహు మోహి కరన బడభాగీ ॥ 4 ॥

ఆ మారుతి తనమనమున ఇట్లాలోచింపసాగెను. "ఈ లంక రాక్షసులమూకలకు నివాస స్థానము. ఇచ్చట సజ్జనులు ఉండుట ఎట్లు?" ఈ విధముగా అతడు ఆలోచించుచుండగా విభీషణుడు నిద్రనుండి మేల్కొని రామనామస్మరణ చేసెను. అందువలన అతనిని సజ్జనునిగా గుర్తించి, హనుమంతుడు మనస్సున సంతసించెను. "ఇతనితో అవశ్యముగా పరిచయము చేసికొన వలసినదే. ఏలనన సాధుజన సాంగత్యమువలన కార్యహాని ఎన్నడును జరుగదు." అని తలంచెను. బ్రాహ్మణ రూపముధరించి, హనుమంతుడతనిని పిలిచెను. ఆ పిలుపు విని విభీషణుడు

లేచి వచ్చి, ప్రణమిల్లి, కుశలమడిగి పల్కెను. "బ్రాహ్మణోత్తమా! మీ వృత్తాంతమును దెల్పుడు. మీరు హరిభక్తులలో (నారదాదులలో) ఒకరా? లేక దీనదయాళువులైన శ్రీరామచంద్రులా? నన్ను భాగ్యశాలిగా జేయుటకు విచ్చేసినారా? మిమ్ము చూచుటవలన నా హృదయమున ప్రేమ ఉప్పొంగు చున్నది. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ హనుమంత కహీ సబ, రామ కథా నిజ నామ ।
సునత జుగల తన పులక మన, మగన సుమిరి గునగ్రామ ॥ 6 ॥

అపుడు హనుమంతుడు శ్రీరామునికథను పూర్తిగా తెలిపి, తన పేరును వెల్లడించెను. శ్రీరాముని గుణములను స్మరించుచు ఉభయులమనస్సులు ఆనందమున తేలియాడెను. ఇరువురితనువులు ఒక్కసారిగా పులకితములయ్యెను. (దో॥ 6)

చౌ- సునహు పవనసుత రహని హమారీ । జిమి దసనన్హి మహుఁ జీభ బిచారీ ॥
తాత కబహుఁ మోహి జాని అనాథా । కరిహహిఁ కృపా భానుకుల నాథా ॥ 1 ॥
తామస తను కఛు సాధన నాహీఁ । ప్రీతి న పద సరోజ మన మాహీఁ ॥
అబ మోహి భా భరోస హనుమంతా । బిను హరికృపా మిలహిఁ నహిఁ సంతా ॥ 2 ॥
జౌఁ రఘుబీర అనుగ్రహ కీన్హా । తౌ తుమ్హ మోహి దరసు హఠి దీన్హా ॥
సునహు బిభీషన ప్రభు కై రీతీ । కరహిఁ సదా సేవక పర ప్రీతీ ॥ 3 ॥
కహహు కవన మైఁ పరమ కులీనా । కపి చంచల సబహీఁ బిధి హీనా ॥
ప్రాత లేఇ జో నామ హమారా । తేహి దిన తాహి న మిలై అహారా ॥ 4 ॥

విభీషణుడు పలికెను. ఓ పవనకుమారా! ఇచ్చట నా ఉనికినిగూర్చి వినుము. నేను దంతముల మధ్య నాలుకవలె నిస్సహాయస్థితిలో నున్నాను. నాయనా! సూర్య వంశ ప్రభువైన శ్రీరామచంద్రుడు దిక్కులేని స్థితిలోనున్న నాపై అనుగ్రహము చూపునా? నా శరీరము తామసికమైనది. భగవత్ప్రాప్తి సాధనలనునేను ఎఱుగను. శ్రీరామచంద్రుని చరణకమలములపై ప్రీతియు నా మనస్సున లేదు. కాని ఆంజనేయా! ఆ ప్రభుకృపమాత్రము నా యెడగలదని నాకు గట్టి నమ్మకము ఏర్పడినది. ఏలనన శ్రీహరి కరుణలేనిదే సాధుసమాగమము జరుగదు. శ్రీ రఘునాథుని దయయున్నది గావుననే మీరు స్వయముగా వచ్చి నాకు మీ దర్శనమును గల్గించితిరి" హనుమంతుడు వచించెను. "విభీషణా! తనసేవకులపై నిరంతరము ప్రేమను ప్రసరింపజేయుటయే ప్రభువుయొక్క స్వభావము. మీరే వచింపుడు నేను ఉన్నతకులజుడనా? చంచలస్వభావముగల వానరుడను. దీనుడను, హీనుడను. ప్రాతఃకాలమున మాపేర్లు ఉచ్చరించినవారికి ఆదినమంతయు అన్నము దొరకదు. (ఈ విధముగ పలుకుట భక్తియందలి దైన్యభావము, ఆంజనేయుని భక్తికి పరాకాష్ఠ) (చౌ॥ 1-4)

దో- అస మైఁ అధమ సఖా సును, మోహూ పర రఘుబీర ।
కీన్హీ కృపా సుమిరి గున, భరే బిలోచన నీర ॥ 7 ॥

కాని మిత్రమా! "అధముడనైన నాపైగూడ శ్రీరామచంద్రుడు తనకృపను ప్రసరింపజేసెను." భగవంతునిగుణగణములను స్మరింపగానే హనుమంతునినయనములు ప్రేమాశ్రుపూరితములాయెను. (దో॥ 7)

చౌ- జానతహూఁ అస స్వామి బిసారీ । ఫిరహిఁ తె కాహె న హోహిఁ దుఖారీ ॥
ఏహి బిధి కహత రామ గున గ్రామా । పావా అనిర్బాచ్య బిశ్రామా ॥ 1 ॥
పుని సబ కథా బిభీషన కహీ । జెహి బిధి జనకసుతా తహఁ రహీ ॥
తబ హనుమంత కహా సును భ్రాతా । దేఖీ చహఉఁ జానకీ మాతా ॥ 2 ॥
జుగుతి బిభీషన సకల సునాఈ । చలెఉ పవనసుత బిదా కరాఈ ।
కరి సోఇ రూప గయఉ పుని తహవాఁ । బన అసోక సీతా రహ జహవాఁ ॥ 3 ॥
దేఖి మనహి మహుఁ కీన్హ ప్రనామా । బైఠెహిఁ బీతి జాత నిసి జామా ॥
కృస తను సీస జటా ఏక బేనీ । జపతి హృదయఁ రఘుపతి గునశ్రేనీ ॥ 4 ॥

"ఇవి యన్నియు తెలిసియు అట్టి స్వామిని మఱచి, విషయ వాసనలయందు భ్రమించువారు దుఃఖితులుగాక యుందురా?" ఈ విధముగా శ్రీరామునిమహత్త్వమును వర్ణించుచు ఆంజనేయుడు అనిర్వచనీయపరమశాంతిని పొందెను. పిమ్మట విభీషణుడు జానకీదేవి అక్కడ (లంకలో) ఏ విధముగ నున్నదియు - విపులముగా దెలిపెను. అప్పుడు హనుమంతుడు విభీషణునితో "సోదరా! నేను జానకీ మాతను దర్శింపవలెను" అని నుడివెను. విభీషణుడు అతనికి ఉపాయములనన్నింటిని తెలిపెను. హనుమంతుడు ఆయనకడ సెలవుగైకొని, అటనుండి బయలు దేఱెను. పిదప సూక్ష్మరూపమును ధరించి, సీతాదేవియున్న అశోకవనమునకు పోయెను. ఆమెను చూడగనే మారుతి తనమనస్సులోనే ఆమెకు ప్రణామములను ఆచరించెను. రాత్రియంతయు ఆమె ఒకేవిధముగా కూర్చొనియున్నట్లు గమనించెను. ఆమెశరీరము కృశించియుండెను. తలపైనికేశములు జడలుగట్టి ఒకే కొప్పుగా ఉండెను. ఆమె నిరంతరము శ్రీ రఘునాథునినామ గుణములనే స్మరించుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- నిజ పద నయన దిఏఁ మన, రామ పద కమల లీన ।
పరమ దుఖీ భా పవనసుత, దేఖి జానకీ దీన ॥ 8 ॥

ఆమె తన దృష్టిని నిజపాదములపై నుంచి, మనస్సును మాత్రము శ్రీరాముని చరణకమలములపై నిలిపెను. ఖిన్నురాలైన జానకీదేవిని జూచి, పావనియు మిక్కిలి విచారపడెను. (దో॥ 8)

రావణుని బెదరింపు - సీత హెచ్చరిక

చౌ- తరు పల్లవ మహుఁ రహా లుకాఈ । కరఇ బిచార కరౌఁ కా భాఈ ॥
తెహి అవసర రావను తహఁ ఆవా । సంగ నారి బహు కిఏఁ బనావా ॥ 1 ॥
బహు బిధి ఖల సీతహి సముఝావా । సామ దాన భయ భేద దెఖావా ॥
కహ రావను సును సుముఖి సయానీ । మందోదరీ ఆది సబ రానీ ॥ 2 ॥

తవ అనుచరీఁ కరఉఁ పన మోరా । ఏక బార బిలోకు మమ ఓరా ॥
తృన ధరి ఓట కహతి బైదేహీ । సుమిరి అవధపతి పరమ సనేహీ॥ 3 ॥
సును దసముఖ ఖద్యోత ప్రకాసా । కబహుఁ కి నలినీ కరఇ బికాసా ॥
అస మన సముఝు కహతి జానకీ । ఖల సుధి నహిఁ రఘుబీర బాన కీ ॥ 4 ॥
సఠ సూనేఁ హరి ఆనెహి మోహీ । అధమ నిలజ్జ లాజ నహిఁ తోహీ ॥ 5 ॥

హనుమంతుడు చెట్లఆకులమధ్య దాగుకొని కూర్చుండి "ఈమె యొక్క దుఃఖమును దొలగించుటకు నేనేమి చేయవలయును?" అని ఆలోచింపసాగెను. అదే సమయమున వివిధాలంకార భూషితులైన స్త్రీలతోపాటు రావణుడు అచటికి వచ్చెను. దుష్టరావణుడు సీతాదేవికి అనేక విధముల నచ్చజెప్ప ప్రయత్నించెను. సామ, దాన, భయ భేదోపాయములతో ఆమెను తన వైపు త్రిప్పుకొనజూచెను. ఇంకను అతడు ఇట్లు నుడివెను. " ఓ సుముఖీ, బుద్ధిమతీ! వినుము. మండోదరి మున్నగు రాణులనందరిని నీకు దాసీలనుగా జేసెదను. ఇదియే నాప్రతిజ్ఞ. ఒక్కసారి నావైపు చూడుము." జానకీదేవి తనప్రాణేశ్వరుడైన శ్రీరాముని స్మరించి, ఒక గడ్డిపోచను ముందుంచుకొని పలికెను. "ఓ దశాననా! వినుము. మిణుగురు పురుగు ప్రకాశముతో కమలము వికసించునా? నీవు మిణుగురు పురుగుతో సమానము - అని తెలిసికొనుము. దుష్టుడా! శ్రీరఘు వీరుని బాణములశక్తి నీ వెఱుగవా? శఠుడా! ఒంటరిగా నున్న నన్ను అపహరించి తీసికొని వచ్చితివి. నీచుడా! నీకు సిగ్గులేదా! (చౌ॥ 1-5)

దో- ఆపుహి సుని ఖద్యోత సమ, రామహి భాను సమాన ।
పరుష బచన సుని కాఢి అసి, బోలా అతి ఖిసిఆన ॥ 9 ॥

తనను మిణుగురుపురుగుతోడను, శ్రీరామచంద్రుని సూర్యునితోడను పోల్చుచు సీతాదేవి పలికిన కఠోరవచనములను విని, రావణుడు సిగ్గుపడుచు తనకరవాలమును గైకొని, కోపముతో పలికెను. (దో॥ 9)

చౌ- సీతా తైఁ మమ కృత అపమానా । కటిహఉఁ తవ సిర కఠిన కృపానా ॥
నాహిఁ త సపది మాను మమ బానీ । సుముఖి హోతి న త జీవన హానీ ॥ 1 ॥
స్యామ సరోజ దామ సమ సుందర । ప్రభు భుజ కరి కర సమ దసకంధర ॥
సో భుజ కంఠ కి తవ అసి ఘోరా । సును సఠ అస ప్రవాన పన మోరా ॥ 2 ॥
చంద్రహాస హరు మమ పరితాపం । రఘుపతి బిరహ అనల సంజాతం ॥
సీతల నిసిత బహసి బర ధారా । కహ సీతా హరు మమ దుఖ భారా ॥ 3 ॥
సునత బచన పుని మారన ధావా । మయతనయాఁ కహి నీతి బుఝావా ॥
కహేసి సకల నిసిచరిన్హ బోలాఈ । సీతహి బహు బిధి త్రాసహు జాఈ ॥ 4 ॥
మాస దివస మహుఁ కహా న మానా । తౌ మైఁ మారబి కాఢి కృపానా ॥ 5 ॥

"ఓ సీతా! నీవు నన్ను అవమానించితివి. ఈ కఠోర ఖడ్గముచే నీ శిరస్సును ఖండించెదను. ఓ సుముఖీ! ఇప్పటికైనను నా మాటను అంగీకరింపుము. లేనిచో ప్రాణములపై ఆశ వదలు కొనుము." సీతాదేవి నుడివెను

"ఓదశకంఠా! నీలకమలములహారమువలె సుందరములై, ఏనుగు తొండమువలె బలిష్ఠములును, విశాలములునైన నాస్వామిబాహువులు నా కంఠమును అలంకరించును. లేనిచో నీ కరవాలమైనను నాకంఠమును ఖండించును. వినుము. ఇదియే నా నిజమైన ప్రతిజ్ఞ. ఓ చంద్రహాసమా! (ఖడ్గమా!) శ్రీరామవియోగాగ్నివలన కలిగిన నాసంతాపమును చల్లార్చుము. ఖడ్గమా! నీ ధార తీక్ష్ణమైనది, శీతలమైనది, తిరుగులేనిది. నా దుర్భరదుఃఖమును హరింపుము".

సీతాదేవి పలుకులను విని రావణుడామెను చంపుటకు ఉద్యుక్తుడాయెను. అపుడు మయుని పుత్రికయైన మండోదరి అతనిని వారించుచు నీతి వాక్యములతో సమాధాన పఱచెను. రావణుడు రాక్షస స్త్రీలను బిలిచి, "మీరందఱును సీతను అనేకవిధముల భయపెట్టుడు" అని ఆజ్ఞాపించెను. " ఒక మాసములోగా నామాటలను అంగీకరింపనిచో ఈమెను నా ఖడ్గమునకు బలియిచ్చెదను. (చౌ॥ 1-5)

దో- భవన గయఉ దసకంధర, ఇహాఁ పిసాచిని బృంద ।
సీతహి త్రాస దెఖావహిఁ, ధరహిఁ రూప బహు మంద ॥ 10 ॥

ఈ విధముగా పలికి, రావణుడు తన భవనమునకు వెళ్లెను. ఇచట భయంకరాకారలైన రాక్షస స్త్రీలు సీతాదేవిని అనేక విధముల భయపెట్టసాగిరి. (దో॥ 10)

త్రిజటాస్వప్నము

చౌ- త్రిజటా నామ రాచ్ఛసీ ఏకా । రామ చరన రతి నిపున బిబేకా ॥
సబన్హా బోలి సునాఏసి సపనా । సీతహి సేఇ కరహు హిత అపనా ॥ 1 ॥
సపనేఁ బానర లంకా జారీ । జాతుధాన సేనా సబ మారీ ॥
ఖర ఆరూఢ నగన దససీసా । ముండిత సిర ఖండిత భుజ బీసా ॥ 2 ॥
ఏహి బిధి సో దచ్ఛిన దిసి జాఈ । లంకా మనహుఁ బిభీషన పాఈ ॥
నగర ఫిరీ రఘుబీర దోహాఈ । తబ ప్రభు సీతా బోలి పఠాఈ ॥ 3 ॥
యహ సపనా మైఁ కహఉఁ పుకారీ । హోఇహి సత్య గఏఁ దిన చారీ ॥
తాసు బచన సుని తే సబ డరీఁ । జనకసుతా కే చరనన్హి పరీఁ ॥ 4 ॥

వారిలో 'త్రిజట' అను ఒక రాక్షస స్త్రీ యుండెను. ఆమె వివేకవతి, శ్రీరామచరణములయందు అనురాగము గలది. ఆమె వారినందఱిని పిలిచి, తన స్వప్నమును గూర్చి తెలుపుచు "సీతాదేవికి సేవచేసినచో మీకు మేలు కలుగును." అని పలికెను. "ఒక వానరము లంకను పూర్తిగా కాల్చివేయుటను నేను స్వప్నమున జూచితిని. రాక్షససేనయంతయు నశించెను. రావణుడు దిగంబరుడై గాడిదనెక్కి పోవుచుండెను. అతని శిరస్సులన్నియు ముండనము గావింపబడినవి. ఇఱువది భుజములును ఖండింపబడినవి. అతడు దక్షిణదిశగా యమపురికి పోవుచుండెను. లంకారాజ్యమునకు విభీషణుడు రాజయ్యెను. శ్రీరామచంద్రుని విజయమునుగూర్చి నగరమున చాటింపు వేయబడెను. అపుడు ప్రభువు సీతాదేవికై వార్తను పంపెను. ఈ స్వప్నము కొలది దినములలో నిజమగును.

ఇది ముమ్మాటికి జరిగితీరునని నా నమ్మకము." ఆమె మాటలకు రాక్షస స్త్రీలందఱును భయపడి, జానకీ దేవి పాదములపై బడిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- జహఁ తహఁ గఈఁ సకల తబ, సీతా కర మన సోచ ।
మాస దివస బీతేఁ మొహి, మారిహి నిసిచర పోచ ॥ 11 ॥

పిమ్మట వారందఱును వేర్వేఱు దిశలకు వెళ్లిపోయిరి. సీతాదేవి తనలో తాను ఆలోచింపసాగెను. "ఒకనెల తరువాత ఈ రాక్షసాధముడు నన్ను వధించును". (దో॥ 11)

చౌ- త్రిజటా సన బోలీఁ కర జోరీ । మాతు బిపతి సంగిని తైఁ మోరీ ॥
తజౌఁ దేహ కరు బేగి ఉపాఈ । దుసహ బిరహు అబ నహిఁ సహి జాఈ ॥ 1 ॥
ఆని కాఠ రచు చితా బనాఈ । మాతు అనల పుని దేహి లగాఈ ॥
సత్య కరహి మమ ప్రీతి సయానీ । సునై కో శ్రవన సూల సమ బానీ ॥ 2 ॥
సునత బచన పద గహి సముఝాఏసి । ప్రభు ప్రతాప బల సుజసు సునాఏసి ॥
నిసి న అనల మిల సును సుకుమారీ । అస కహి సో నిజ భవన సిధారీ ॥ 3 ॥
కహ సీతా బిధి భా ప్రతికూలా । మిలిహి న పావక మిటిహి న సూలా ॥
దేఖిఅత ప్రగట గగన అంగారా । అవని న ఆవత ఏకఉ తారా ॥ 4 ॥
పావకమయ ససి స్రవత న ఆగీ । మానహుఁ మోహి జాని హతభాగీ ॥
సునహి బినయ మమ బిటప అసోకా । సత్య నామ కరు హరు మమ సోకా ॥ 5 ॥
నూతన కిసలయ అనల సమానా । దేహి అగిని జని కరహి నిదానా ॥
దేఖి పరమ బిరహాకుల సీతా । సో ఛన కపిహి కలప సమ బీతా ॥ 6 ॥

సీతాదేవి చేతులు జోడించి, త్రిజటతో పలికెను. "మాతా! ఈ దుఃఖసమయమున నీవే నాకు తోడునీడ. ఈ నా తనువు చాలించుటకు నీవే ఏదైననొక ఉపాయమును వెంటనే దెల్పుము. ఈ విరహవేదనను ఇంక నేను భరింపజాలను. కట్టెలను దెచ్చి, చితిని బేర్చి నిప్పంటించుము. ఓ బుద్ధిమతీ! నా పతిభక్తిని నిరూపించుకొననిమ్ము. శూలములవంటి రావణుని పలుకులను నేను వినజాలను." సీతాదేవి మాటలనువిని, త్రిజట ఆమె పాదములపై బడి, ఆమెను సమాధాన పఱచెను. శ్రీరామచంద్రుని బలపరాక్రమములను, కీర్తిని కొనియాడెను. " ఓసుకుమారీ! వినుము. రాత్రివేళలలో అగ్ని లభింపదు." అని పలికి ఆమె తన నివాసమునకు వెళ్లెను. అపుడు సీతాదేవి తన మనసులో ఇట్లు ఆలోచించెను. "విధాతయే నాకు ప్రతికూలుడు ఐనాడు. ఈ స్థితిలో నేనేమి చేయగలను? నిప్పుదొరకదు. బాధ తొలగదు. ఆకాశమున నిప్పులు (తారకలు) వెలుగుచున్నవి. కాని ఒక్కటిగూడ భూమిపై బడుటలేదు. చంద్రుడు పావక (అగ్ని) మయుడైనను, నేను అభాగ్యురాలను. అని తెలిసికొని, అతడును అగ్నిని ప్రకటించుటలేదు. ఓ అశోకవృక్షమా! నీవైనను నా వినతిని ఆలకింపుము. నా శోకమును హరించి, నీ పేరును సార్థకము చేసికొనుము. నీ నూతన కోమలపల్లవములు అగ్నివలె ఎఱ్ఱగా నున్నవి. ఎట్టి సంకోచమును పెట్టుకొనక అగ్నినిమ్ము. నా విరహబాధను

ఉపశమింపజేయుము." ఈ విధముగా మిక్కిలి వ్యాకులపడుచున్న సీతాదేవిని చూచిన హనుమంతుడు క్షణమొక కల్పముగా గడిపెను. (చౌ॥ 1-6)

ముద్రికా ప్రదానము - హనుమత్సందేశము

సో- కపి కరి హృదయఁ బిచార, దీన్హి ముద్రికా డారి తబ ।
జను అసోక అంగార, దీన్హ హరషి ఉఠి కర గహెఉ ॥ 12 ॥

అప్పుడు హనుమంతుడు కొద్దిసేపు ఆలోచించి, పైనుండి శ్రీరాముని ఉంగరమును సీతాదేవిముందు పడవేసెను. తన ప్రార్థనను ఆలకించి అశోకవృక్షము నిప్పుకణమును పడవేసినదని భావించి, సీతాదేవి ప్రసన్నచిత్తయై ఆ యుంగరమును తన చేతిలోనికి దీసికొనెను! (సో॥ 12)

చౌ- తబ దేఖీ ముద్రికా మనోహర । రామ నామ అంకిత అతి సుందర ॥
చకిత చితవ ముదరీ పహిచానీ । హరష బిషాద హృదయఁ అకులానీ ॥ 1 ॥
జీతి కో సకఇ అజయ రఘురాఈ । మాయా తేఁ అసి రచి నహిఁ జాఈ ॥
సీతా మన బిచార కర నానా । మధుర బచన బోలెఉ హనుమానా ॥ 2 ॥
రామచంద్ర గున బరనైఁ లాగా । సునతహిఁ సీతా కర దుఖ భాగా ॥
లాగీఁ సునైఁ శ్రవన మన లాఈ । ఆదిహు తేఁ సబ కథా సునాఈ ॥ 3 ॥
శ్రవనామృత జెహిఁ కథా సుహాఈ। కహీ సో ప్రగట హోతి కిన భాఈ ॥
తబ హనుమంత నికట చలి గయఊ । ఫిరి బైఠీఁ మన బిసమయ భయఊ । 4 ॥
రామ దూత మైఁ మాతు జానకీ । సత్య సపథ కరునానిధాన కీ ॥
యహ ముద్రికా మాతు మైఁ ఆనీ । దీన్హి రామ తుమ్హ కహఁ సహిదానీ ॥ 5 ॥
నర బానరహి సంగ కహు కైసేఁ । కహీ కథా భఇ సంగతి జైసేఁ ॥ 6 ॥

శ్రీరామనామాంకితమైన సుందరమైన ఆ ఉంగరమును ఆమె గుర్తించి, ఆశ్చర్యచకితయై తదేకదృష్టితో చూడసాగెను. హర్ష విషాదములచే హృదయమున ఆందోళన పడి ఆలోచింపసాగెను. "శ్రీ రఘునాథుడు అజేయుడు. ఆయనను ఎవ్వరూ జయింపజాలరు. ఇట్టి దివ్యమైన చిన్మయమైన అంగుళీయకమును ఎవ్వరును కల్పింపలేరు." అని ఆమె తర్కించుకొనుచుండగా ఆంజనేయుడు తనమధురవచనములతో శ్రీరామచంద్రుని గుణములను వర్ణింపసాగెను. వానిని విని, సీతాదేవి దుఃఖము మటుమాయమయ్యెను. ఆమె దానియందే మనసును లగ్నముచేసి, చెవులప్పగించి, వినసాగెను. పవనపుత్రుడు శ్రీరామగాథను ప్రారంభమునుండియు వినిపించెను. "శ్రవణామృతమైన ఈ మనోహరగాథను వినిపించినదెవరు? నా యెదుటకేలరారు?" అని సీతాదేవి నుడివెను. అప్పుడు మారుతి ఆమె సమీపమునకు వచ్చెను. అంతట సీతాదేవి భయ విస్మయములతో ముఖమును ప్రక్కకు దిప్పుకొనెను అప్పుడు హనుమంతుడు పచించెను. "మాతా! జానకీదేవీ! నేను శ్రీరామచంద్రుని దూతను. కరుణానిధియైన ఆ స్వామిపై

ఆన. ఇది సత్యము తల్లీ! ఈ యుంగరమును నేనే తెచ్చితిని. ఆ ప్రభువు మీ కొఱకై దీనిని ఆనవాలుగా నాకిచ్చి పంపినారు." సీతాదేవి నుడివెను "నరవానరులకు సమాగమము ఎట్లు జరిగినది? తెల్పుము" అప్పుడు ఆ పావని జరిగిన సంఘటనలనన్నింటిని పూర్తిగా వివరించెను. (చౌ॥ 1-6)

దో- కపి కే బచన సప్రేమ సుని, ఉపజా మన బిస్వాస ।
జానా మన క్రమ బచన యహ, కృపాసింధు కర దాస ॥ 13 ॥

ఆంజనేయుని ప్రేమైకవచనములను విని, ఆమెకతనిపై సంపూర్ణ విశ్వాసము కుదురుకొనెను. కృపాళువైన శ్రీరామునకు ఇతడు త్రికరణ శుద్ధిగా నిజమైన దాసుడు". అని ఆమె తలంచెను. (దో॥ 13)

చౌ- హరిజన జాని ప్రీతి అతి గాఢీ । సజల నయన పులకావలి బాఢీ ॥
బూడత బిరహ జలధి హనుమానా । భయహు తాత మో కహుఁ జలజానా ॥ 1 ॥
అబ కహు కుసల జాఉఁ బలిహారీ । అనుజ సహిత సుఖ భవన ఖరారీ ॥
కోమలచిత కృపాల రఘురాఈ । కపి కెహి హేతు ధరీ నిఠురాఈ ॥ 2 ॥
సహజ బాని సేవక సుఖదాయక । కబహుఁక సురతి కరత రఘునాయక ॥
కబహుఁ నయన మమ సీతల తాతా । హోఇహహిఁ నిరఖి స్యామ మృదు గాతా ॥ 3 ॥
బచను న ఆవ నయన భరె బారీ । అహహ నాథ హౌఁ నిపట బిసారీ ॥
దేఖి పరమ బిరహాకుల సీతా । బోలా కపి మృదు బచన బినీతా ॥ 4 ॥
మాతు కుసల ప్రభు అనుజ సమేతా । తవ దుఖ దుఖీ సుకృపానికేతా ॥
జని జననీ మానహు జియఁ ఊనా । తుమ్హ తే ప్రేము రామ కేఁ దూనా ॥ 5 ॥

భగవంతుని సేవకుడని తెలిసిన పిమ్మట అతనియెడ ఆమెప్రీతి ఇనుమడించెను. నేత్రములు ఆనందాశ్రువులతో నిండెను. తనువు పులకితమయ్యెను. సీతాదేవి వచించెను. "నాయనా! మారుతీ! నేను ప్రమాణపూర్వకముగా చెప్పుచున్నాను. విరహసముద్రములో మునిగిపోవుచున్న నన్ను రక్షించుటకు నీవు నిజముగా ఓడనైతివి. ఖరారియు, సుఖనిధానము అగు శ్రీరాముని కుశలమును, ఆయనతమ్ముడగు లక్ష్మణునిక్షేమమును ఇప్పుడు వినిపింపుము. శ్రీ రఘునాథుడు కోమల స్వభావుడు, దయాళువు. ఆంజనేయా! ఇపుడు ఆయన నాయెడ నిష్ఠురత్వమును వహించుటకు కారణమేమి? తనసేవకులకు సుఖశాంతులను గూర్చుటయే ఆయనకు సహజలక్షణము. శ్రీరఘువరుడు ఎప్పుడైనను నన్ను జ్ఞాపకము చేసికొనుచుండునా? నాయనా! నా కన్నులు వారి కోమలశ్యామలశరీరమును జూచి శాంతిని పొందునా?" సీతాదేవి ఇట్లు నుడువుచుండగనే ఆమె నేత్రములయందు విరహాశ్రువులు నిండెను. అంతట ఆమె శోకతప్త ఆయెను. "హా నాథా! మీరు నన్ను పూర్తిగా విస్మరించినారు." అని పరిపరివిధముల పరితపింపసాగెను. సీతాదేవి విరహాకులిత యగుటను జూచి, హనుమంతుడు తనవినమ్రమృదువచనములను పలికెను. "తల్లీ! అత్యంత కరుణానిధియైన శ్రీరామచంద్రుడు సోదరుడైన లక్ష్మణునితో గూడి కుశలముగా ఉన్నాడు. కాని మీ విరహమువలన దుఃఖితుడై యున్నాడు. మీరు మీ మనస్సున చిన్నబుచ్చుకొనవలదు. శ్రీరామచంద్రునిపై మీకు గల ప్రేమకు రెండింతలప్రేమ ఆయనకు మీపై గలదు.

(చౌ॥ 1-5)

దో- రఘుపతి కర సందేసు అబ, సును జననీ ధరి ధీర ।
అస కహి కపి గదగద భయఉ, భరే బిలోచన నీర ॥ **14** ॥

మాతా! ఇప్పుడు శ్రీరఘునాథుని సందేశమును నిబ్బరముగా వినుడు. "ఇట్లు పలికుచు మారుతి ప్రేమపరవశుడాయెను. అతని తనువున పులకలెత్తెను. కన్నుల నీరునిండెను. (దో॥ 14)

చౌ- కహేఉ రామ బియోగ తవ సీతా । మో కహుఁ సకల భఏ బిపరీతా ॥
నవ తరు కిసలయ మనహుఁ కృసానూ । కాల నిసా సమ నిసి ససి భానూ ॥ **1** ॥
కుబలయ బిపిన కుంత బన సరిసా । బారిద తపత తేల జను బరిసా ॥
జే హిత రహే కరత తెఇ పీరా । ఉరగ స్వాస సమ త్రిబిధ సమీరా ॥ **2** ॥
కహేహూ తేఁ కఛు దుఖ ఘటి హోఈ । కాహి కహౌఁ యహ జాన న కోఈ ॥
తత్త్వ ప్రేమ కర మమ అరు తోరా । జానత ప్రియా ఏకు మను మోరా ॥ **3** ॥
సో మను సదా రహత తోహి పాహీఁ । జాను ప్రీతి రసు ఏతనెహి మాహీఁ ॥
ప్రభు సందేసు సునత బైదేహీ । మగన ప్రేమ తన సుధి నహిఁ తేహీ ॥ **4** ॥
కహ కపి హృదయఁ ధీర ధరు మాతా । సుమిరు రామ సేవక సుఖదాతా ॥
ఉర ఆనహు రఘుపతి ప్రభుతాఈ । సుని మమ బచన తజహు కదరాఈ ॥ **5** ॥

"అమ్మా ఇవి శ్రీ రఘువరుని పలుకులు ' ఓ సీతా! నీ విరహకారణమున నాకు చరాచరములన్నియును ప్రతికూలములై యొప్పుచున్నవి. వృక్షముల లేలేత కిసలయములుగూడ నిప్పుకణికలైనవి. రాత్రులు కాళరాత్రులైనవి. చంద్రుడు సూర్యునివలె తపింపజేయుచున్నాడు. కలువవనములు ఈటెలవలె బాధించుచున్నవి. మేఘములు మఱుగుచున్న తైలమును వర్షించు చున్నట్లున్నవి. నా హితకారులును నన్ను బాధించు చుండిరి. శీతల మంద సుగంధ పవనములు పాముల బుసలవలె భయంకరములై తాపకారకములగుచున్నవి. ఇతరులతో చెప్పి కొనుటవలన దుఃఖము కొంచెము ఉపశమించును. కాని ఎవరితో చెప్పికొనగలను? దీనిని ఎవ్వరును అర్థము చేసికొనలేరు. ప్రియా! మన ప్రేమతత్త్వము నా మనస్సునకే తెలియును. కాని ఆ మనస్సు నీ యొద్దనే యున్నది. ఇదియే నా ప్రేమసారము-అని యెఱుంగుము.' "అమ్మా! ఇదియే ప్రభు సందేశము" ఈ మాటలను వినగానే సీతమ్మ ప్రేమాకులితయై తనశరీరస్మృతినే కోల్పోయెను. హనుమంతుడు పలికెను. "మాతా! మనస్సును చిక్కబట్టుకొనుము. సేవకులకు సుఖప్రదాతయగు శ్రీరామచంద్రుని స్మరింపుము. స్వామిమహిమను ధ్యానింపుము. కలవర పాటును త్యజింపుము.
(చౌ॥ 1-5)

దో- నిసిచర నికర పతంగ సమ, రఘుపతి బాన కృసాను ।
జననీ హృదయఁ ధీర ధరు, జరే నిసాచర జాను ॥ **15** ॥

ఈ రాక్షససమూహములు శలభములతో సమానములు. శ్రీరాముని బాణాగ్నికి అవి ఆహుతి కాగలవు. తల్లీ! ధైర్యము వహింపుము. ఈరాక్షసులు నశించినారనియే భావింపుము. (దో॥ 15)

చౌ- జౌం రఘుబీర హోతి సుధి పాఈం । కరతే నహిం బిలంబు రఘురాఈం ॥
రామ బాన రబి ఉఏం జానకీ । తమ బరూథ కహం జాతుధాన కీ ॥ 1 ॥
అబహిం మాతు మైం జాఉం లవాఈం । ప్రభు ఆయసు నహిం రామ దొహాఈం ॥
కఛుక దివస జననీ ధరు ధీరా । కపిన్హ సహిత అఇహహిం రఘుబీరా ॥ 2 ॥
నిసిచర మారి తోహి లై జైహహిం । తిహుం పుర నారదాది జసు గైహహిం ॥
హైం సుత కపి సబ తుమ్హహి సమానా । జాతుధాన అతి భట బలవానా ॥ 3 ॥
మోరేం హృదయ పరమ సందేహా । సుని కపి ప్రగట కీన్హి నిజ దేహా ॥
కనక భూధరాకార సరీరా । సమర భయంకర అతిబల బీరా ॥ 4 ॥
సీతా మన భరోస తబ భయఊ । పుని లఘు రూప పవనసుత లయఊ ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు మీ సమాచారమును ఎఱిగియుండినట్లైతే వారు ఏమాత్రము ఆలస్యము (విలంబము) చేసియుండెడి వారుకారు. ఓ సీతమ్మ తల్లీ! శ్రీరాముని బాణములనెడి సూర్యుని కిరణముల ధాటికి ఈ రాక్షస సేన యనెడి చీకటి నిలువ గలదా? మాతా! నేనే మిమ్ములను ఇక్కడ నుండి తీసికొని పోయి ఉండెడి వాడను. కాని అందులకు ప్రభునాజ్ఞ లేదు. ఇది ముమ్మాటికి నిజము. జననీ! కొన్ని దినముల వఱకు ఓపిక పట్టుము. ప్రభువు వానరులతోగూడి త్వరలో ఇచ్చటికి రాగలడు. రాక్షసులను సంహరించి, మిమ్ము ఇక్కడినుండి తీసికొని వెళ్లగలడు. నారదాదిమహర్షులు ముల్లోకములలో ఆయనకీర్తిని గానము చేయుదురు." ఈ మాటలను విని, సీతాదేవి పలికెను. "కుమారా! వానరులందఱును నీవలె చిన్నవారై యుందురు గదా! రాక్షసులు మిగుల బలవంతులు, యోధులు, అందుచే నాకు మిక్కిలి సంశయము కలుగుచున్నది." ఇది వినగానే హనుమంతుడు తన శరీరమును పెంచెను. అది బంగారువన్నె గలిగి మేరుపర్వతసమానముగా ఉండెను. మహాబలిష్ఠమై, పరాక్రమశోభితమై అది అరివీరభయంకరమై, ఒప్పుచుండెను. సీతాదేవి మనస్సు కుదుటబడెను, విశ్వాసము బలపడెను. హనుమంతుడు మఱల లఘు రూపమును ధరించెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- సును మాతా సాఖామృగ, నహిం బల బుద్ధి బిసాల ।
ప్రభు ప్రతాప తేం గరుడహి, ఖాఇ పరమ లఘు బ్యాల ॥ 16 ॥

"జననీ! వినుడు. వానరులకు ఎక్కువగా బుద్ధి బలములు ఉండవు. కాని ప్రభుమహిమవలన చిన్నపాము గూడ గరుడుని తినివేయగలదు (అనగా మిక్కిలి దుర్బలుడు గూడ గొప్ప బలవంతుని చంపివేయగలడు) (దో॥ 16)

చౌ- మన సంతోష సునత కపి బానీ । భగతి ప్రతాప తేజ బల సానీ ॥
ఆసిష దీన్హి రామప్రియ జానా । హోహు తాత బల సీల నిధానా ॥ 1 ॥
అజర అమర గుననిధి సుత హోహూ । కరహుం బహుత రఘునాయక ఛోహూ ॥
కరహుం కృపా ప్రభు అస సుని కానా । నిర్భర ప్రేమ మగన హనుమానా ॥ 2 ॥
బార బార నాఏసి పద సీసా । బోలా బచన జోరి కర కీసా ॥
అబ కృతకృత్య భయఉం మైం మాతా । ఆసిష తవ అమోఘ బిఖ్యాతా ॥ 3 ॥

సునహు మాతు మొహి అతిసయ భూఖా । లాగి దేఖి సుందర ఫల రూఖా ॥
సును సుత కరహిఁ బిపిన రఖవారీ । పరమ సుభట రజనీచర భారీ ॥ 4 ॥
తిన్హ కర భయ మాతా మొహి నాహీఁ । జౌఁ తుమ్హ సుఖ మానహు మన మాహీఁ ॥ 5 ॥

భక్తి, ప్రతాపము, తేజస్సు, బలములతో గూడిన హనుమంతుని మాటలకు సీతాదేవి మనస్సు మిక్కిలి సంతసించెను. ఆంజనేయుడు శ్రీరామునకు అత్యంత ప్రీతిపాత్రుడని తెలిసికొని, సీతాదేవి "కుమారా! నీవు బలశీలములకు నిధివగుదువు." అని ఆశీర్వదించెను. "నాయనా! నీవు జరామరణములు లేనివాడవై సద్గుణఖనివి అగుదువు గాక. శ్రీరఘునాథునకు అత్యంత ప్రేమ పాత్రుడవు కాగలవు. ప్రభువు నీపై కృప జూపుగాక." ఈ మాటలను వినగానే మారుతి పూర్తిగా భక్తి పరవశుడాయెను. సీతాదేవికి మాటిమాటికి ప్రణమిల్లి, అంజలి ఘటించి యిట్లనెను. "తల్లీ! నేనిప్పుడు సఫలమనోరథుడనైతిని. మీ ఆశీర్వాదము అమోఘము. ఇది జగమెఱిగిన సత్యము. అమ్మా! ఈ మధుర ఫలవృక్షములను జూచుటతో నాకు మిక్కిలి ఆకలిగానున్నది." సీతాదేవి పలికెను. "నాయనా! బలిష్ఠులైన రాక్షసయోధులు ఈ వనమును రక్షించుచున్నారు." పిమ్మట హనుమంతుడు "జననీ! మీరు మనః ప్రసన్నత కలిగియున్నచో నాకీ రాక్షసులవలన భయము ఏమాత్రము లేదు." అని వచించెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- దేఖి బుద్ధి బల నిపున కపి, కహెఉ జానకీఁ జాహు ।
రఘుపతి చరన హృదయఁ ధరి, తాత మధుర ఫల ఖాహు॥ 17 ॥

హనుమంతుడు బుద్ధిబలవరిష్ఠుడని గ్రహించి, జానకీదేవి ఇట్లనెను. "నాయనా! వెళ్లుము. శ్రీరామచంద్రుని చరణముల యందు నీ మనస్సును లగ్నమొనర్చి, ఈ మధురఫలములను ఆరగింపుము." (దో॥ 17)

అశోకవన విధ్వంసము

చౌ- చలెఉ నాఇ సిరు పైఠెఉ బాగా । ఫల ఖాఏసి తరు తోరైఁ లాగా ॥
రహే తహాఁ బహు భట రఖవారే । కఛు మారేసి కఛు జాఇ పుకారే ॥ 1 ॥
నాథ ఏక ఆవా కపి భారీ । తెహిఁ అసోక బాటికా ఉజారీ ॥
ఖాఏసి ఫల అరు బిటప ఉపారే । రచ్ఛక మర్ది మర్ది మహి డారే ॥ 2 ॥
సుని రావన పఠఏ భట నానా । తిన్హహి దేఖి గర్జెఉ హనుమానా ॥
సబ రజనీచర కపి సంఘారే । గఏ పుకారత కఛు అధమారే ॥ 3 ॥
పుని పఠయఉ తెహిఁ అచ్ఛకుమారా । చలా సంగ లై సుభట అపారా ॥
ఆవత దేఖి బిటప గహి తర్జా । తాహి నిపాతి మహాధుని గర్జా ॥ 4 ॥

ఆంజనేయుడు సీతాదేవికి శిరసా ప్రణమిల్లి, వనమున ప్రవేశించెను. అక్కడ ఫలములను తినుటయే గాక వృక్షములను కూలద్రోయసాగెను. పెక్కు మంది రాక్షస యోధులు ఆ వనమునకు రక్షకులుగా ఉండిరి. వారిలో కొందఱిని అతడు హతమార్చెను. మిగిలిన వారు రావణుని యొద్దకు వెళ్లి, మొఱపెట్టుకొనిరి. "ప్రభూ! ఒక పెద్ద వానరము వచ్చి, అశోకవనమును ఛిన్నాభిన్నమొనర్చినది. పండ్లనారగించి చెట్లను నేలపాలు చేసినది. వనరక్షకులను బాగుగా మర్దించి, దూరముగా విసరి వేసినది." ఈ మాటలకు కుపితుడైన రావణుడు పెక్కుమంది యోధులను

పంపెను. వారిని జూచి హనుమంతుడు గర్జించెను. రాక్షసులనందఱిని మట్టుబెట్టెను. కొందఱు ఛావునుండి తప్పించుకొని, పలాయనము చిత్తగించిరి. పిమ్మట రావణుడు తనతనయుడైన అక్షకుమారుని బంపెను. అతడు సంగ్రామనిపుణులైన అసంఖ్యాకయోధులను వెంటనిడుకొని వచ్చెను. వారి రాకను చూచి, హనుమంతుడు ఒక వృక్షమును పెకలించి, వారిని రెచ్చగొట్టెను. అక్షకుమారుని వధించి, భయంకరముగా గర్జించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కఛు మారెసి కఛు మర్దెసి, కఛు మిలఏసి ధరి ధూరీ।
కఛు పుని జాఇ పుకారే, ప్రభు మర్కట బల భూరీ ॥ 18 ॥

మారుతి రావణునిచే పంపబడిన యోధులలో కొందఱిని చంపెను, కొందఱిని మర్దించెను. మఱికొందఱిని నుగ్గునుగ్గు గావించి, మట్టిలో గలిపెను. హతశేషులు తప్పించుకొని పోయి, రావణునితో మొఱపెట్టుకొనిరి. "ప్రభూ! ఆ వానరుడు మిక్కిలి బలశాలి." (దో॥ 18)

చౌ- సుని సుత బధ లంకేస రిసానా । పఠఏసి మేఘనాద బలవానా ॥
మారసి జని సుత బాంధెసు తాహీ । దేఖిఅ కపిహి కహాఁ కర ఆహీ ॥ 1 ॥
చలా ఇంద్రజిత అతులిత జోధా । బంధు నిధన సుని ఉపజా క్రోధా ॥
కపి దేఖా దారున భట ఆవా । కటకటాఇ గర్జా అరు ధావా ॥ 2 ॥
అతి బిసాల తరు ఏక ఉపారా । బిరథ కీన్హ లంకేస కుమారా ॥
రహే మహాభట తాకే సంగా । గహి గహి కపి మర్దఇ నిజ అంగా ॥ 3 ॥
తిన్హహి నిపాతి తాహి సన బాజా । భిరే జుగల మానహుఁ గజరాజా ॥
ముఠికా మారి చఢా తరు జాఈ । తాహి ఏక ఛన మురుఛా ఆఈ ॥ 4 ॥
ఉఠి బహోరి కీన్హిసి బహు మాయా । జీతి న జాఇ ప్రభంజన జాయా ॥ 5 ॥

అక్షకుమారునిమరణవార్తను విని, లంకేశుడు క్రుద్ధుడై, మండిపడెను. వెంటనే అతడు తన జ్యేష్ఠకుమారుడైన 'మేఘనాదు'ని పంపుచు, అతనితో ఇట్లనెను. "కుమారా! ఆ వానరుని చంపవలదు, బంధించి తీసికొని రమ్ము. అతడెక్కడివాడో తెలిసికొందముగాక." ఇంద్రుని జయించిన మేఘనాదుడు మిక్కిలి బలశాలి, తమ్ముని మరణమునకు మిక్కిలి క్రుద్ధుడాయెను. ఈసారి వచ్చిన యోధుడు మిక్కిలి భయంకరుడని హనుమంతుడు గ్రహించెను. పండ్లు పటపట కొఱుకుచు గర్జించుచు ఆతనిపై విరుచుకొని పడెను. ఒక మహావృక్షమును పెకలించి, రావణుని కుమారునిపై వేసి, అతనిని విరథునిగా జేసెను. అతనితోపాటు యుద్ధము చేయుచున్న పరాక్రమవంతులైన యోధులు కొందఱిని పట్టుకొని, శరీర బలముతో, నలిపివేసెను. మఱికొందఱిని కాళ్లతో తన్ని, చేతులతో మర్దించి హతులను గావించెను. పిమ్మట మారుతి మేఘనాదునితో తలపడెను. ఆ ఉభయులపోరాటము రెండు మదపుటేనుగులు ద్వంద్వయుద్ధము చేయుచున్నట్లుండెను. హనుమంతుడు మేఘనాదుని ఒక ముష్టిఘాతముతో క్రింద పడవేసి, ఒక వృక్షముపై నెక్కి కూర్చుండెను. మేఘనాదుడు కొంత తడవు మూర్ఛిల్లెను. అతడు తిరిగి లేచి, పెక్కు మాయలు పన్నెను. కాని అతడు పవన పుత్రుని జయింపలేక పోయెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- బ్రహ్మ అస్త్ర తెహిఁ సాఁధా, కపి మన కీన్హ బిచార ।
జౌఁ న బ్రహ్మసర మానఉఁ, మహిమా మిటఇ అపార ॥ 19 ॥

కడకు మేఘనాదుడు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించెను. ఆంజనేయుడు తనమనస్సులో ఇట్లాలోచించెను. నేని బ్రహ్మాస్త్రమును గౌరవింపనిచో దాని అపారమహిమ వ్యర్థమగును. (దో॥ 19)

మారుతి రావణ సంవాదము

చౌ- బ్రహ్మబాన కపి కహుఁ తెహిఁ మారా । పరతిహుఁ బార కటకు సంఘారా ॥
తెహిఁ దేఖా కపి మురుఛిత భయఊ । నాగపాస బాఁధేసి లై గయఊ ॥ 1 ॥
జాసు నామ జపి సునహు భవానీ । భవ బంధన కాటహిఁ నర గ్యానీ ॥
తాసు దూత కి బంధ తరు ఆవా । ప్రభు కారజ లగి కపిహిఁ బఁధావా ॥ 2 ॥
కపి బంధన సుని నిసిచర ధాఏ । కౌతుక లాగి సభాఁ సబ ఆఏ ॥
దసముఖ సభా దీఖి కపి జాఈ । కహి న జాఇ కఛు అతి ప్రభుతాఈ ॥ 3 ॥
కర జోరేఁ సుర దిసిప బినీతా । భృకుటి బిలోకత సకల సభీతా ॥
దేఖి ప్రతాప న కపి మన సంకా । జిమి అహిగన మహుఁ గరుడ అసంకా ॥ 4 ॥

మేఘనాదుడు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్రము తగులగానే హనుమంతుడు వృక్షమునుండి క్రింద బడెను. పడునప్పుడు ఆయన పెక్కుమందిశత్రువులను హతమొనర్చెను. వానరుడు మూర్ఛితుడగుట జూచి, మేఘనాదుడు అతనిని నాగపాశముతో బంధించి, రావణునిసభకు తీసికొని పోయెను. (శివుడు పల్కుచున్నాడు) "పార్వతీ! వినుము శ్రీరామునినామజప ప్రభావముచే మనుష్యులు సంసారబంధములనుండి విముక్తులయ్యెదరు. అట్టి రామునిబంటు బంధములలో చిక్కుపడునా? కాని తన స్వామికార్యసాఫల్యమునకై ఆంజనేయుడు బ్రహ్మాస్త్రమును గౌరవించుచు నాగపాశములలో ఒదిగియుండెను. వానరుడు బంధింపబడినాడని విని, రాక్షసులందఱును ఆవినోదమును చూచుటకు సభకు పరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. హనుమంతుడు దశముఖునిసభను, అతని అపారైశ్వర్యములను జూచెను. దేవతలును, దిక్పాలురును, సభలో చేతులు కట్టుకొని సవినయముగా నిలబడియుండిరి. వారు క్రూరములైన రావణునిచూపులకే వణకిపోవుచుండిరి. రావణుని ప్రతాపమును చూచియు హనుమంతుడు ఏ మాత్రమూ చలింపలేదు. సర్పములమధ్య గరుడునివలె అతడు నిర్భయుడై నిలుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కపిహి బిలోకి దసానన, బిహసా కహి దుర్బాద ।
సుత బధ సురతి కీన్హి పుని, ఉపజా హృదయఁ బిషాద ॥ 20 ॥

దశాననుడు వాయునందనుని జూచి పరుషములాడుచు పరిహసించెను. కాని తన పుత్ర మరణము జ్ఞప్తికి రాగానే అతని మనస్సునందు విషాదము పొడసూపెను. (దో॥ 20)

చౌ- కహ లంకేస కవన తైఁ కీసా । కెహి కేఁ బల ఘాలెహి బన ఖీసా ॥
కీ ధౌఁ శ్రవన సునెహి నహిఁ మోహీ । దేఖఉఁ అతి అసంక సఠ తోహీ ॥ 1 ॥

మారే నిసిచర కెహిఁ అపరాధా । కహు సఠ తోహి న ప్రాన కఇ బాధా ॥
సును రావన బ్రహ్మాండ నికాయా । పాఇ జాసు బల బిరచతి మాయా ॥ 2 ॥
జాకేఁ బల బిరంచి హరి ఈసా । పాలత సృజత హరత దససీసా ॥
జా బల సీస ధరత సహసానన । అండకోస సమేత గిరి కానన ॥ 3 ॥
ధరఇ జో బిబిధ దేహ సురత్రాతా । తుమ్హ సే సఠన్హ సిఖావను దాతా ॥
హర కోదండ కఠిన జెహిఁ భంజా । తెహి సమేత నృప దల మద గంజా ॥ 4 ॥
ఖర దూషన త్రిసిరా అరు బాలీ । బధే సకల అతులిత బలసాలీ ॥ 5 ॥

లంకేశ్వరుడిట్లు పలికెను. "ఓ వానరా! నీవు ఎవడవు? ఎవనిబలము చూచుకొని నీవు నా వనములోని వృక్షముల నన్నింటిని నేలగూల్చితివి? నీవు ఎప్పుడైనను నా పేరును, కీర్తిని వినియుంటివా? అరే! శఠుడా! నీవు అత్యంత నిర్భయుడవుగా కనబడుచున్నావు. ఏ అపరాధమునకై నీవు రాక్షసులను హతమార్చితివి? మూర్ఖుడా! తెలుపుము. నీకు ప్రాణములమీద తీపిలేదా? " వాయుసూనుడిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "దశాననా! రావణా! వినుము. శ్రీరాముని బలపరాక్రమములనుగూర్చి నీవు ఎఱుగవుగాబోలు ఆయనబలప్రభావములవలననే ప్రకృతి సమస్తబ్రహ్మాండములను సృష్టించుచున్నది. బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులు జగత్సృష్టిస్థితి లయములను నెఱపుచుండుట ఆయన ప్రభావముననే. సహస్రఫణములుగల శేషుడు పర్వతములు, వనములుగల ఈ బ్రహ్మాండములభారమును మోయగల్గుట ఆయనవలననే. దేవతలను రక్షించుటకును, నీవంటి దుష్టులను శిక్షించుటకును ఆయనయే పెక్కు అవతారములను దాల్చుచుండును. ఆయన అమోఘమైన శివధనుస్సు విఱిచి, నీ అహంకారమును రూపుమాపెను. రాజన్యుల మదమణచెను. ఖరదూషణ త్రిశిరులను, వాలి మొదలగు బలశాలురను వధించినది ఆయనయే. (చౌ॥ 1-5)

దో- జాకే బల లవలేస తేఁ, జితెహు చరాచర ఝారి ।
తాసు దూత మైఁ జా కరి, హరి ఆనెహు ప్రియ నారి ॥ 21 ॥

మహిమాన్వితుడైన ఆయన బలములోని లవలేశ ప్రభావముననే నీవు ఈ సమస్త చరాచర జగత్తును జయింపగల్గితివి. మూర్ఖుడా! అట్టి బలపరాక్రమసంపన్నుడైన శ్రీరాముని యొక్క ధర్మపత్నిని నీవపహరించితివి. నన్ను ఆ శ్రీరామచంద్రస్వామిదూతగా ఎఱుంగుము. (దో॥ 21)

చౌ- జానఉఁ మైఁ తుమ్హారి ప్రభుతాఈ । సహసబాహు సన పరీ లరాఈ ॥
సమర బాలి సన కరి జసు పావా । సుని కపి బచన బిహసి బిహరావా ॥ 1 ॥
ఖాయఉఁ ఫల ప్రభు లాగీ భూఁఖా । కపి సుభావ తేఁ తోరేఉఁ రూఖా ॥
సబ కేఁ దేహ పరమ ప్రియ స్వామీ । మారహిఁ మోహి కుమారగ గామీ ॥ 2 ॥
జిన్హ మోహి మారా తే మైఁ మారే । తెహి పర బాఁధేఉఁ తనయఁ తుమ్హారే ॥
మోహి న కఛు బాంధే కఇ లాజా । కీన్హ చహఉఁ నిజ ప్రభు కర కాజా ॥ 3 ॥
బినతీ కరఉఁ జోరి కర రావన । సునహు మాన తజి మోర సిఖావన ॥
దేఖహు తుమ్హ నిజ కులహి బిచారీ । భ్రమ తజి భజహు భగత భయ హారీ ॥ 4 ॥

జాకేఁ డర అతి కాల డెరాఈఁ । జో సుర అసుర చరాచర ఖాఈఁ ॥
తాసోఁ బయరు కబహుఁ నహిఁ కీజై । మోరే కహేఁ జానకీ దీజై ॥ 5 ॥

నీ సామర్థ్యము నాకు తెలియనిదిగాదు. సహస్రబాహువుతో పోరాడి యుంటివి. వాలితో యుద్ధముచేసి యశమును సంపాదించితివి. (సహస్రబాహువునేపరశురాముడోడించెను. ఆ పరశురాముడు శ్రీరామునిచే ఓడింపబడెను. వాలినిన్ను తన చంకనబెట్టుకొని తిరిగెను. బ్రహ్మ ప్రమేయముతో నీకు ఆ వాలినుండి విముక్తి లభించెను. అట్టి మహాబలశాలియైన వాలిని సంహరించినవాడు శ్రీరాముడు. నేను ఆ రామప్రభుదూతను) రావణుడు హనుమంతుని నర్మగర్భిత వచనములను వినియు, విననట్లు నటించుచు ఊరకుండెను. "ఓరాక్షసరాజా! నాకు ఆకలివేసినందున హాయిగా పండ్ల నారగించితిని. వానరస్వభావముచే చెట్లపనిబట్టితిని. దుష్టరాక్షసులు నా జోలికి రాగా తగు విధముగా వారికి బుద్ధి చెప్పితిని. శరీరము మీద ఎవరికి ప్రీతి యుండదు? నీకుమారుడు మేఘనాదుడు నన్ను బంధించెను. దానికై సిగ్గుపడుటలేదు. విలనన నా స్వామి కార్యమును నెఱవేర్పదలచితిని. రావణా! చేతులుజోడించి ప్రార్థించెదను. అహంకారమును వీడి, నా మాటను వినుము. నీ వంశమర్యాదను కాపాడుకొనుము. భ్రమలు పెట్టుకొనక, భక్తులభయములను పాఱద్రోలునట్టి శ్రీరామచంద్రభగవానుని భజింపుము. సురాసురులను, సమస్త చరాచర జగత్తును, లయమొనర్చు కాలుడు (యముడు) గూడ ఆయనకు భయపడును. అట్టి శ్రీరామచంద్ర ప్రభువుతో వైరము వలదు. నా పలుకులను విని, జానకీదేవిని ఆయనకు అప్పగింపుము. (చౌ॥ 1-5)

దో- ప్రనతపాల రఘునాయక, కరునా సింధు ఖరారి ।
గఏఁ సరన ప్రభు రాఖిహైఁ, తవ అపరాధ బిసారి ॥ 22 ॥

ఖరునిసంహరించిన శ్రీరఘునాథుడు శరణాగతవత్సలుడు. కరుణాసాగరుడు. శరణుజొచ్చినచో నీ అపరాధములనన్నింటిని మన్నించి, నిన్ను కాపాడును. (దో॥ 22)

చౌ- రామ చరన పంకజ ఉర ధరహూ । లంకా అచల రాజు తుమ్హ కరహూ ॥
రిషి పులస్తి జసు బిమల మయంకా । తెహి ససి మహుఁ జని హోహు కలంకా ॥ 1 ॥
రామ నామ బిను గిరా న సోహా । దేఖు బిచారి త్యాగి మద మోహా ॥
బసన హీన నహిఁ సోహ సురారీ । సబ భూషన భూషిత బర నారీ ॥ 2 ॥
రామ బిముఖ సంపతి ప్రభుతాఈఁ । జాఇ రహీ పాఈఁ బిను పాఈఁ ॥
సజల మూల జిన్హ సరితన్హ నాహీఁ । బరషి గఏఁ పుని తబహిఁ సుఖాహీఁ ॥ 3 ॥
సును దసకంఠ కహఉఁ పన రోపీ । బిముఖ రామ త్రాతా నహిఁ కోపీ ॥
సంకర సహస బిష్ను అజ తోహీ । సకహిఁ న రాఖి రామ కర ద్రోహీ ॥ 4 ॥

శ్రీరామమూర్తి చరణకమలములను నీవు ధ్యానింపుము. లంకారాజ్యమును నిరాఘాటముగా పాలింపుము. పులస్త్యబ్రహ్మయశస్సుఅనెడి నిర్మలచంద్రునిలో నీవు కళంకముకావలదు. రామనామములేనివాణి శోభింపదు. మదమును, మోహమును వీడి, ఆలోచింపుము. వివిధాభరణభూషితయైన సర్వాంగసుందరిగూడ వస్త్రహీనయైనచో శోభింపదు. శ్రీరామునకు విముఖుడైనవారి సంపదలు, అధికారము (లోగడ ఉన్నవి ప్రస్తుతము లభించుచున్నవి,

ఇకముందు లభింపనున్నవి) అన్నియును వ్యర్థములే. నిత్యజలస్రోతస్సులు లేని నదులు (వర్ష జలములపై ఆధారపడి ప్రవహించునదులు) వర్షాకాలము ముగియగానే ఎండిపోవును. దశాననా! వినుము. నేను ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పుచున్నాను. శ్రీరాముని ఎదిరించిన వ్యక్తిని ఎవ్వరూ రక్షింపజాలరు. కనుక ఆ ప్రభువునెడ వైరము పూనిననిన్ను వేలకొలది బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు గూడ కాపాడజాలరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మోహమూల బహు సూల ప్రద, త్యాగహు తమ అభిమాన ।
భజహు రామ రఘునాయక, కృపాసింధు భగవాన ॥ 23 ॥

మోహజనితమైన, దుఃఖప్రదమైన, తమోగుణాత్మకమైన దురభిమానమును వీడుము. రఘువంశ ప్రభువు, కృపానిధానము ఐన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని భజింపుము. (దో॥ 23)

చౌ- జదపి కహీ కపి అతి హిత బానీ । భగతి బిబేక బిరతి నయ సానీ ॥
బోలా బిహసి మహా అభిమానీ । మిలా హమహి కపి గుర బడ గ్యానీ ॥ 1 ॥
మృత్యు నికట ఆఈ ఖల తోహీ । లాగేసి అధమ సిఖావన మోహీ ॥
ఉలటా హోఇహి కహ హనుమానా । మతిభ్రమ తోర ప్రగట మైఁ జానా ॥ 2 ॥
సుని కపి బచన బహుత ఖిసిఆనా । బేగి న హరహు మూఢ కర ప్రానా ॥
సునత నిసాచర మారన ధాఏ । సచివన్హ సహిత బిభీషను ఆఏ ॥ 3 ॥
నాఇ సీస కరి బినయ బహూతా । నీతి బిరోధ న మారిఅ దూతా ॥
ఆన దండ కఛు కరిఅ గోసాఁఈ । సబహీఁ కహా మంత్ర భల భాఈ ॥ 4 ॥
సునత బిహసి బోలా దసకంధర । అంగ భంగ కరి పఠఇఅ బందర ॥ 5 ॥

భక్తిజ్ఞాననీతివైరాగ్యయుక్తములైన హనుమంతుని హితోక్తులను చెడచెవిని బెట్టుచు దురభిమానియైన రావణుడు వెకిలిగా నవ్వుచు, "మాకు గొప్ప జ్ఞానియైన వానరము గురువుగా లభించినది." అని పల్కెను. 'మూర్ఖుడా! నీకు చావుమూడినది. అందులకే మాకు ఉపదేశములనిచ్చుచుంటివి." అని రోసముతో నుడివెను. మారుతి వచించెను. "నిజమే దీనికి వ్యతిరేకముగా జరుగును. (అనగా మృత్యువు నిన్నే కబళింపనున్నది) నీ బుద్ధి నిజముగనే వక్రించినదని నేడు ప్రత్యక్షముగా తెలిసి కొంటిని" హనుమంతుని పలుకులను విని, కుపితుడైన రావణుడు ఇట్లు వచించెను. "ఎవరక్కడ? ఈ మూర్ఖుని ప్రాణములను వేల హరింపరు?" నిశాచరులు ఈ మాటను వినగానే ఆంజనేయుని చంపుటకు ఉద్యుక్తులైరి. అదే సమయమున మంత్రులతో పాటు విభీషణుడు అక్కడికి వచ్చెను. అతడు రావణునకు శిరసా ప్రణమిల్లి, వినయముతో పలికెను. "స్వామీ! దూతను చంపరాదు. ఇది నీతివిరుద్ధము. మఱియొక శిక్షను విధింపుము. "ఈ సూచన ఉత్తమమైనది అని అందఱును పలికిరి. అదివిని రావణుడు నవ్వి "సరే! పోనిమ్ము. ఈ వానరుని అంగభంగము గావించి పంపుడు. (చౌ॥ 1-5)

దో- కపి కేఁ మమతా పూఁఛ పర, సబహి కహఉఁ సముఝాఇ ।
తేల బోరి పట బాఁధి పుని, పావక దేహు లగాఇ ॥ 24 ॥

వానరములకు వాలము ప్రాణతుల్యము. కావున నూనెలో గుడ్డలను ముంచి, వీని వాలమునకు చుట్టి, నిప్పంటించుడు. (దో॥ 24)

లంకా దహనము

చౌ- పూఁఛహీన బానర తహఁ జాఇహి । తబ సఠ నిజ నాథహి లఇ ఆఇహి ॥
జిన్హ కై కీన్హిసి బహుత బడాఈ । దేఖఉఁ మైఁ తిన్హ కై ప్రభుతాఈ ॥ 1 ॥
బచన సునత కపి మన ముసుకానా । భఇ సహాయ సారద మైఁ జానా ॥
జాతుధాన సుని రావన బచనా । లాగే రచైఁ మూఢ సోఇ రచనా ॥ 2 ॥
రహా న నగర బసన ఘృత తేలా । బాఢీ పూఁఛ కీన్హ కపి ఖేలా ॥
కౌతుక కహఁ ఆఏ పురబాసీ । మారహిఁ చరన కరహిఁ బహు హాఁసీ ॥ 3 ॥
బాజహిఁ ఢోల దేహిఁ సబ తారీ । నగర ఫేరి పుని పూఁఛ ప్రజారీ ॥
పావక జరత దేఖి హనుమంతా । భయఉ పరమ లఘురూప తురంతా ॥ 4 ॥
నిబుకి చఢేఉ కపి కనక అటారీఁ । భఈఁ సభీత నిసాచర నారీఁ ॥ 5 ॥

వాలమును కోల్పోయిన ఈ వానరము తిరిగి వెళ్లి, తన స్వామిని వెంట బెట్టుకొని వచ్చును. ఇతడు తెగబొగడిన ఇతని ప్రభుసామర్థ్యమును చూచెదగాక. "రావణుని మాటలను వినగానే అంజనేయుడు మనస్సులోనే నవ్వుకొనుచు వాగ్దేవిప్రేరణతో రావణునకు ఇట్టిబుద్ధి కలిగినది." అని యనుకొనెను. రావణునిఆజ్ఞతో మూఢరాక్షసులమూకలు ఆయనవాలమునకు నిప్పంటించుటకు పూనుకొనినవి. మారుతిలీలగా తన వాలమును అపరిమితముగా పెంచెను. నగరములోని బట్టలు, నేతులు, నూనెలు మిగులలేదు. నగరవాసులు ఈ వినోదమును చూచుటకు వచ్చిరి. వారు హనుమంతుని తమ కాళ్లతో తన్నుచు గేలిసేయసాగిరి. డోళ్లు మ్రోగించుచు, చప్పట్లు గొట్టుచూ వారు ఆయనను నగరమంతయున ఊరేగించి, వాలమునకు నిప్పంటించిరి. అగ్నిజ్వాలలను జూచి, హనుమంతుడు వెంటనే లఘురూపమును దాల్చెను. బంధములను త్రెంచుకొని, ఆయన బంగారు ప్రాకారముల పై దుముకుచుపోసాగెను. అదృశ్యమును గాంచి, రాక్షస స్త్రీలందఱును భయపడిరి. (చౌ॥ 1-5)

దో- హరి ప్రేరిత తెహి అవసర, చలే మరుత ఉనచాస ।
అట్టహాస కరి గర్జా, కపి బఢి లాగ అకాస ॥ 25 ॥

ఆ సమయముననే భగవత్ప్రేరణచే నలుబది తొమ్మిది వాయువులును ప్రచండముగా వీవసాగెను. వాయుసుతుడు అట్టహాసము చేయుచు, గర్జించుచు ఆకాశమును తాకునంతగా పెఱిగెను. (దో॥ 25)

చౌ- దేహ బిసాల పరమ హరుఆఈ । మందిర తేఁ మందిర చఢ ధాఈ ॥
జరఇ నగర భా లోగ బిహాలా । ఝపట లపట బహు కోటి కరాలా ॥ 1 ॥
తాత మాతు హా సునిఅ పుకారా । ఏహిఁ అవసర కో హమహి ఉబారా ॥
హమ జో కహా యహ కపి నహిఁ హోఈ । బానర రూప ధరేఁ సుర కోఈ ॥ 2 ॥

సాధు అవగ్యా కర ఫలు ఐసా । జరఇ నగర అనాథ కర జైసా ॥
జారా నగరు నిమిష ఎక మాహీఀ । ఏక బిభీషన కర గృహ నాహీఀ ॥ 3 ॥
తా కర దూత అనల జెహిఀ సిరిజా । జరా న సో తెహి కారన గిరిజా ॥
ఉలటి పలటి లంకా సబ జారీ । కూది పరా పుని సింధు మఝారీ ॥ 4 ॥

శరీరము దీర్ఘమైనను మిక్కిలి లాఘవముతో మారుతి ఆయా భవనముల పైన ఒక దానినుండి మఱియొక దానిమీదికి దుముకుచు పోసాగెను. నగరమంతయు మంటలలో చిక్కుకొనెను. పౌరులు వ్యాకులురైరి. అగ్నికరాళజ్వాలలు అన్ని దెసలకును వ్యాపించెను. అందఱును 'అయ్యో! అమ్మా! నాయనా!' అని విలపించుచు ఈ సమయమున మమ్ము రక్షించువారెవ్వరు? అని బిగ్గరగా ఆక్రందనలు చేయసాగిరి. "ఇతడు వానరుడు గాడు. వానరరూపమున వచ్చిన ఒక దివ్య పురుషుడని మేము ముందే దెల్పితిమి. సాధుపుంగవులను అవహేళన చేసినచో ఫలితము ఇట్లే యుండును. నగరమంతయు దిక్కులేనిదై తగులబడిపోవుచున్నది." వాయుసూనుడు నగరమునంతయును ఒక్క క్షణములో అగ్నికి ఆహుతి గావించెను. ఒక్క విభీషణునిభవనమును మాత్రము తాకలేదు. (శివుడు పలుకుచున్నాడు) పార్వతీ! అగ్నిని సృజించిన భగవంతునకు హనుమంతుడు దూత. కావున పరమభక్తుడైన మారుతికి ఆ అగ్ని ఏమాత్రము హాని కలిగింపలేదు. అటునిటు తిరుగుచు లంకనంతయును కాల్చి, చివరకు ఎగిరి సముద్రమున దూకెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పూఀఛ బుఝాఇ ఖోఇ శ్రమ, ధరి లఘు రూప బహోరి ।
జనక సుతా కేఀ ఆగేఀ, ఠాఢ భయఉ కర జోరి ॥ 26 ॥

వాలమును ఆశ్రయించిన అగ్ని చల్లారగా ఆంజనేయుడు అలసట దీర్చుకొని లఘురూపమును ధరించి, మఱల సీతాదేవి సమ్ముఖమునకు వచ్చి, చేతులు కట్టుకొని నిలబడెను. (దో॥ 26)

చూడామణి ప్రదానము

చౌ- మాతు మోహి దీజే కఛు చీన్హా । జైసెఀ రఘునాయక మొహి దీన్హా ॥
చూడామని ఉతారి తబ దయఊ । హరష సమేత పవనసుత లయఊ ॥ 1 ॥
కహెహు తాత అస మోర ప్రనామా । సబ ప్రకార ప్రభు పూరనకామా ॥
దీన దయాల బిరిదు సంభారీ । హరహు నాథ మమ సంకట భారీ ॥ 2 ॥
తాత సక్రసుత కథా సునాఏహు । బాన ప్రతాప ప్రభుహి సముఝాఏహు ॥
మాస దివస మహుఀ నాథు న ఆవా । తౌ పుని మోహి జిఅత నహిఀ పావా ॥ 3 ॥
కహు కపి కెహి బిధి రాఖౌఀ ప్రానా । తుమ్హహూ తాత కహత అబ జానా ॥
తోహి దేఖి సీతలి భఇ ఛాతీ । పుని మో కహుఀ సోఇ దిను సోఇ రాతీ ॥ 4 ॥

పిమ్మట ఆయన సీతాదేవితో పలికెను. "అమ్మా! శ్రీ రఘునాథునివలె మీరును ఒక ఆనవాలును దయచేయుడు." అప్పుడు సీతాదేవి తనచూడామణిని తీసి యిచ్చెను. హనుమంతుడు దానిని పరమానందముతో గైకొనెను. సీతామాత నుడివెను. "నాయనా! ప్రభువునకు నా ప్రణామములను అర్పించి, ఈ విధముగా నా వచనములను వినిపింపుము. 'ప్రభూ! మీరు పూర్ణకాములు. ఐనను దీనులయెడను, దుఃఖితులమీదను దయచూపుటయే మీ సహజ స్వభావము. నేను దీనురాలను. నా సంకటములను దూరము చేయుడు.' నాయనా! నీవు ఇంద్రపుత్రుడైన జయంతునికథను స్వామికి వినిపింపుము. ప్రభువునకు తనబాణముల ప్రతాపమును జ్ఞప్తికి దెమ్ము. ప్రభువు ఒక నెలలోపల ఇచటికి రానిచో నేను జీవించియుండను. కుమారా! నేను ప్రాణములను నిలుపుకొనుచున్న రీతిని దెల్పుము. నీవు తిరిగి వెళ్లుటకై అడుగు చున్నావు. నిన్ను జూచుటవలన నా మనస్సు కొంత స్తిమిత పడినది. ఇక మీదట మఱల నాకు అదే పగలు, అదే రాత్రి." (చౌ॥ 1-4)

దో- జనకసుతహి సముఝాఇ కరి, బహు బిధి ధీరజు దీన్హ ।
చరన కమల సిరు నాఇ కపి, గవను రామ పహిఁ కీన్హ ॥ 27 ॥

హనుమంతుడు సీతాదేవిని అనేకవిధముల ఊరడించెను. ఆమెచరణములకు శిరసా ప్రణమిల్లి, శ్రీరాముని దర్శించుటకై బయలుదేఱెను. (దో॥ 27)

చౌ- చలత మహాధుని గర్జేసి భారీ । గర్భ స్రవహిఁ సుని నిసిచర నారీ ॥
నాఘి సింధు ఎహి పారహి ఆవా । సబద కిలికిలా కపిన్హ సునావా ॥ 1 ॥
హరషే సబ బిలోకి హనుమానా । నూతన జన్మ కపిన్హ తబ జానా ॥
ముఖ ప్రసన్న తన తేజ బిరాజా । కీన్హేసి రామచంద్ర కర కాజా ॥ 2 ॥
మిలే సకల అతి భఏ సుఖారీ । తలఫత మీన పావ జిమి బారీ ॥
చలే హరషి రఘునాయక పాసా । పూఁఛత కహత నవల ఇతిహాసా ॥ 3 ॥
తబ మధుబన భీతర సబ ఆఏ । అంగద సమ్మత మధు ఫల ఖాఏ ॥
రఖవారే జబ బరజన లాగే । ముష్టి ప్రహార హనత సబ భాగే ॥ 4 ॥

మఱలి వెళ్ళునప్పుడు మారుతి మహాధ్వనితో గర్జించెను. ఆ గర్జనను వినిన రాక్షసస్త్రీలకు గర్భపాతములయ్యెను. సముద్రమును దాటి ఈవలి తీరమునకు చేరిన ఆంజనేయుడు వానరులను గాంచి, గొప్పగా హర్షధ్వనులను గావించెను. హనుమంతుని జూచిన వానరులందఱును ప్రసన్నచిత్తులై మఱల జన్మించినంతగా సంతసించిరి. హనుమంతుని ముఖము ప్రసన్నమై శరీరము తేజోమహితమై యుండెను. ఇది చూచి, రామకార్యము నెఱవేఱినదని అందఱును గ్రహించిరి. నీరులేక గిలగిలలాడు చేపలకు నీరు లభించినట్లు వాయుసుతుని దర్శనముతో వానరులందఱును అమితానందములనందిరి. సీతాన్వేషణమునుగూర్చి పరస్పరము సంభాషించుకొనుచు వారు శ్రీరామునికడకు బయలు దేఱిరి. త్రోవలో మధువనమున ప్రవేశించి, అంగదుని అనుజ్ఞతో అమృతఫలములను తనివితీర ఆరగించిరి. వనరక్షకులు వారిని అపుటకు ప్రయత్నింపగా ముష్టి ఘాతములతో వారిని తఱిమివేసిరి.

(చౌ॥ 1-4)

దో- జాఇ పుకారే తే సబ, బన ఉజార జుబరాజ ।
సుని సుగ్రీవ హరష కపి, కరి ఆఏ ప్రభు కాజ ॥ 28 ॥

(దధిముఖుడు, ఇతర) వనపాలకులు వెళ్లి, "యువరాజు అంగదుడు మొదలగువారు మధువనమును ధ్వంసము చేసినారు" అని సుగ్రీవునితో మొఱపెట్టుకొనిరి. ఇది వినిన సుగ్రీవుడు 'వానరులు ప్రభుకార్యమును సాధించుకొని వచ్చినారు' అని తలంచి ఆనందభరితుడయ్యెను. (దో॥ 28)

చౌ- జౌఁ న హోతి సీతా సుధి పాఈ । మధుబన కే ఫల సకహిఁ కి ఖాఈ ॥
ఏహి బిధి మన బిచార కర రాజా । ఆఇ గఏ కపి సహిత సమాజా ॥ 1 ॥
ఆఇ సబన్హి నావా పద సీసా । మిలేఉ సబన్హి అతి ప్రేమ కపీసా ॥
పూఁఛీ కుసల కుసల పద దేఖీ । రామ కృపాఁ భా కాజు బిసేషీ ॥ 2 ॥
నాథ కాజు కీన్హేఉ హనుమానా । రాఖే సకల కపిన్హ కే ప్రానా ॥
సుని సుగ్రీవ బహురి తేహి మిలేఊ । కపిన్హ సహిత రఘుపతి పహిఁ చలేఊ ॥ 3 ॥
రామ కపిన్హ జబ ఆవత దేఖా । కిఏఁ కాజు మన హరష బిసేషా ॥
ఫటిక సిలా బైఠే ద్వౌ భాఈ । పరే సకల కపి చరనన్హి జాఈ ॥ 4 ॥

"వారు సీతాదేవి జాడను తెలిసికొని రానిచో మధువనమున స్వేచ్ఛగా కేరింతలు కొట్టగలరా? ఫలములను ఆరగింపగలరా?" అని సుగ్రీవుడు ఆలోచించుచుండగనే అంగదాదులందఱును అచ్చటికి విచ్చేసిరి. వారు సుగ్రీవునిపాదములకు నమస్కరించిరి. కపిరాజు సుగ్రీవుడు వారిని ప్రేమతో ఆలింగన మొనర్చుకొని, వారికుశలసమాచారములనడిగెను. వారు ఇట్లు నుడివిరి. "మీ చరణ దర్శనముచే మేమందఱము కుశలమే. శ్రీరాముని అనుగ్రహముచే వెళ్ళిన విశేషకార్యము సఫలమైనది." జాంబవంతుడు పలికెను. "స్వామీ! హనుమంతుడే ఈ కార్యమును సాధించి, వానరులందఱిప్రాణములను కాపాడెను." ఈ మాటలువినగానే సుగ్రీవుడు మఱియొకసారి హనుమంతుని కౌగిలించుకొని, వానరులందఱితో గూడి శ్రీరఘురాముని యొద్దకు చేరెను. తన కార్యమును నెఱవేర్చుకొని వచ్చిన కపులను గాంచి, శ్రీరాముడు మిక్కిలి సంతసించెను. గుహనుండి బయటికి వచ్చి, రామలక్ష్మణులు స్ఫటికశిలపై ఆసీనులైరి. వానరులందఱును వారికి పాదాభివందనముల నాచరించిరి. (చౌ॥ 1-4)

హనుమదాదులు శ్రీరామునకు సీతాసందేశమును వినిపించుట

దో- ప్రీతి సహిత సబ భేటే, రఘుపతి కరునా పుంజ ।
పూఁఛీ కుసల నాథ అబ, కుసల దేఖి పద కంజ ॥ 29 ॥

కరుణానిధియైన శ్రీరఘునాథుడు ప్రేమపూర్వకముగా వారినందఱిని ఆలింగనములతో ఆదరించి, కుశలసమాచారములనడిగెను. వారిట్లు పలికిరి. "ప్రభూ! మీ పాదపద్మముల దర్శనమైనది గావున మేమందఱము కుశలమే. (దో॥ 29)

చౌ- జామవంత కహ సును రఘురాయా । జా పర నాథ కరహు తుమ్హ దాయా ॥
తాహి సదా సుభ కుసల నిరంతర । సుర నర ముని ప్రసన్న తా ఊపర ॥ 1 ॥
సోఇ బిజఈ బినఈ గున సాగర । తాసు సుజసు త్రైలోక ఉజాగర ॥
ప్రభు కీఁ కృపా భయఉ సబు కాజూ । జన్మ హమార సుఫల భా ఆజూ ॥ 2 ॥
నాథ పవనసుత కీన్హి జో కరనీ । సహసహుఁ ముఖ న జాఇ సో బరనీ ॥
పవనతనయ కే చరిత సుహాఏ । జామవంత రఘుపతిహి సునాఏ ॥ 3 ॥
సునత కృపానిధి మన అతి భాఏ । పుని హనుమాన హరషి హియఁ లాఏ ॥
కహహు తాత కెహి భాఁతి జానకీ । రహతి కరతి రచ్ఛా స్వప్రాన కీ ॥ 4 ॥

జాంబవంతుడు పలికెను. "రఘునాథా! ప్రభూ! మీరు కృపజూపినవానికి తప్పక శుభములు చేకూరును. ఆతనియెడ దేవతలు, మునులు, మనుష్యులుగూడ ప్రసన్నులైయుందురు. అతడు విజయుడు, వినయశీలి, సద్గుణసంపన్నుడు అగును. అతనికీర్తి ముల్లోకములలో విరాజిల్లును. ప్రభుకృపాప్రభావమున సర్వకార్యములు సిద్ధించినవి. నేడు మా జన్మలు ధన్యములైనవి. ప్రభూ! పవనసుతుడు నెఱవేర్చిన కార్యములను వర్ణించుటకు సహస్రముఖములుగూడ చాలవు." పిమ్మట జాంబవంతుడు హనుమంతుని అద్భుతచరితమును స్వామికి వినిపించెను. అది విని కృపానిధియైన శ్రీరాముడు మిక్కిలి సంతోషించి, హనుమంతుని మఱల మఱల హృదయమునకు హత్తుకొనెను. ఇంకను ఇట్లనెను. "నాయనా! జానకి ఎట్లున్నది? ఎట్లు తనప్రాణములను రక్షించుకొనుచున్నది? తెలుపుము." (చౌ॥ 1-4)

దో- నామ పాహరూ దివస నిసి, ధ్యాన తుమ్హార కపాట ।
లోచన నిజ పద జంత్రిత, జాహిఁ ప్రాన కెహిఁ బాట ॥ 30 ॥

పావని పలికెను. "ప్రభూ! రాత్రింబవళ్లు మీ పవిత్రనామమే ఆమె ప్రాణ పంజరమునకు కాపలాదారుడు. మీ ధ్యానమే ప్రాణములను నిలుపు కవాటము. ఆమె తన నేత్రములను (చూపులను) సర్వదా తనపాదములపై నిలుపును. అదియేకవాట తాళము. మఱి ఆమె ప్రాణములు పోవుటకు దారియేది? (దో॥ 30)

చౌ- చలత మోహి చూడామని దీన్హీ । రఘుపతి హృదయఁ లాఇ సోఇ లీన్హీ ॥
నాథ జుగల లోచన భరి బారీ । బచన కహే కఛు జనకకుమారీ ॥ 1 ॥
అనుజ సమేత గహేహు ప్రభు చరనా । దీనబంధు ప్రనతారతి హరనా ॥
మన క్రమ బచన చరన అనురాగీ । కెహిఁ అపరాధ నాథ హౌఁ త్యాగీ ॥ 2 ॥
అవగున ఏక మోర మైఁ మానా । బిఛురత ప్రాన న కీన్హ పయానా ॥
నాథ సో నయనన్హి కో అపరాధా । నిసరత ప్రాన కరహిఁ హఠి బాధా ॥ 3 ॥
బిరహ అగిని తను తూల సమీరా । స్వాస జరఇ ఛన మాహిఁ సరీరా ॥
నయన స్రవహిఁ జలు నిజ హిత లాగీ । జరైఁ న పావ దేహ బిరహాగీ ॥ 4 ॥
సీతా కై అతి బిపతి బిసాలా । బినహిఁ కహేఁ భలి దీనదయాలా ॥ 5 ॥

"నేను మఱలివచ్చునపుడు జానకీమాత. ఆనవాలుగా తనచూడామణిని ఇచ్చినది." శ్రీరఘురాముడు దానిని తీసికొని తనహృదయమునకు హత్తుకొనెను. హనుమంతుడు మఱలపలికెను. "ప్రభూ! జానకీదేవి అశ్రుపూర్ణనయనయై నాతో కొన్ని మాటలు పల్కినది. 'సోదర సహితుడైన ప్రభుపాదములకు నమస్కరించి, ఇట్లనుము. 'మీరు దీనబాంధవులు శరణుజొచ్చినవారి దుఃఖములను బాపుదురు. నేను త్రికరణ శుద్ధిగా మీ చరణములయందనురక్తురాలను ప్రభూ! మీరునన్ను విస్మరించుటకు నేజేసిన అపరాధమేమి? నా దోషము మాత్రము ఒక్కటి గలదు. మీకు దూరమైన తత్ క్షణముననే నేను అసువులను వీడలేదు. ఆ దోషమును నేను ఒప్పుకొందును. కాని ప్రభూ! ఈ దోషము నేత్రములది. అవి మీ దర్శనకాంక్షతో ఈ ప్రాణములు పోకుండ గట్టిగా అడ్డుపడుచున్నవి. విరహము అగ్నివంటిది. నా శరీరము ప్రత్తితో సమానము. నాశ్వాస వాయుతుల్యము. విరహాగ్నిలో నా శరీరము ఒక్క క్షణములో కాలిపోగలదు. కాని మిమ్ములనుజూచి ఆనందింపవలెనను కోరికతో నేత్రములు సంతతధారగా అశ్రువులను ప్రవహింపజేయుచున్నవి. అగ్నికి గాలి తోడైనను ఈ అశ్రుజల ప్రభావమున ఈ శరీరము దహింపబడుటలేదు' - సీతాదేవికి వచ్చిన ఆపదలు దుర్భరములైనవి. ఓ దీన దయాళూ! వాటిని గూర్చి చెప్పకుండుటయే మంచిది. చెప్పినచో వాటికి మీరు తట్టుకొనలేరు. (చౌ॥ 1-5)

దో- నిమిష నిమిష కరునానిధి, జాహిఁ కలప సమ బీతి ।
బేగి చలిఅ ప్రభు ఆనిఅ, భుజ బల ఖల దల జీతి ॥ 31 ॥

ఓ దయానిధీ! ఆమె అక్కడ క్షణమొక యుగముగా గడుపుచున్నది. వెంటనే వెళ్లి, మీ భుజబలముచే ఆ దుష్టరాక్షసులను తునుమాడి సీతాదేవిని తోడ్కొని రండు"- (దో॥ 31)

చౌ- సుని సీతా దుఖ ప్రభు సుఖ అయనా । భరి ఆఏ జల రాజివ నయనా ॥
బచన కాయఁ మన మమ గతి జాహీ । సపనేహుఁ బూఝిఅ బిపతి కి తాహీ ॥ 1 ॥
కహ హనుమంత బిపతి ప్రభు సోఈ । జబ తవ సుమిరన భజన న హోఈ ॥
కేతిక బాత ప్రభు జాతుధాన కీ । రిపుహి జీతి ఆనిబీ జానకీ ॥ 2 ॥
సును కపి తోహి సమాన ఉపకారీ । నహిఁ కొఉ సుర నర ముని తనుధారీ ॥
ప్రతి ఉపకార కరౌఁ కా తోరా । సనముఖ హోఇ న సకత మన మోరా ॥ 3 ॥
సును సుత తోహి ఉరిన మైఁ నాహీఁ । దేఖెఉఁ కరి బిచార మన మాహీఁ ॥
పుని పుని కపిహి చితవ సురత్రాతా । లోచన నీర పులక అతి గాతా ॥ 4 ॥

సీతామాతకు వచ్చిన ఆపదలనువిని, సుఖనిధానములైన శ్రీరామునినేత్రములు అశ్రుపూర్ణములాయెను. "మనోవాక్కాయములను నాకర్పించిన వారికి కలలోనైనను ఆపదలు వచ్చునా?" అని శ్రీరాముడు నుడివెను. అందులకు హనుమంతుడు, "ప్రభూ! మీ స్మరణను, భజనను మఱచుటకంటెను వేఱొక ఆపదయేముండును? రాక్షసులు మీకొక లెక్కయా? శత్రువులను పరిమార్చి, జానకీ దేవిని శీఘ్రముగా తోడ్కొని రండు." శ్రీరామచంద్రుడు వచించెను. "హనుమా! వినుము. నాకు నీ వంటి ఉపకారి దేవతలలో గాని, మునీశ్వరులలో గాని, మానవులలో గాని లేనేలేడు. నేను నీకేమి ప్రత్యుపకారము చేయగలను? నా మనస్సుగూడ నీ ముందుకు వచ్చుటకు జంకుచున్నది.

ఆలోచింపగా నీ ఋణమునుండి విముక్తుడనుకాలేనని తోచుచున్నది." దేవతారక్షకుడైన శ్రీరామచంద్రుడు మాటి మాటికిని హనుమంతుని వైపుచూచుచుండెను. అతని నేత్రములు సజలములై, శరీరము పులకితమగు చుండెను.
(చౌ॥ 1-4)

దో- సుని ప్రభు బచన బిలోకి ముఖ, గాత హరషి హనుమంత ।
చరన పరేఉ ప్రేమాకుల, త్రాహి త్రాహి భగవంత ॥ 32 ॥

ప్రభువచనములను విని, ఆయనప్రసన్న ముఖమును జూచి, హనుమంతుని హృదయము ఆనంద కందళితమయ్యెను, తనువు పులకితమయ్యెను, భక్తి పారవశ్యమున అతడు 'దేవా! నన్ను రక్షింపుము, రక్షింపుము' అనుచు స్వామి చరణములపై బడెను.
(దో॥ 32)

చౌ- బార బార ప్రభు చహఇ ఉఠావా । ప్రేమ మగన తేహి ఉఠబ న భావా ॥
ప్రభు కర పంకజ కపి కేఁ సీసా । సుమిరి సో దసా మగన గౌరీసా ॥ 1 ॥
సావధాన మన కరి పుని సంకర । లాగే కహన కథా అతి సుందర ॥
కపి ఉఠాఇ ప్రభు హృదయఁ లగావా । కర గహి పరమ నికట బైఠావా ॥ 2 ॥
కహు కపి రావన పాలిత లంకా । కేహి బిధి దహేఉ దుర్గ అతి బంకా ॥
ప్రభు ప్రసన్న జానా హనుమానా । బోలా బచన బిగత అభిమానా ॥ 3 ॥
సాఖామృగ కై బడి మనుసాఈ । సాఖా తేఁ సాఖా పర జాఈ ॥
నాఘి సింధు హాటకపుర జారా । నిసిచర గన బధి బిపిన ఉజారా ॥ 4 ॥
సో సబ తవ ప్రతాప రఘురాఈ । నాథ న కఛూ మోరి ప్రభుతాఈ ॥ 5 ॥

ప్రభువు అతనిని లేవనెత్తుటకు మాటి మాటికిని ప్రయత్నించెను. కాని ప్రేమపరవశుడైన హనుమంతుడు లేవలేక పోయెను. ప్రభుకరకమలములు ఆయన శిరస్సుపై నుండెను. ఆ స్థితిని స్మరించినంతనే శివుడును ప్రేమవిహ్వలుడయ్యెను. శ్రీరాముని సేవించుటకై శివుడే అంజనేయుడుగా అవతరించి యుండెను గదా!" మఱల తనమనస్సును కుదుటపఱచుకొని, శంకరుడు అత్యంత మనోజ్ఞమైన శ్రీరామగాథను వినిపింపసాగెను. మిక్కిలి ప్రయాసతో హనుమంతుని లేవనెత్తి ప్రభువు ఆతనిని తనఅక్కున జేర్చుకొనెను. చేయూతనిచ్చి తనకు అతి సమీపమున గూర్చుండ బెట్టుకొని ఇట్లనెను. "హనుమ! రావణపాలితలంకను, అభేద్యమైన అతని కోటను నీవు ఎట్లు దహించి వేసితివి? తెలుపుము" ప్రభువు అతి ప్రసన్నుడని గ్రహించి, హనుమంతుడభిమానరహితుడై పల్కెను. "ఒక కొమ్మ నుండి మఱియొక కొమ్మపైకి ఎగురుట, దుముకుట వానరులకు సహజమే. కాని సముద్రమును లంఘించుటయు, స్వర్ణమయ లంకను దహించి వేయుటయు, దుష్టరాక్షసులను వధించుటయు, అశోకవనమును ధ్వంసము గావించుటయు మీ అనుగ్రహప్రభావముననే. స్వామీ! ఇందు నా గొప్పదనము ఏమియును లేదు.
(చౌ॥ 1-5)

దో- తా కహుఁ ప్రభు కఛు అగమ నహిఁ, జా పర తుమ్హ అనుకూల ।
తవ ప్రభావఁ బడవానలహి, జారి సకఇ ఖలు తూల ॥ 33 ॥

ప్రభూ! మీ కృపకు పాత్రులైన వారికి సాధ్యము కానిది ఏదియును ఉండదు. మీ ప్రభావముచే ప్రత్తిగూడ సముద్రమునందలి బడబాగ్నిని కాల్చగలదు. (అసంభవము గూడ సంభవమే కాగలదు.) (దో॥ 33)

చౌ- నాథ భగతి అతి సుఖదాయనీ । దేహు కృపా కరి అనపాయనీ ॥
సుని ప్రభు పరమ సరల కపి బానీ । ఏవమస్తు తబ కహెఉ భవానీ ॥ 1 ॥
ఉమా రామ సుభాఉ జెహిఁ జానా । తాహి భజను తజి భావ న ఆనా ॥
యహ సంబాద జాసు ఉర ఆవా । రఘుపతి చరన భగతి సోఇ పావా ॥ 2 ॥
సుని ప్రభు బచన కహహిఁ కపిబృందా । జయ జయ జయ కృపాల సుఖకందా ॥
తబ రఘుపతి కపిపతిహి బోలావా । కహా చలైఁ కర కరహు బనావా ॥ 3 ॥
అబ బిలంబు కెహి కారన కీజే । తురత కపిన్హ కహుఁ ఆయసు దీజే ॥
కౌతుక దేఖి సుమన బహు బరషీ । నభ తేఁ భవన చలే సుర హరషీ ॥ 4 ॥

"స్వామీ! మీపై నాకు అత్యంత సుఖదాయినియైన నిశ్చల భక్తిని దయతో ప్రసాదింపుడు." భవానీ! వాయు సుతుని అత్యంత వినమ్రమైన వచనములను విని, రామచంద్ర ప్రభువు "అట్లే కానిమ్ము" అనెను. ఉమా! శ్రీరాముని స్వభావమును ఎఱిగిన వారికి ఆయనను భజించుట తప్ప మఱియొకటి ఏమియు రుచింపదు. ఈ స్వామిసేవకుల సంభాషణమును స్మరించిన వారికి, ప్రభు చరణములపై తప్పక భక్తి గలుగును. ప్రభువచనములను వినిన వానరగణము పలికెను. కృపాళువు, ఆనందకందుడు, ఐన శ్రీరామచంద్రునకు "జయము, జయము, జయము"- అప్పుడు శ్రీరాముడు రాజైన సుగ్రీవునిబిల్చి వచించెను. "ఇంక ఆలస్యమేల? లంకకు వెళ్లుటకు ఏర్పాట్లుగావింపుము. వెంటనే వానరులకు ఆజ్ఞల నిమ్ము." భగవంతుని లీలలను జూచి, దేవతలు హర్షితులై, పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి, వారు ఆకాశ మార్గమున తమతమ స్థానములకు చేరిరి. (చౌ॥ 1-4)

సమర సన్నాహములు

దో-కపిపతి బేగి బోలాఏ, ఆఏ జూథప జూథ ।
నానా బరన అతుల బల, బానర భాలు బరూథ ॥ 34 ॥

వెంటనే కపిరాజు సుగ్రీవుడు తనసేనాపతులను పిలిపించెను. వివిధవర్ణములు గలిగి అపార బలసంపన్నములైన వానరభల్లూక సమూహములు వచ్చినవి. (దో॥ 34)

చౌ- ప్రభు పద పంకజ నావహిఁ సీసా । గర్జహిఁ భాలు మహాబల కీసా ॥
దేఖీ రామ సకల కపి సేనా । చితఇ కృపా కరి రాజివ నైనా ॥ 1 ॥
రామ కృపా బల పాఇ కపిందా । భఏ పచ్ఛజుత మనహుఁ గిరిందా ॥
హరషి రామ తబ కీన్హ పయానా । సగున భఏ సుందర సుభ నానా ॥ 2 ॥
జాసు సకల మంగలమయ కీతీ । తాసు పయాన సగున యహ నీతీ ॥
ప్రభు పయాన జానా బైదేహీఁ । ఫరకి బామ అంగ జను కహి దేహీఁ ॥ 3 ॥

జొఇ జొఇ సగున జానకిహి హోఈ । అసగున భయఉ రావనహి సోఈ ॥
చలా కటకు కో బరనైఁ పారా । గర్జహిఁ బానర భాలు అపారా ॥ 4 ॥
నఖ ఆయుధ గిరి పాదపధారీ । చలే గగన మహి ఇచ్ఛాచారీ ॥
కేహరినాద భాలు కపి కరహీఁ । డగమగాహిఁ దిగ్గజ చిక్కరహీఁ ॥ 5 ॥

ఆ వానర భల్లూకసైన్యములు శ్రీరామచంద్రుని చరణ కమలములకు నమస్కరించి, గర్జించినవి. శ్రీరాముడు ఆ వానరసేనను జూచి, తన కృపాదృష్టిని దానిపై ప్రసరింపజేసెను. శ్రీరాముని అనుగ్రహబలమును పొంది, వానరులు ఱెక్కలు వచ్చిన మహా పర్వతములవలె విజృంభించిరి. ప్రసన్నుడైన శ్రీరామచంద్రుడు బయలుదేఱెను. అనేకశుభశకునములు ఎదురయ్యెను. సర్వ శుభములకును ఆలవాలమైన ప్రభువు బయలుదేఱునపుడు శుభశకునములు కల్గుట సహజము. జానకీదేవికి వామపార్శ్వము అదరెను. ఆ శుభశకునమును శ్రీరాముని సమర ప్రస్థాన సూచకముగా భావించెను. అవి రావణునిపాలిటి అపశకునములు. ఆ సేనలకదలికలు వర్ణనాతీతములు. లెక్కింప సాధ్యముగాని వానరములు, భల్లూకములు గర్జనలు చేయసాగెను. నఖాయుధులై వానరులు, భల్లూక రాజులు పర్వతములను, పెకలించిన వృక్షములను మోసికొనుచు నేలపై కొన్ని, ఆకాశమున మఱికొన్ని పోవుచుండెను. వాటి సింహగర్జనలను విని, దిగ్గజములు వణకుచు ఘీంకరించెను. (చౌ॥ 1-5)

ఛం-చిక్కరహిఁ దిగ్గజ డోల మహి గిరి లోల సాగర ఖరభరే ।
మన హరష సభ గంధర్బ సుర ముని నాగ కిన్నర దుఖ టరే ॥
కటకటహిఁ మర్కట బికట భట బహు కోటి కోటిన్హ ధావహీఁ ।
జయ రామ ప్రబల ప్రతాప కోసలనాథ గున గన గావహీఁ ॥ 1 ॥
సహి సక న భార ఉదార అహిపతి బార బారహిఁ మోహఈ ।
గహ దసన పుని పుని కమఠ పృష్ట కఠోర సో కిమి సోహఈ ॥
రఘుబీర రుచిర ప్రయాన ప్రస్థితి జాని పరమ సుహావనీ ।
జను కమఠ ఖర్పర సర్పరాజ సో లిఖత అబిచల పావనీ ॥ 2 ॥

దిగ్గజములు ఘీంకారములు సల్పెను. భూమి కంపించెను. పర్వతములు చలించెను. సాగరములు అల్లకల్లోలములాయెను. గంధర్వులు, దేవతలు, మునులు, నాగులు, కిన్నరులు మొదలగు వారందఱును తమ దుఃఖములు తొలగిపోవునని పొంగిపోవుచుండిరి. కోట్లకొలది వానర యోధులు పండ్లు పటపట కొఱుకుచు పరుగెత్తుచుండిరి. "బలశాలియు, ప్రతాపవంతుడును ఐన శ్రీరామచంద్రునకు జయమగుగాక" అనుచు అందఱును 'జయ జయ' ధ్వానములు చేసిరి. శ్రీరామునిగుణగణములను కీర్తించిరి. సర్ప శ్రేష్ఠుడు సర్పాధిపతియైన ఆదిశేషుడుగూడ ఆ సైన్యభారమును మోయలేక మోహితుడై తడవతడవకు ఆదికూర్మముపీపును తనపండ్లతో గట్టిగా పట్టుకొనుచుండెను. అతిమనోహరమైన శ్రీరామచంద్రుని ప్రస్థానయాత్రగాథను ఆదికూర్మము వీపుపై వ్రాయుచున్నాడాయనునట్లు ఆదిశేషుడు ఆ సమయమున ఒప్పుచుండెను. (ఛం॥ 1-2)

దో- ఏహి బిధి జాఇ కృపానిధి, ఉతరే సాగర తీర ।
జహఁ తహఁ లాగే ఖాన ఫల, భాలు బిపుల కపి బీర ॥ 35 ॥

ఈ విధముగా కృపానిధియైన శ్రీరాముడు సముద్రతీరమునకు చేరెను. అసంఖ్యాకవానర భల్లూకరాజులు అక్కడక్కడ ఫలములను ఆరగించు చుండిరి. (దో॥ 35)

మండోదరి హితము పల్కుట

చౌ- ఉహాఁ నిసాచర రహహిఁ ససంకా । జబ తేఁ జారి గయఉ కపి లంకా ॥
నిజ నిజ గృహఁ సబ కరహిఁ బిచారా । నహిఁ నిసిచర కుల కేర ఉబారా ॥ 1 ॥
జాసు దూత బల బరని న జాఈ । తెహి ఆఏఁ పుర కవన భలాఈ ॥
దూతిన్హ సన సుని పురజన బానీ । మందోదరీ అధిక అకులానీ ॥ 2 ॥
రహసి జోరి కర పతి పగ లాగీ । బోలీ బచన నీతి రస పాగీ ॥
కంత కరష హరి సన పరిహరహూ । మోర కహా అతి హిత హియఁ ధరహూ ॥ 3 ॥
సముఝత జాసు దూత కఇ కరనీ । స్రవహిఁ గర్భ రజనీచర ఘరనీ ॥
తాసు నారి నిజ సచివ బోలాఈ । పఠవహు కంత జో చహహు భలాఈ ॥ 4 ॥
తవ కుల కమల బిపిన దుఖదాఈ । సీతా సీత నిసా సమ ఆఈ ॥
సునహు నాథ సీతా బిను దీన్హేఁ । హిత న తుమ్హార సంభు అజ కీన్హేఁ ॥ 5 ॥

హనుమంతుడు లంకను కాల్చివెళ్ళినప్పటినుండియు లంకావాసులైన రాక్షసులు భయముతో వణకుచు తమ యిండ్లలోనే దాగుకొని, ఆలోచించుచుండిరి. "ఇపుడు రాక్షసజాతిని రక్షింపగల్గిన వారెవ్వరును లేరు. దూత బలమునకే మనము తట్టుకొనలేనప్పుడు ఇక స్వామియే స్వయముగా వచ్చినచో మనగతి యేమగును?" నగరవాసులమాటలను దూతలద్వారా విని మండోదరి మిక్కిలి వ్యాకులపడెను. ఆమె ఏకాంతమున రావణుని పాదములపై బడి, వేడుకొనుచు నీతి వచనములను పల్కెను. "ప్రాణేశ్వరా! శ్రీహరితో ద్వేషమును మానుడు. అత్యంత హితకరమైన నా మాటలను ఆలకింపుడు. అతనిదూతకృత్యములను దలచినంతనే రాక్షసస్త్రీలకు గర్భపాతములు గల్గుచున్నవి. నిజముగా మీ క్షేమమును మీరు కోరుకొనుచున్నచో మీ మంత్రి ద్వారా శ్రీరాముని ధర్మపత్నిని ఆయన కడకు చేర్చుడు. రాక్షసకులమనెడి కమలవనమును నాశమొనర్చు మంచు రాత్రి వలె సీత ఇచటికి చేరినది. నాథా! వినుడు సీతను తిరిగి అప్పగింపనిచో బ్రహ్మరుద్రాదులు గూడ మిమ్ము రక్షింపజాలరు. (చౌ॥ 1-5)

దో- రామ బాన అహిగన సరిస, నికర నిసాచర భేక ।
జబ లగి గ్రసత న తబ లగి, జతను కరహు తజి టేక ॥ 36 ॥

శ్రీరామునిబాణములు సర్పములతో సమానము. రాక్షసుల మూకలు కప్పలతో సమానము. ఆ పాములు ఈ కప్పలను కబళింపకముందే మీ పట్టుదలలు మాని, మంచిపని చేయుడు." (దో॥ 36)

చౌ- శ్రవన సునీ సఠ తా కరి బానీ । బిహసా జగత బిదిత అభిమానీ ॥
సభయ సుభాఉ నారి కర సాచా । మంగల మహుఁ భయ మన అతి కాచా ॥ 1 ॥
జౌఁ ఆవఇ మర్కట కటకాఈ । జిఅహిఁ బిచారే నిసిచర ఖాఈ ॥
కంపహిఁ లోకప జాకీఁ త్రాసా । తాసు నారి సభీత బడి హాసా ॥ 2 ॥

అస కహి బిహసి తాహి ఉర లాఈ । చలెఉ సభాఁ మమతా అధికాఈ ॥
మందోదరీ హృదయఁ కర చింతా । భయఉ కంత పర బిధి బిపరీతా ॥ 3 ॥
బైఠెఉ సభాఁ ఖబరి అసి పాఈ । సింధు పార సేనా సబ ఆఈ ॥
బూఝెసి సచివ ఉచిత మత కహహూ । తే సబ హఁసే మష్ట కరి రహహూ ॥ 4 ॥
జితెహు సురాసుర తబ శ్రమ నాహీఁ । నర బానర కెహి లేఖే మాహీఁ ॥ 5 ॥

మూర్ఖుడు, దురహంకారి, గర్విష్ఠుడు ఐన రావణుడు ఈ మాటలను విని, బిగ్గరగా నవ్వి, పరిహాసము చేయసాగెను. "స్త్రీలు స్వభావసిద్ధముగా పిఱికివారనుమాట నిజము. శుభ సమయములయందును భయపడుదురు. వీరి హృదయములు మిక్కిలి దుర్బలములు. వానర సైన్యమే వచ్చినచో వారిని భక్షించి, రాక్షసులు జీవించెదరు. లోకపాలురుగూడ నన్ను జూచి భయముతో వణకెదరు. ఇట్టి స్థితిలో నా భార్యవైన నీవు భయపడుట మిక్కిలి హాస్యాస్పదము" ఈ విధముగా పలికి, రావణుడు అతిప్రేమతో ఆమెను కౌగిలించుకొని, సభకు వెళ్ళి పోయెను. మండోదరి "ఈ సమయమున విధాత ప్రతికూలముగా ఉన్నాడు" అని మనస్సులో చింతింప సాగెను. రావణుడు సభలో ఆసీనుడగుచుండగనే శత్రుసైన్యములు సముద్రపు ఆవలతీరమునకు చేరినవి- అను వార్త వచ్చెను. అతడు "ఇప్పుడు మన కర్తవ్యమేమో తెల్పుడు" అని మంత్రులనడిగెను. వారు నవ్వుచు పచించిరి. "ఇందులో విశేషమేమున్నది? దీనికై చింతింపవలసిన పనియే లేదు. మీరు దేవతలను రాక్షసులను జయించునప్పుడుగూడ మీకు ఏ మాత్రము శ్రమయే అనిపింపలేదు గదా! ఇప్పుడు ఈ అల్పులైన నరవానరులను లెక్కచేయుట యెందులకు?" (చౌ॥ 1-5)

దో-సచివ బైద గుర తీని జౌఁ, ప్రియ బోలహిఁ భయ ఆస ।
రాజ ధర్మ తన తీని కర, హోఇ బేగిహిఁ నాస ॥ 37 ॥

మంత్రిగాని, వైద్యుడు గాని, గురువుగాని, ప్రభువు అప్రసన్నుడగునని భయముతో, లేక ఏదైన నొక పారితోషికముపైగల ఆశతో ప్రియవాక్యములు, ఇచ్చకములు పల్కుచు వాస్తవములను దాచినచో క్రమముగా ఆ ప్రభువు యొక్క రాజ్యము, శరీరము, ధర్మము శీఘ్రముగా పతనమగుట తథ్యము. (దో॥ 37)

విభీషణుని హితవచనములు

చౌ- సోఇ రావన కహుఁ బనీ సహాఈ । అస్తుతి కరహిఁ సునాఇ సునాఈ ॥
అవసర జాని బిభీషను ఆవా । భ్రాతా చరన సీసు తెహిఁ నావా ॥ 1 ॥
పుని సిరు నాఇ బైఠ నిజ ఆసన । బోలా బచన పాఇ అనుసాసన ॥
జౌ కృపాల పూఁఛిహు మోహి బాతా । మతి అనురూప కహఉఁ హిత తాతా ॥ 2 ॥
జో ఆపన చాహై కల్యానా । సుజసు సుమతి సుభ గతి సుఖ నానా ॥
సో పరనారి లిలార గోసాఈఁ । తజఉ చఉథి కే చంద కి నాఈఁ ॥ 3 ॥
చౌదహ భువన ఏక పతి హోఈ । భూతద్రోహ తిష్టఇ నహిఁ సోఈ ॥
గున సాగర నాగర నర జోఊ । అలప లోభ భల కహఇ న కోఊ ॥ 4 ॥

రావణుడుగూడ ఇప్పుడా స్థితిలోనే యుండెను. మంత్రులతనికడ ముఖస్తుతిని జేయుచుండిరి. అదే సమయమున విభీషణుడు అచటికివచ్చి, అన్నకు పాదాభివందనమాచరించెను. అతడు తలవంచుకొని, సుఖాసీనుడై రావణుని అనుజ్ఞతో పల్కెను. "ఓ కృపాళూ! మీరు నా అభిప్రాయమును అడిగితిరి. కావున మీకు హితకరముగా నాకు తోచినంత వఱకు విన్నవించెదను. తనశుభములను, సుయశమును, సుబుద్ధిని, సద్గతిని, బహుముఖ సుఖములను కోరుకొనువాడు చవితి చంద్రునివలె పరస్త్రీ ముఖమును త్యజింప వలెను. (అనగా జనులు చవితి చంద్రుని చూడనట్లు పరస్త్రీముఖమునుగూడ చూడరాదు.) చతుర్దశభువనములకు ప్రభువైన వాడును జీవులయెడ శత్రుత్వమును పూనినచో అతడు తప్పక నశించును. సద్గుణనిధియైనను సర్వ సమర్థుడైనను అతడు ఏ మాత్రముగనూ లోభియైనచో వానిని ఎవ్వరును మెచ్చరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కామ క్రోధ మద లోభ సబ, నాథ నరక కే పంథ।
సబ పరిహరి రఘుబీరహి, భజహు భజహిఁ జెహి సంత ॥ 38 ॥

ప్రభూ! కామము, క్రోధము, లోభము, మదము-ఇవియన్నియును నరకమునకు మార్గములు. కావున వీనిని త్యజించి, సజ్జన సేవ్యుడైన శ్రీరాముని భజింపుము. (దో॥ 38)

చౌ- తాత రామ నహిఁ నర భూపాలా। భువనేస్వర కాలహు కర కాలా ॥
బ్రహ్మ అనామయ అజ భగవంతా। బ్యాపక అజిత అనాది అనంతా ॥ 1 ॥
గో ద్విజ ధేను దేవ హితకారీ। కృపా సింధు మానుష తనుధారీ ॥
జన రంజన భంజన ఖల బ్రాతా। బేద ధర్మ రచ్ఛక సును భ్రాతా ॥ 2 ॥
తాహి బయరు తజి నాఇఅ మాథా। ప్రనతారతి భంజన రఘునాథా ॥
దేహు నాథ ప్రభు కహుఁ బైదేహీ। భజహు రామ బిను హేతు సనేహీ ॥ 3 ॥
సరన గఏఁ ప్రభు తాహు న త్యాగా। బిస్వ ద్రోహ కృత అఘ జెహి లాగా ॥
జాసు నామ త్రయ తాప నసావన। సోఇ ప్రభు ప్రగట సముఝు జియఁ రావన ॥ 4 ॥

సోదరా! శ్రీరాముడు కేవలము నరేంద్రుడు గాడు. అతడు సమస్త లోకములకును, బ్రహ్మాండములకును ప్రభువు, కాలునకు మహాకాలుడు, అతడే షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడైన భగవంతుడు. వికారరహితుడు, జన్మలేనివాడు, సర్వవ్యాపకుడు, అజేయుడు, అనాది, అనంతుడు ఐన పరబ్రహ్మ, పరమాత్మ. కృపాళువైన ఆభగవంతుడు పృథ్విని, బ్రాహ్మణులను, గోవులను, దేవతలను రక్షించుటకు మానవుడై అవతరించెను. సోదరా! వినుము. అతడు తనసేవకులకు ఆనంద దాయకుడు. దుష్టులను నశింపజేయువాడు. వేదములను, ధర్మములను పరిరక్షించువాడు. అతనితో వైరముమాని, శరణువేడుము. శ్రీరఘునాథుడు శరణాగతుల దుఃఖములను రూపు మాపువాడు. స్వామీ! జానకీ దేవిని ఆ సర్వేశ్వరునకు అప్పగింపుడు. అవ్యాజకరుణాళువైన శ్రీరాముని భజింపుడు. సమస్త విశ్వమునకును ద్రోహముచేసిన పాపాత్ముడుగూడ శరణన్నచో ప్రభువాతనిని క్షమించి, రక్షించును. అతనినామమే తాపత్రయములను హరించివేయును. అట్టి భగవంతుడే మనుష్య రూపమును దాల్చి ఇట్లు వచ్చెను. ఈ విషయములను శ్రద్ధగా ఆలకింపుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- బార బార పద లాగఉఁ, బినయ కరఉఁ దససీస ।
పరిహరి మాన మోహ మద, భజహు కోసలాధీస ॥ 39(క) ॥
ముని పులస్తి నిజ సిష్య సన, కహి పఠఈ యహ బాత ।
తురత సో మైఁ ప్రభు సన కహీ, పాఇ సుఅవసరు తాత ॥ 39(ఖ) ॥

ఓ దశాననా! పదేపదే మీ పాదములనంటి విన్నవించుచున్నాను. అభిమానమునూ, మోహమునూ, మదమునూ త్యజించి, కోసలాధీశుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువును సేవింపుము. పులస్త్యముని తన శిష్యునిద్వారా ఈ సందేశమును పంపెను. సదవకాశము చిక్కినందున నేను ఈ మాటలను మీకు విన్నవించితిని. (దో॥ 39. క,ఖ)

చౌ- మాల్యవంత అతి సచివ సయానా । తాసు బచన సుని అతి సుఖ మానా ॥
తాత అనుజ తవ నీతి బిభూషన । సో ఉర ధరహు జో కహత బిభీషన ॥ 1 ॥
రిపు ఉతకరష కహత సఠ దోఊ । దూరి న కరహు ఇహాఁ హఇ కోఊ ॥
మాల్యవంత గృహ గయఉ బహోరీ । కహఇ బిభీషను పుని కర జోరీ ॥ 2 ॥
సుమతి కుమతి సబ కేఁ ఉర రహహీఁ । నాథ పురాన నిగమ అస కహహీఁ ॥
జహాఁ సుమతి తహఁ సంపతి నానా । జహాఁ కుమతి తహఁ బిపతి నిదానా ॥ 3 ॥
తవ ఉర కుమతి బసీ బిపరీతా । హిత అనహిత మానహు రిపు ప్రీతా ॥
కాలరాతి నిసిచర కుల కేరీ । తెహి సీతా పర ప్రీతి ఘనేరీ ॥ 4 ॥

మాల్యవంతుడను పేరుగల బుద్ధిమంతుడైన మంత్రి విభీషణుని వచనములకు ఎంతయు సంతోషించి పలికెను. "నాయనా! నీతిమంతుడైన మీ అనుజుడు విభీషణుడు నుడివిన మాటలను హృదయమున నిలుపుకొనుము." అప్పుడు రావణుడు భగ్గున మండిపడుచు ఇట్లనెను. " ఈ మూర్ఖులిద్దఱును శత్రుమహిమలను పొగడుచున్నారు. వీరిని నా యెదుటనుండి బయటికి పంపుటకు ఎవ్వరును లేరా?" అప్పుడు మాల్యవంతుడు తన ఇంటికి వెళ్లెను. విభీషణుడు మాత్రము చేతులు జోడించి, మఱల పలుక సాగెను. "ప్రభూ! అందఱిలోను సుబుద్ధి, దుర్బుద్ధి రెండును ఉండునని, వేద, పురాణములు వెల్లడించుచున్నవి. సుబుద్ధి ప్రబలముగా ఉన్నచోట సంపదలు సమృద్ధములై యుండును. దుర్బుద్ధి ప్రబలియున్నచోట ఆపదలు కోకొల్లలు. మీ హృదయమున కేవలము దుర్బుద్ధియే నిండియున్నది. కనుక మీరు హితుని అహితునిగా, శత్రువును మిత్రునిగా భావించు చున్నారు. (పులస్త్యుడు, మాల్యవంతుడు, నేను మీకు హితమునే పలుకుచున్నాము. మీరు మమ్ము శత్రువులుగా పరిగణించుచున్నారు. ముఖస్తుతులతో ఇచ్చకములాడు ఈ మంత్రులు నిజముగా మీకు కీడు చేయువారు, శత్రువులు. వారిని మిత్రులుగా భావించుచున్నారు) రాక్షసజాతిని నాశము చేయుటకు కాళరాత్రియైన సీతాదేవిపై ఎక్కువ ప్రీతి గల్గియున్నారు. (చౌ॥ 1-4)

దో- తాత చరన గహి మాగఉఁ, రాఖహు మోర దులార ।
సీతా దేహు రామ కహుఁ, అహిత న హోఇ తుమ్హార ॥ 40 ॥

సోదరా! దయచేసి నా మాటలను పాటింపుడని సవినయముగా మీ పాదములకు ప్రణమిల్లి ప్రార్థించుచున్నాను. సీతాదేవిని శ్రీరామునకు అప్పగింపుడు. ప్రేమతో నేనుపలికిన మాటలను ఆలకింపుడు. దీనివలన మీ కెట్టి అశుభమూ కలుగదు. పైగా మేలే జరుగును. (దో॥ 40)

చౌ- బుధ పురాన శ్రుతి సమ్మత బానీ । కహీ బిభీషన నీతి బఖానీ ॥
సునత దసానన ఉఠా రిసాఈ । ఖల తోహి నికట మృత్యు అబ ఆఈ ॥ 1 ॥
జిఅసి సదా సఠ మోర జిఆవా । రిపు కర పచ్ఛ మూఢ తోహి భావా ॥
కహసి న ఖల అస కో జగ మాహీఁ । భుజ బల జాహి జితా మైఁ నాహీఁ ॥ 2 ॥
మమ పుర బసి తపసిన్హ పర ప్రీతీ । సఠ మిలు జాఇ తిన్హహి కహు నీతీ ॥
అస కహి కీన్హేసి చరన ప్రహారా । అనుజ గహే పద బారహిఁ బారా ॥ 3 ॥
ఉమా సంత కఇ ఇహఇ బడాఈ । మంద కరత జో కరఇ భలాఈ ॥
తుమ్హ పితు సరిస భలేహిఁ మోహి మారా । రాము భజేఁ హిత నాథ తుమ్హారా ॥ 4 ॥
సచివ సంగ లై నభ పథ గయఊ । సబహి సునాఇ కహత అస భయఊ ॥ 5 ॥

పండితులకు సమ్మతములైన వేదపురాణోక్త నీతివాక్యములను విభీషణుడు పలికెను. రావణుడు ఆ మాటలు వినగానే రెచ్చిపోయి "ఓరీ దుష్టుడా! నీకీనాడు చావుమూడినది" అనెను. "శఠుడా! నీవు నా ఉప్పు, పులుసు తిని బ్రతుకు చున్నావు. కాని కృతఘ్నుడవై శత్రువును పొగడుచుంటివి. దుష్టుడా! ప్రపంచమున నా భుజబలముచే ఓడింపబడని వాడెవ్వడో తెలుపుము. నీవు నా నగరములో నివసించుచు తాపసులను ప్రేమించెదవు. మూర్ఖుడా! నా యెదుటనుండి తొలగిపొమ్ము. ఈ నీతులను వారికడనే వల్లింపుము" అని పలుకుచు రావణుడు అతనిని కాలితో తన్నెను. కాని విభీషణుడు మాత్రము పదే పదే ఆయన పాదములను పట్టుకొన సాగెను. (శివుడు పల్కుచున్నాడు) ఉమా! అపకారికిగూడ ఉపకారము చేయుట సజ్జనుల స్వభావము. విభీషణుడు పలికెను. "మీరు నాకు తండ్రివంటివారు. కనుక మీరు నన్ను తన్నినందులకు విచారము లేదు. కాని ప్రభూ! శ్రీరాముని భజించుటలోనే మీకు హితమున్నది" అని వచించి, విభీషణుడు తన మంత్రులను వెంట బెట్టుకొని ఆకాశ మార్గమున బోవుచు అందఱికిని వినబడునట్లు పలికెను. (చౌ॥ 1-5)

విభీషణ శరణాగతి

దో- రాము సత్యసంకల్ప ప్రభు, సభా కాలబస తోరి ।
మైఁ రఘుబీర సరన అబ, జాఉఁ దేహు జని ఖోరి ॥ 41 ॥

"రావణా! శ్రీరాముడు సత్యసంకల్పుడు, సర్వశక్తిసంపన్నుడైన ప్రభువు. నీ సభ మృత్యుముఖమున నున్నది. నేను శ్రీరామచంద్రుని శరణు వేడుటకై వెళ్లుచున్నాను. నన్ను దూషింప వలదు." (దో॥ 41)

చౌ- అస కహి చలా బిభీషను జబహీఁ । ఆయూహీన భఏ సబ తబహీఁ ॥
సాధు అవగ్యా తురత భవానీ । కర కల్యాన అఖిల కై హానీ ॥ 1 ॥

రావన జబహిఁ బిభీషను త్యాగా । భయఉ బిభవ బిను తబహిఁ అభాగా ॥
చలేఉ హరషి రఘునాయక పాహీఁ । కరత మనోరథ బహు మన మాహీఁ ॥ 2 ॥
దేఖిహఉఁ జాఇ చరన జలజాతా । అరున మృదుల సేవక సుఖదాతా ॥
జే పద పరసి తరీ రిషినారీ । దండక కానన పావనకారీ ॥ 3 ॥
జే పద జనకసుతాఁ ఉర లాఏ । కపట కురంగ సంగ ధర ధాఏ ॥
హర ఉర సర సరోజ పద జేఈ । అహోభాగ్య మైఁ దేఖిహఉఁ తేఈ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా పలికి రామభక్తుడైన విభీషణుడు వెళ్లగానే రాక్షసులందఱి ప్రాణములును అతని వెంటనే పోయినవి. (శివుడు నుడువుచున్నాడు) భవానీ! సజ్జనులను నిరాదరించినచో వెంటనే అశుభములు కలుగును. రావణుడు విభీషణుని త్యజించిన మఱుక్షణముననే ఆ దౌర్భాగ్యుని వైభవము తిరోముఖము పట్టినది. విభీషణుడు పెక్కు మనోభీష్టములతో రఘునాథుని సన్నిధికి సంతోషముతో బయలు దేఱెను. అతడు మనసులో ఇట్లు ఆలోచించుచుండెను. "ఇప్పుడే వెళ్లి, కెందామరలవలె మృదుమనోహరములైన శ్రీరాముని పవిత్ర పాదములను దర్శించెదను. ఆ చరణ కమలములు సేవకులకు సుఖ ప్రదములు. వాటి స్పర్శ మాత్రమున మునిపత్ని అహల్య తరించినది. అవి దండకారణ్యభూములను పవిత్రమొనర్చినవి. వాటినే జానకీదేవి సర్వదా ధ్యానించుచుండును. కపటమృగమును పట్టుకొనుటకై పరుగెత్తినవియు ఆ పాదములే. శివుని మానస సరోవరమున నిరంతరము విహరించునట్టివియు ఆ పాదపద్మములే. వేయేల! మహామహిమాన్వితములైన ఆ ప్రభుచరణకమలములను కనులార నేడే చూచెదను. నేడు నా భాగ్యమును ఏమని వర్ణింతును? (చౌ॥ 1-4)

దో- జిన్హ పాయన్హ కే పాదుకన్హి, భరతు రహే మన లాఇ ।
తే పద ఆజు బిలోకిహఉఁ, ఇన్హ నయనన్హి అబ జాఇ ॥ 42 ॥

రామభక్తివాహినిలో మునకలు వేయుచు పరమపునీతుడైన భరతుడు నిరంతరము తన మనస్సులో ధ్యానించునది ఈ చరణపాదుకలనే గదా! అట్టి చరణములను నేడు నేను ప్రత్యక్షముగా చూడగలను. (దో॥ 42)

చౌ- ఏహి బిధి కరత సప్రేమ బిచారా । ఆయఉ సపది సింధు ఏహిఁ పారా ॥
కపిన్హ బిభీషను ఆవత దేఖా । జానా కోఉ రిపు దూత బిసేషా ॥ 1 ॥
తాహి రాఖి కపీస పహిఁ ఆఏ । సమాచార సబ తాహి సునాఏ ॥
కహ సుగ్రీవ సునహు రఘురాఈ । ఆవా మిలన దసానన భాఈ ॥ 2 ॥
కహ ప్రభు సఖా బూఝిఐ కాహా । కహఇ కపీస సునహు నరనాహా ॥
జాని న జాఇ నిసాచర మాయా । కామరూప కెహి కారన ఆయా ॥ 3 ॥
భేద హమార లేన సఠ ఆవా । రాఖిఅ బాఁధి మోహి అస భావా ॥
సఖా నీతి తుమ్హ నీకి బిచారీ । మమ పన సరనాగత భయహారీ ॥ 4 ॥
సుని ప్రభు బచన హరష హనుమానా । సరనాగత బచ్ఛల భగవానా ॥ 5 ॥

ఇట్లు భక్తి తత్పరుడై ఆలోచించుచు విభీషణుడు సముద్రము యొక్క ఆవలి తీరమును జేరెను. అతనిని జూచిన వానరులు అతడు శత్రుపక్షమునుండి వచ్చిన విశిష్ట దూతయని తలంచిరి. అతనికి ఒక కాపరిని ఉంచి, వారు సుగ్రీవుని యొద్దకు వెళ్లి, విషయమును తెల్పిరి. సుగ్రీవుడు శ్రీరాముని యొద్దకు వెళ్లి, "రఘునాథా! రావణుని సోదరుడైన విభీషణుడు మిమ్ము కలిసికొనుటకై వచ్చినాడు" అని తెలిపెను. ప్రభువు అతనితో "మిత్రమా! నీ అభిప్రాయమేమి?" అని యడిగెను. వానరరాజు సుగ్రీవుడు ఇట్లు తెలిపెను. "మహారాజా! అవధరింపుడు. నిశాచరులు మాయావులు. వారినిజస్వరూపములను తెలిసికొనుట కష్టము. వారు కామరూపధారులు. అతనిరాక యొక్క ఆంతర్యమేమో తెలియదు. ఈ దుష్టుడు మనరహస్యములను తెలిసికొనుటకై వచ్చినాడని నా అభిప్రాయము. ఇతనిని బంధించియుంచుట మంచిదని తోచుచున్నది" అప్పుడు శ్రీరాముడు పల్కెను. మిత్రమా! నీవు తెలిపిన రాజనీతి ఒప్పుకొనదగినదే, కాని శరణుజొచ్చిన వానికి అభయమిచ్చి, కాపాడుట నా ప్రతిజ్ఞ". శ్రీరామచంద్రప్రభువచనములను విని, హనుమంతుడు మిక్కిలి సంతసించెను. భక్తవత్సలుడైన భగవంతుడు తండ్రివలె శరణాగతుని రక్షించును. (చౌ॥ 1-5)

దో- సరనాగత కహుఁ జే తజహిఁ, నిజ అనహిత అనుమాని ।
తే నర పావఁర పాపమయ, తిన్హహి బిలోకత హాని ॥ 43 ॥

శ్రీరాముడు మరల పలికెను. "తనకు హాని జరుగునేమోయని శంకించి, శరణాగతుని త్యజించు నట్టి వాడు నీచుడు, పాపి, అతనిని చూచుటయే మహా పాపము. (దో॥ 43)

చౌ- కోటి బిప్ర బధ లాగహిఁ జాహూ । ఆఏఁ సరన తజఉఁ నహిఁ తాహూ ॥
సనముఖ హోఇ జీవ మొహి జబహీఁ । జన్మ కోటి అఘ నాసహిఁ తబహీఁ ॥ 1 ॥
పాపవంత కర సహజ సుభాఊ । భజను మోర తెహి భావ న కాఊ ॥
జౌఁ పై దుష్ట హృదయ సోఇ హోఈ । మోరేఁ సనముఖ ఆవ కి సోఈ ॥ 2 ॥
నిర్మల మన జన సో మొహి పావా । మోహి కపట ఛల ఛిద్ర న భావా ॥
భేద లేన పఠవా దససీసా । తబహుఁ న కఛు భయ హాని కపీసా ॥ 3 ॥
జగ మహుఁ సఖా నిసాచర జేతే । లఛిమను హనఇ నిమిష మహుఁ తేతే ॥
జౌఁ సభీత ఆవా సరనాఈఁ । రఖిహఉఁ తాహి ప్రాన కీ నాఈఁ ॥ 4 ॥

కోటి బ్రహ్మహత్యలు చేసిన వాడైనను నన్ను శరణుజొచ్చినచో నేను అతనికి అభయమిచ్చెదను. నా సమ్ముఖమునకు వచ్చి "శరణు" అన్న ప్రాణియొక్క కోటిజన్మలపాపములుగూడ నశించి పోవును. నా భజనయందు ఆసక్తి లేకపోవుట పాపికి 'జన్మతః' వచ్చిన స్వభావము. నిర్మల హృదయుడైన భక్తుడే నన్ను సమీపించును. విభీషణుడు దుష్టహృదయుడేయైనచో అతడు నన్ను ఆశ్రయించెడి వాడు కాడు. కపటులు, మోసకారులు అనినచో నాకు అసహ్యము. వానరరాజా! ఒక వేళ రావణుడు అతనిని మన రహస్యములను తెలిసికొనుటకే పంపినను మనము భయపడవలసిన పనియేలేదు. మనకు ఎట్టిహానియు జేరుగదు. ఏలనన మిత్రమా! ప్రపంచములోని నిశాచరులందరిని ఈ లక్ష్మణుడు ఒకే ఒక్క క్షణములో మట్టు పెట్టగలడు. కాని భయ విహ్వాలుడై నన్ను శరణు గోరిన వానిని నేను నా ప్రాణముల వలె కాపాడుదును." (చౌ॥ 1-4)

దో- ఉభయ భాఀతి తెహి ఆనహు, హఀసి కహ కృపానికేత ।
జయ కృపాల కహి కపి చలే, అంగద హనూ సమేత ॥ 44 ॥

కృపానిధియైన శ్రీరాముడు దరహాసముతో ఇట్లనెను. "అతడే స్థితిలోనున్నను, ఏ ఉద్దేశ్యముతో వచ్చినను వెంటనే అతనిని ఇక్కడకు తీసికొని రండు." అంగద హనుమదాదులతోగూడి వానరులు 'కృపాళువైన శ్రీరామునకు జయమగు గాక' అనుచు వెళ్లిరి. (దో॥ 44)

చౌ- సాదర తెహి ఆగేఀ కరి బానర । చలే జహాఀ రఘుపతి కరునాకర ॥
దూరిహి తే దేఖే ద్వౌ భ్రాతా । నయనానంద దాన కే దాతా ॥ 1 ॥
బహురి రామ ఛబిధామ బిలోకీ । రహేఉ ఠటుకి ఏకటక పల రోకీ ॥
భుజ ప్రలంబ కంజారున లోచన । స్యామల గాత ప్రనత భయ మోచన ॥ 2 ॥
సింఘ కంధ ఆయత ఉర సోహా । ఆనన అమిత మదన మన మోహా ॥
నయన నీర పులకిత అతి గాతా । మన ధరి ధీర కహీ మృదు బాతా ॥ 3 ॥
నాథ దసానన కర మైఀ భ్రాతా । నిసిచర బంస జనమ సురత్రాతా ॥
సహజ పాపప్రియ తామస దేహా । జథా ఉలూకహి తమ పర నేహా ॥ 4 ॥

వానరులు సాదరముగా విభీషణుని ముందుంచుకొని, శ్రీరామునికడకు వచ్చిరి. చూడ ముచ్చటగొలుపుచున్న సోదరులిద్దఱిని విభీషణుడు దూరమునుండియే చూచెను. అతడు అత్యంత సౌందర్యనిధానమైన శ్రీరామచంద్రుని రెప్పవాల్చక చూచుచు నిశ్చేష్టుడై నిలుచుండెను. ఆస్వామి ఆజానుబాహుశోభితుడు. కంజారుణలోచనుడు. కనులపండువు గావించు శ్యామసుందరుడు. శరణాగతులకు అభయప్రదాత, సింహస్కంధుడు, విశాలవక్షఃస్థలశోభితుడు ఐన ఆ ప్రభువు కోటిమన్మథసుందరాకారుడు. భగవంతుని స్వరూపమును దర్శించిన విభీషణునినయనములు ఆనందాశ్రుపూర్ణములాయెను. తనువు పులకించెను. అతడు మనస్సును వదిలపఱచుకొని, మృదుమధురముగా ఇట్లనెను. "ప్రభూ! నేను దశాననుని తమ్ముడను. ఓ సురత్రాణ పరాగుణా! నేను రాక్షసవంశసంజాతుడను. నా శరీరము తామసికమైనది. గుడ్లగూబకు చీకటి ప్రియమైనట్లు పాపకృత్యములు నాకు ప్రీతిపాత్రములు. (చౌ॥ 1-4)

దో- శ్రవన సుజసు సుని ఆయఉఀ, ప్రభు భంజన భవభీర ।
త్రాహి త్రాహి ఆరతి హరన, సరన సుఖద రఘుబీర ॥ 45 ॥

'జనన మరణ భయములను రూపుమాపు వారు' -అనెడి మీ కీర్తిని విని, మిమ్ము శరణుజొచ్చుటకై వచ్చినాను. దుఃఖార్తులను ఆదుకొనెడి రఘువీరా! నన్ను రక్షింపుము. శరణాగతులకు మీరు సుఖ ప్రదాతలు, నన్ను కాపాడుడు." (దో॥ 45)

చౌ- అస కహి కరత దండవత దేఖా । తురత ఉఠే ప్రభు హరష బిసేషా ॥
దీన బచన సుని ప్రభు మన భావా । భుజ బిసాల గహి హృదయఀ లగావా ॥ 1 ॥

అనుజ సహిత మిలి ఢిగ బైఠారీ । బోలే బచన భగత భయహారీ ॥
కహు లంకేస సహిత పరివారా । కుసల కుఠాహర బాస తుమ్హారా ॥ 2 ॥
ఖల మండలీ బసహు దిను రాతీ । సఖా ధరమ నిబహఇ కెహి భాఁతీ ॥
మైఁ జానఉఁ తుమ్హారి సబ రీతీ । అతి నయ నిపున న భావ అనీతీ ॥ 3 ॥
బరు భల బాస నరక కర తాతా । దుష్ట సంగ జని దేఇ బిధాతా ॥
అబ పద దేఖి కుసల రఘురాయా । జౌఁ తుమ్హ కీన్హి జాని జన దాయా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా పలుకుచు తనముందు సాగిలపడిన విభీషణుని గాంచి, ప్రభువు మిక్కిలి హర్షముతో అతనిని లేవనెత్తెను. అతని దైన్య వచనములు ప్రభువునకు మిక్కిలి జాలి గొల్పెను. తన విశాల భుజములతో అతనిని అక్కున జేర్చుకొనెను. లక్ష్మణుడు గూడ అతనిని ఆలింగనమొనర్చుకొనెను. పిదప, విభీషణుని, సరసన గూర్చుండ బెట్టుకొని ఇట్లు అభయవచనములను పల్కెను. "ఓ లంకేశ్వరా! నీవు, నీ పరివారము, కుశలమా? నీవు నివసించు స్థానము సరియైనది కాదు. అహర్నిశలు దుష్టుల మధ్యనే నివసించు చుంటివి. మిత్రమా! ఇట్టి స్థితిలో నీవు ధర్మమును ఎట్లవలంబించెదవు? నీ ఆచార వ్యవహారములను నేనెఱుగుదును. నీవు నయకోవిదుడవు. అనీతి అనిన నీకు ఏమాత్రము గిట్టదు. నాయనా! దుష్టుల సహవాసము కంటెను నరకవాసము మంచిది. కాని విధాత ఎవ్వరికిని దుష్ట సాంగత్యమును కలిగింపకుండుగాక." విభీషణుడు నుడివెను. "ఓ రఘునాథా! మీ చరణకమలదర్శనభాగ్యముచే ఇప్పుడు నేను క్షేమముగా ఉన్నాను. నన్ను మీ భక్తునిగానెఱింగి కనికరించితిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ లగి కుసల న జీవ కహుఁ, సపనెహుఁ మన బిశ్రామ ।
జబ లగి భజత న రామ కహుఁ, సోక ధామ తజి కామ ॥ 46 ॥

జీవుడు శోక ధామములైన విషయ వాసనలను, కోరికలను త్యజించి, శ్రీరాముని భజింపనంత వఱకును అతనికి శుభములు చేకూరవు. స్వప్నములోగూడ మనశ్శాంతి లభింపదు. (దో॥ 46)

చౌ- తబ లగి హృదయఁ బసత ఖల నానా । లోభ మోహ మచ్ఛర మద మానా ॥
జబ లగి ఉర న బసత రఘునాథా । ధరేఁ చాప సాయక కటి భాథా ॥ 1 ॥
మమతా తరున తమీ అఁధిఆరీ । రాగ ద్వేష ఉలూక సుఖకారీ ॥
తబ లగి బసతి జీవ మన మాహీఁ । జబ లగి ప్రభు ప్రతాప రబి నాహీఁ ॥ 2 ॥
అబ మైఁ కుసల మిటే భయ భారే । దేఖి రామ పద కమల తుమ్హారే ॥
తుమ్హ కృపాల జా పర అనుకూలా । తాహి న బ్యాప త్రిబిధ భవ సూలా ॥ 3 ॥
మైఁ నిసిచర అతి అధమ సుభాఊ । సుభ ఆచరను కీన్హ నహిఁ కాఊ ॥
జాసు రూప ముని ధ్యాన న ఆవా । తెహిఁ ప్రభు హరషి హృదయఁ మొహి లావా ॥ 4 ॥

ధనుర్బాణములను, తూణీరమును ధరించిన శ్రీరఘునాథుడు హృదయములో నిలిచియుండనంత వఱకును లోభము, మోహము, మదము, మత్సరము, అభిమానము మున్నగు అవగుణములు తొలగిపోవు. మమకారమనెడి చీకటిరాత్రి రాగద్వేషములనెడి గ్రుడ్లగూబలకు ఆలంబనమై నిల్చును. ప్రభువుయొక్క ప్రతాపసూర్యుడు ఉదయించువఱకును ఆ మమతాంధకారము జీవుని మనస్సున ఆవరించియే యుండును. శ్రీరామా!

మీపాదపద్మముల దర్శన ప్రభావమున నేనిపుడు క్షేమముగా ఉన్నాను. నా మహాభయమంతయును దూరమైనది. ఓ కృపాళూ! మీ దయకు పాత్రులైనవారిని తాపత్రయములు వెంటాడజాలవు. నేను అధమ స్వభావముగల రాక్షసుడను. నేనెన్నడును పుణ్యకార్యములను ఆచరింపలేదు. మీ రూపము మునీశ్వరులుకును, సామాన్యముగా ధ్యానగోచరము గాదు. అట్టి మీరు స్వయముగా ప్రసన్నులై నాకు ఆలింగన సుఖానందములను అనుగ్రహించితిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- అహోభాగ్య మమ అమిత అతి, రామ కృపా సుఖ పుంజ ।
దేఖెఉఁ నయన బిరంచి సివ, సేబ్య జుగల పద కంజ ॥ 47 ॥

శ్రీరామా! కృపాసుఖస్వరూపా! నా భాగ్యమును ఎంతని కొనియాడెదను? బ్రహ్మ, మహేశ్వరులచే సేవింపబడు మీ చరణకమలద్వయమును దర్శించితిని. (దో॥ 47)

చౌ- సునహు సఖా నిజ కహఉఁ సుభాఊ । జాన భుసుండి సంభు గిరిజాఊ ॥
జౌఁ నర హోఇ చరాచర ద్రోహీ । ఆవై సభయ సరన తకి మోహీ ॥ 1 ॥
తజి మద మోహ కపట ఛల నానా । కరఉఁ సద్య తేహి సాధు సమానా ॥
జననీ జనక బంధు సుత దారా । తను ధను భవన సుహృద పరివారా ॥ 2 ॥
సబ కై మమతా తాగ బటోరీ । మమ పద మనహి బాఁధ బరి డోరీ ॥
సమదరసీ ఇచ్ఛా కఛు నాహీఁ । హరష సోక భయ నహిఁ మన మాహీఁ ॥ 3 ॥
అస సజ్జన మమ ఉర బస కైసేఁ । లోభీ హృదయఁ బసఇ ధను జైసేఁ ॥
తుమ్హ సారిఖే సంత ప్రియ మోరేఁ । ధరఉఁ దేహ నహిఁ ఆన నిహోరేఁ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు ఇట్లనెను. "మిత్రమా! వినుము. కాకభుశుండి, ఉమా మహేశ్వరులెటిగిన నా స్వభావమును నీకు తెల్పెదను. చరాచర జగత్తునకు ద్రోహము చేసియు, భయకంపితుడై నా శరణు జొచ్చి, మదము, మోహము, మోసము, కపటము మొదలగు అవగుణములను త్యజించిన వాడు నా అనుగ్రహమున సజ్జనుడు అగును. తల్లిదండ్రులు, సోదరులు, పుత్రులు, భార్య, శరీరము, సంపదలు, మిత్రులు, పరివారములు, గృహములు మున్నగు వానిపైగల మమకారములను ఒకే త్రాడుగా పేని నాచరణములకు బంధించు వాడును (అనగా వాటన్నింటిపై గల ప్రేమను నాకు సమర్పించు వాడును) సమదర్శియు, హర్ష, శోక, భయ, వాంఛలు లేనివాడును ఐన సజ్జనుడు- లోభివాని మనస్సున ధనమువలె నా హృదయమున వసించును. నీ వంటి సజ్జనులే నాకు ప్రాణ ప్రియులు. సజ్జనుల రక్షణమునకే నేను అవతరించుచుందును. నేను అవతారములను ఎత్తుటకు మఱియొక కారణము ఏదియును లేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సగున ఉపాసక పరహిత, నిరత నీతి దృఢ నేమ ।
తే నర ప్రాన సమాన మమ, జిన్హ కేఁ ద్విజ పద ప్రేమ ॥ 48 ॥

సగుణబ్రహ్మను ఉపాసించువారును, పరహితమునకై పాటుపడువారును, నీతి నియమములను దృఢముగా పాటించు వారును, బ్రాహ్మణ పాదములను సేవించు వారును నాకు ప్రాణతుల్యులు. (దో॥ 48)

చౌ- సును లంకేస సకల గున తోరేఀ । తాతేఀ తుమ్హ అతిసయ ప్రియ మోరేఀ ॥
రామ బచన సుని బానర జూథా । సకల కహహిఀ జయ కృపా బరూథా ॥ 1 ॥
సునత బిభీషను ప్రభు కై బానీ । నహిఀ అఘాత శ్రవనామృత జానీ ॥
పద అంబుజ గహి బారహిఀ బారా । హృదయఀ సమాత న ప్రేము అపారా ॥ 2 ॥
సునహు దేవ సచరాచర స్వామీ । ప్రనతపాల ఉర అంతరజామీ ॥
ఉర కఛు ప్రథమ బాసనా రహీ । ప్రభు పద ప్రీతి సరిత సో బహీ ॥ 3 ॥
అబ కృపాల నిజ భగతి పావనీ । దేహు సదా సివ మన భావనీ ॥
ఏవమస్తు కహి ప్రభు రనధీరా । మాగా తురత సింధు కర నీరా ॥ 4 ॥
జదపి సఖా తవ ఇచ్ఛా నాహీఀ । మోర దరసు అమోఘ జగ మాహీఀ ॥
అస కహి రామ తిలక తేహి సారా । సుమన బృష్టి నభ భఈ అపారా ॥ 5 ॥

ఓ లంకేశ్వరా! వినుము. నీలో అన్నియును సద్గుణములే గలవు. కనుక నీవు నాకు అత్యంత ప్రీతిపాత్రుడవు." శ్రీరాముని మృదుమధురవచనములను వినినవానరులు "కృపాసాగరుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువునకు జయమగుగాక" అని పలికిరి. కర్ణ రసాయనములైన ప్రభు వచనములను ఎంతగా వినినను విభీషణునకు తనివి తీరలేదు. అతడు మాటిమాటికి ప్రభుపాదములను పట్టుకొనుచుండెను. అపారమైనప్రేమతో అతనిహృదయము నిండిపోయెను. అప్పుడతడు ఇట్లనెను. " దేవా! చరాచరజగత్ప్రభూ! శరణాగత రక్షకా! అందఱి హృదయములను ఎఱిగిన వాడా! ఇంత వఱకును నాలోనున్న విషయవాసనలన్నియును ప్రభు చరణములపై గల భక్తి ప్రవాహమున కొట్టుకొనిపోయినవి. ఓ కృపాళూ! సదాశివుని మనస్సునందుగల అనన్యభక్తిని నాకు అనుగ్రహింపుము. శ్రీరామచంద్రప్రభువు "ఏవమస్తు" (అట్లే కానిమ్ము) అని పల్కుచు, రణధీరుడైన ప్రభువు వెంటనే సముద్రజలములను తీసికొని రమ్మని లక్ష్మణుని ఆజ్ఞాపించెను. పిమ్మట విభీషణునితో ఇట్లనెను. "జగత్తులో నా దర్శనము అమోఘము. అది యెన్నడును నిష్ఫలము గాదు. నీకు కోరిక లేకున్నను నిన్ను 'రాజ్యాభిషిక్తుని చేయుచున్నాను." అనియనుచు శ్రీరాముడు అతనిని లంకారాజ్యమునకు రాజునుగా జేసెను. అంతరిక్షమునుండి అపారముగా పుష్పవర్షము గురిసెను.(1) (చౌ॥ 1-5)

దో- రావన క్రోధ అనల నిజ, స్వాస సమీర ప్రచండ ।
జరత బిభీషను రాఖేఉ, దీన్హేఉ రాజు అఖండ ॥ 49(క) ॥
జో సంపతి సివ రావనహి, దీన్హి దిఏఀ దస మాథ ।
సోఇ సంపదా బిభీషనహి, సకుచి దీన్హి రఘునాథ ॥ 49(ఖ) ॥

(1) మున్ను రావణ బాధలోర్వక విభీషణుడు మొఱపెట్టగ రామచంద్ర! ॥మున్ను॥
మన్నింతువనుచు కులబిరుదులను పొగడిన
మాటమఱచితివో? శ్రీరామచంద్ర! ॥మున్ను॥
రాజ రాజ! విరాజవాహ! రవి కుల జలధి
రాజ! రాఘవ! రామచంద్ర!
రాజీవ నేత్ర! భవస్తుత! త్యాగ
రాజ వందిత! రామచంద్ర! ॥మున్ను॥ (త్యాగరాజ)

రావణునిక్రోధము అగ్నివంటిది. విభీషణునిహితవచనములు చల్లనిగాలులవంటివి. అయినను ఆ వచనవాయువులచే రావణుని క్రోధాగ్ని ప్రచండమాయెను. ఆ అగ్నిజ్వాలలకు లోనైన విభీషణునితాపములను తనవచనామృతధారలచే చల్లార్చి, కరుణామూర్తియైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు ఆతనిని రక్షించెను. అఖండరాజ్యమును అనుగ్రహించెను. తన దశశిరస్సులను బలిదానము గావించిన రావణునకు పరమశివుడు అనుగ్రహించిన సంపదను రఘునాథుడు విభీషణునకు ఇప్పుడు సంకోచపడుచు ఇచ్చెను. (తానేమియు ఇయ్యలేదని తలచెను.) (దో॥ 49. క,ఖ)

చౌ- అస ప్రభు ఛాడి భజహిఀ జె ఆనా । తే నర పసు బిను పూఀఛ బిషానా ॥
నిజ జన జాని తాహి అపనావా । ప్రభు సుభావ కపి కుల మన భావా ॥ 1 ॥
పుని సర్బగ్య సర్బ ఉర బాసీ । సర్బరూప సబ రహిత ఉదాసీ ॥
బోలే బచన నీతి ప్రతిపాలక । కారన మనుజ దనుజ కుల ఘాలక ॥ 2 ॥
సును కపీస లంకాపతి బీరా । కెహి బిధి తరిఅ జలధి గంభీరా ॥
సంకుల మకర ఉరగ ఝష జాతీ । అతి అగాధ దుస్తర సబ భాఀతీ ॥ 3 ॥
కహ లంకేస సునహు రఘునాయక । కోటి సింధు సోషక తవ సాయక ॥
జద్యపి తదపి నీతి అసి గాఈ । బినయ కరిఅ సాగర సన జాఈ ॥ 4 ॥

ఇట్టి కృపాళునైన ప్రభువును విస్మరించి, ఇతరులను భజించువారు కొమ్ములు, తోకలు లేని పశువులు. విభీషణుడు తనభక్తుడని యెఱింగి, అతనిని తనఆత్మీయునిగా జేసికొనెను. ప్రభుస్వభావము వానరులనందఱిని సంతోషపఱచెను. పిమ్మట సర్వజ్ఞుడును, సర్వ హృదయాంతర్యామియు, సమస్తరూపములలో ప్రకటితమగువాడును, సర్వరహితుడును (దేనిచేతనులిప్తుడు కానివాడును) ఉదాసీనుడును, భక్తులను అనుగ్రహించుటకై మానవశరీరమును ధరించినవాడును, రాక్షసజాతిని నిర్మూలించి, నీతిని నిలువువాడును ఐన శ్రీరామచంద్రుడు ఇట్లనెను. "ఓ కపీశ్వరా! సుగ్రీవా! ఓలంకేశ్వరా! విభీషణా! ఈగంభీరజలధిని దాటుటయెట్లు? అనేకజాతుల మొసళ్ళు, సర్పములు, మత్స్యములు మున్నగు వానితో నిండి, అపారమైన అగాధమైన ఈ సముద్రమును దాటుట ఎంతేని కష్టము" లంకాధిపతి విభీషణుడు ఇట్లు నుడివెను. "ఓ రఘునాయకా! మీ బాణమొక్కటియే కోటి సముద్రములనైనను శుష్కింప జేయును. ఐనను మొట్టమొదట సముద్రుని ప్రార్థించుటయే నీతి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రభు తుమ్హార కులగుర జలధి, కహిహి ఉపాయ బిచారి ।
బిను ప్రయాస సాగర తరిహి, సకల భాలు కపి ధారి ॥ 50 ॥

ప్రభూ! మీ పూర్వజులలో 'పెద్ద'యైన సముద్రుడు ఏదేని ఒక ఉపాయమును చెప్పకపోడు. దాని వలన ఈ వానర భల్లూక సైన్యములు ఎట్టి ప్రయాసయు లేకుండ జలధిని దాటగలవు. (దో॥ 50)

చౌ- సఖా కహీ తుమ్హ నీకి ఉపాఈ । కరిఅ దైవ జౌఀ హోఇ సహాఈ ॥
మంత్ర న యహ లఛిమన మన భావా । రామ బచన సుని అతి దుఖ పావా ॥ 1 ॥

నాథ దైవ కర కవన భరోసా । సోషిఅ సింధు కరిఅ మన రోసా ॥
కాదర మన కహుఁ ఏక అధారా । దైవ దైవ ఆలసీ పుకారా ॥ 2 ॥
సునత బిహసి బోలే రఘుబీరా । ఐసెహిఁ కరబ ధరహు మన ధీరా ॥
అస కహి ప్రభు అనుజహి సముఝాఈ । సింధు సమీప గఏ రఘురాఈ ॥ 3 ॥
ప్రథమ ప్రనామ కీన్హ సిరు నాఈ । బైఠే పుని తట దర్భ డసాఈ ॥
జబహిఁ బిభీషన ప్రభు పహిఁ ఆఏ । పాఛేఁ రావన దూత పఠాఏ ॥ 4 ॥

విభీషణునిసూచనను విని, శ్రీరాముడు వచించెను. "మిత్రమా! నీవు చక్కని ఉపాయమును తెల్పితివి. దైవము తోడ్పడునేమో చూచెదను. ఈ సూచన లక్ష్మణునకు రుచింప లేదు. శ్రీరాముని మాటలను విని, అతడు మిగుల వగచి, పలికెను. "ప్రభూ! దైవము దైవము-అని అనుట ఎందుకు? మనస్సున రోషమును నింపి, జలనిధిని ఇంకిపోవునట్లు చేయుడు. పిఱికివారే దైవమును అడ్డుపెట్టుకొందురు. సోమరులే 'దైవము, దైవము' అని గగ్గోలు చేయుదురు." ఈ మాటలకు శ్రీరాముడు దరహాసము చేయుచు, "అట్లే చేసెదము, కొంచెము ఓపికపట్టుము" అని లక్ష్మణునకు సైగ చేసెను. శ్రీరాముడు ఉదధిని సమీపించి, సముద్రునకు శిరసా ప్రణమిల్లెను. పిదప తీరమున దర్భలు పఱచుకొని, కూర్చుండెను. విభీషణుడు శ్రీరాముని ఆశ్రయించుటకు లంకను వీడగనే రావణుడు అతనిని వెంబడించుటకై తనదూతలను పంపెను. (చౌ॥ 1-4)

శుకసారణుల వృత్తాంతము

దో- సకల చరిత తిన్హ దేఖే, ధరేఁ కపట కపి దేహ ।
ప్రభు గున హృదయఁ సరాహహిఁ, సరనాగత పర నేహ ॥ 51 ॥

ఆ దూతలు కపటవానరరూపములను ధరించి, జరిగినవృత్తాంతము నంతయును గమనించిరి. వారు తమమనస్సులలో ప్రభుగుణములను, శరణు జొచ్చినవారిపై ఆయన అపార ప్రేమను ప్రశంసించిరి. (దో॥ 51)

చౌ- ప్రగట బఖానహిఁ రామ సుభాఊ । అతి సప్రేమ గా బిసరి దురాఊ ॥
రిపు కే దూత కపిన్హ తబ జానే । సకల బాఁధి కపీస పహిఁ ఆనే ॥ 1 ॥
కహ సుగ్రీవ సునహు సబ బానర । అంగ భంగ కరి పఠవహు నిసిచర ॥
సుని సుగ్రీవ బచన కపి ధాఏ । బాఁధి కటక చహు పాస ఫిరాఏ ॥ 2 ॥
బహు ప్రకార మారన కపి లాగే । దీన పుకారత తదపి న త్యాగే ॥
జో హమార హర నాసా కానా । తెహి కోసలాధీస కై ఆనా ॥ 3 ॥
సుని లఛిమన సబ నికట బోలాఏ । దయా లాగి హఁసి తురత ఛోడాఏ ॥
రావన కర దీజహు యహ పాతీ । లఛిమన బచన బాచు కులఘాతీ ॥ 4 ॥

భక్తిభావనిమగ్నులగుటవలన వారు ఛద్మవేషములను మఱచి, నిజరూపములలోనే రామచంద్రుని స్వభావములను ప్రీతితో కీర్తింపసాగిరి. అప్పుడు వానరులు వారిని శత్రుదూతలుగా గుర్తించి, బంధించి, సుగ్రీవుని యొద్దకు తీసికొనిపోయిరి. సుగ్రీవుడు "వానరులారా! ఈ రాక్షసులను 'అంగభంగము గావించి' పంపుడు- అని ఆదేశించెను. సుగ్రీవుని మాటలను వినగానే వానరులు వారిని బంధించి, సేనలచుట్టును త్రిప్పిరి. పెక్కురీతుల శిక్షించిరి. వారు

గట్టిగా అరచుచున్నను వానరులు వారిని వదలిపెట్టలేదు. అప్పుడాదూతలు బిగ్గరగా 'శ్రీరామునిపై ఆన. మా ముక్కుచెవులను కోయుకవలదు' అని అఱచిరి. వారి అరపులను విని, లక్ష్మణుడు అందఱిని తన యొద్దకు పిలిచెను. నవ్వుచు జాలిపడి ఆ దూతలను విడిపించెను. పిమ్మట పలికెను. "కులఘాతకుడైన రావణునకు ఈ ఉత్తరమును అందించి, చదువుడని తెల్పుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహేహు ముఖాగర మూఢ సన, మమ సందేసు ఉదార।
సీతా దేఇ మిలహు న త, ఆవా కాలు తుమ్హార ॥ 52 ॥

ఆ మూర్ఖరావణునకు దయతో గూడిన నా ఈ మౌఖిక సందేశమును వినిపింపుడు "సీతాదేవిని అప్పగించి, శ్రీరామునితో సంధి చేసికొనుము. లేనిచో నీకు ఈ నేలమీద నూకలుచెల్లినట్లు భావింపుము" (దో॥ 52)

చౌ- తురత నాఇ లఛిమన పద మాథా। చలే దూత బరనత గున గాథా॥
కహత రామ జసు లంకాఁ ఆఏ। రావన చరన సీస తిన్హ నాఏ॥ 1 ॥
బిహసి దసానన పూఁఛీ బాతా। కహసి న సుక ఆపని కుసలాతా॥
పుని కహు ఖబరి బిభీషన కేరీ। జాహి మృత్యు ఆఈ అతి నేరీ॥ 2 ॥
కరత రాజ లంకా సఠ త్యాగీ। హోఇహి జవ కర కీట అభాగీ॥
పుని కహు భాలు కీస కటకాఈ। కఠిన కాల ప్రేరిత చలి ఆఈ॥ 3 ॥
జిన్హ కే జీవన కర రఖవారా। భయఉ మృదుల చిత సింధు బిచారా॥
కహు తపసిన్హ కై బాత బహోరీ। జిన్హ కే హృదయఁ త్రాస అతి మోరీ॥ 4 ॥

లక్ష్మణుని చరణములకు ప్రణమిల్లి, శ్రీరాముని గుణములను కీర్తించుచు ఆ రాక్షసదూతలు వెంటనే వెళ్లిపోయిరి. శ్రీరాముని కీర్తిని కొనియాడుచు వారు లంకను జేరి, రావణునకు ప్రణమిల్లిరి. దశముఖుడు ఆ శుకసారణులను పరిహసించుచు, ఇట్లనెను. ఓరీ! శుకా! నీ కుశల సమాచారమును ఏల తెల్పవు? మృత్యువునకు చేరువగా నున్న ఆవిభీషణుని విషయమును వినిపింపుము. ఆమూర్ఖుడు రాజ్యపాలనాధికారములను పోగొట్టుకొని పోయెను. ఇప్పుడు ఆ అభాగ్యుడు యవలలోని పురుగులవలె ఐనాడు. యవలను తిరుగలిలో పోసి త్రిప్పునప్పుడు వాటితో పాటు పురుగులుగూడ నశించును. అట్లే నరవానరులతోపాటు విభీషణుడుగూడ నశించును. కాలునిచే ప్రేరితులై వచ్చిన ఆ వానరభల్లూకసైన్యములను గూర్చి తెల్పుము. సముద్రుడే దయాహృదయుడై వారిని రక్షింపకున్నచో (అడ్డులేకున్నచో) ఆ వానరభల్లూకములను మన రాక్షసులే చంపి, భక్షించియుండెడివారు. నా భయముచే విహ్వలహృదయులైన ఆ తాపసుల గూర్చి తెలుపుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- కీ భఇ భేంట కి ఫిరి గఏ, శ్రవన సుజసు సుని మోర।
కహసి న రిపు దల తేజ బల, బహుత చకిత చిత తోర ॥ 53 ॥

మీరు వారిని కలిసినారా? లేక వారు నాయశోవైభవములను గూర్చి విని, మఱలి వెళ్లినారా! శత్రు సేనలతేజోబలములను గుఱించి ఏల తెల్పరు? ఓరీ శుకా! నీవు చకితునిగా కన్పించు చున్నావు." (దో॥ 53)

చౌ- నాథ కృపా కరి పూఁఛెహు జైసేఁ । మానహు కహా క్రోధ తజి తైసేఁ ॥
మిలా జాఇ జబ అనుజ తుమ్హారా । జాతహిఁ రామ తిలక తెహి సారా ॥ 1 ॥
రావన దూత హమహి సుని కానా । కపిన్హ బాఁధి దీన్హే దుఖ నానా ॥
శ్రవన నాసికా కాటైఁ లాగే । రామ సపథ దీన్హేఁ హమ త్యాగే ॥ 2 ॥
పూఁఛిహు నాథ రామ కటకాఈ । బదన కోటి సత బరని న జాఈ ॥
నానా బరన భాలు కపి ధారీ । బికటానన బిసాల భయకారీ ॥ 3 ॥
జెహిఁ పుర దహెఉ హతెఉ సుత తోరా । సకల కపిన్హ మహఁ తెహి బలు థోరా ॥
అమిత నామ భట కఠిన కరాలా । అమిత నాగ బల బిపుల బిసాలా ॥ 4 ॥

దూత వచించెను. "ప్రభూ! మీరు దయతో ప్రశ్నించిన రీతిగనే నేను తెలిపెడి విషయమును గూడ కోపపడక ఆలకింపుడు. మీ సోదరుడు విభీషణుడు శ్రీరాముని కలియుగనే అతనిని శ్రీరాముడు లంకారాజ్యపట్టాభిషిక్తునిగా జేసెను. మేము మీ దూతలమని తెలియగనే వానరులు మమ్ము బంధించి, మిక్కిలి బాధించిరి. వారు మా ముక్కు చెవులను కోయుకుటకు సిద్ధపడిరి. శ్రీరామునిపై ప్రమాణము చేయుటచే వారు మమ్ము వదలిరి. మీరు శ్రీరాముని సేనను గూర్చి అడిగితిరి. ప్రభూ! వారి సేనలను వర్ణింపనెవ్వరికిని తరముగాదు. ఆ సేనయందలి వివిధ వర్ణములుగల వానరములు, భల్లూకములు అసంఖ్యాకములు. వారి ముఖములు భయంకరములు, శరీరములు దీర్ఘములు, అతిభయానకములు, మన నగరమునకు వచ్చి, అక్షకుమారుని హతమార్చి లంకను గాల్చిన వానరుని బలము మిగిలిన (అక్కడి)వారితో పోల్చినప్పుడు చాలా తక్కువ. వారు కఠినాత్ములు, అసమానయోధులు, అజేయులు, వారి బలము అపరిమితగజబలములతో సమానము. (చౌ॥ 1-4)

దో- ద్వివిద మయంద నీల నల, అంగద గద బికటాసి ।
దధిముఖ కేహరి నిసఠ సఠ, జామవంత బలరాసి ॥ 54 ॥

ద్వివిదుడు, మైందుడు, నీలుడు, నలుడు, అంగదుడు, గదుడు, వికటాస్యుడు, దధిముఖుడు, కేసరి, నిశఠుడు, శఠుడు, జాంబవంతుడు మున్నగు వారందఱును సాటిలేని పరాక్రమశాలురు. (దో॥ 54)

చౌ-ఏ కపి సబ సుగ్రీవ సమానా । ఇన్హ సమ కోటిన్హ గనఇ కో నానా ॥
రామ కృపాఁ అతులిత బల తిన్హహీఁ । తృన సమాన త్రైలోకహి గనహీఁ ॥ 1 ॥
అస మైఁ సునా శ్రవన దసకంధర । పదుమ అఠారహ జూథప బందర ॥
నాథ కటక మహఁ సో కపి నాహీఁ । జో న తుమ్హహి జీతై రన మాహీఁ ॥ 2 ॥
పరమ క్రోధ మీజహిఁ సబ హాథా । ఆయసు పై న దేహిఁ రఘునాథా ॥
సోషహిఁ సింధు సహిత ఝష బ్యాలా । పూరహిఁ న త భరి కుధర బిసాలా ॥ 3 ॥
మర్ది గర్ద మిలవహిఁ దససీసా । ఐసెఇ బచన కహహిఁ సబ కీసా ॥
గర్జహిఁ తర్జహిఁ సహజ అసంకా । మానహుఁ గ్రసన చహత హహిఁ లంకా ॥ 4 ॥

ఈ వానరులందరును బలములో సుగ్రీవునితో సమానులు. ఇట్టివారు ఒకరిద్దఱుగాదు కోట్లకొలది గలరు. వారిని లెక్కించుట అసాధ్యము. అపారబలపరాక్రమములను గలిగి, శ్రీరామునికృపకు పాత్రులైనట్టి ఆ మహాయోధులు ముల్లోకములనుగూడ తృణప్రాయముగా చూతురు. దశాననా! వారి సేనలకు సేనానాయకులే 18,000కోట్ల మందియున్నట్లు నేను అచటి వారి నోట వింటిని. ఆసేనలోని ప్రతియోధుడును మిమ్ము జయింపగలవాడే. వారు అందఱును క్రుద్ధులై మనతో కయ్యమునకు కాలుదువ్వుచున్నారు. కాని శ్రీరాముడు వారికి ఆజ్ఞలనొసగలేదు. వారు ఇట్లు పలుకుచుండిరి. "ప్రమాదకరమైన మత్స్యములతో భయంకరసర్పములతో నిండియున్న ఈ మహాసముద్రమును ఒక్క దెబ్బతో శుష్కింపజేయుదుము. లేదా దీనిని పర్వతములతో నింపెదము. దశాననుని అణచివేసి, మట్టిలో కలిపెదము" వారందఱును సహజముగా కఠినాత్ములు. లంకానగరమును మ్రింగి వేయునట్లు వారు గర్జించెదరు, ఘీంకరించెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సహజ సూర కపి భాలు సబ, పుని సిర పర ప్రభు రామ ।
రావన కాల కోటి కహుఀ, జీతి సకహిఀ సంగ్రామ ॥ 55 ॥

ఆ వానరులు, భల్లూకములు సహజముగా శౌర్య పరాక్రమములకు నిధులు, మహా సమర వీరులు, పైగా వారికి నాయకుడు శ్రీరామచంద్రప్రభువు. రావణా! వారితో తలపడినచో కోట్ల కొలది యములుగూడ పరాజితులు కావలసినదే. (దో॥ 55)

చౌ- రామ తేజ బల బుధి బిపులాఈ । సేష సహస సత సకహిఀ న గాఈ ॥
సక సర ఏక సోషి సత సాగర । తవ భ్రాతహి పూఀఛేఉ నయ నాగర ॥ 1 ॥
తాసు బచన సుని సాగర పాహీఀ । మాగత పంథ కృపా మన మాహీఀ ॥
సునత బచన బిహసా దససీసా । జౌఀ అసి మతి సహాయ కృత కీసా ॥ 2 ॥
సహజ భీరు కర బచన దృఢాఈ । సాగర సన ఠానీ మచలాఈ ॥
మూఢ మృషా కా కరసి బడాఈ । రిపు బల బుద్ధి థాహ మైఀ పాఈ ॥ 3 ॥
సచివ సభీత బిభీషన జాకేఀ । బిజయ బిభూతి కహాఀ జగ తాకేఀ ॥
సుని ఖల బచన దూత రిస బాఢీ । సమయ బిచారి పత్రికా కాఢీ ॥ 4 ॥
రామానుజ దీన్హీ యహ పాతీ । నాథ బచాఇ జుడావహు ఛాతీ ॥
బిహసి బామ కర లీన్హీ రావన । సచివ బోలి సఠ లాగ బచావన ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రునితేజోబలపరాక్రమములు అసమానములు, బుద్ధి వైభవములు అద్భుతములు- వాటిని సహస్రముఖములుగల శేషుడు గూడ వర్ణింపజాలడు. ఒక్క బాణము తోడనే అతడు వందల కొలది సముద్రములను నిర్జలములుగా జేయగలడు. ఐనను నీతికుశలుడైన శ్రీరాముడు మీ సోదరుని ఉపాయమునడిగెను. విభీషణునిసూచన మేఱకు అయన దారియిమ్మని సముద్రుని ప్రార్థించుచున్నాడు. ఏలనన రాముడు దయాళువు. (కావున సముద్రుని దండిచుటకు పూనుకొనలేదు) దూత పలికిన ఈ మాటలను విని, రావణుడు పరిహసించుచు బిగ్గరగా నవ్వుచూ పలికెను. "ఇంతటి బుద్ధిహీనుడగుటచేతనే అతడు వానరులను తనకు సహాయకులుగా

చేసికొనెను. సహజముగా పిటికివాడు. కావుననే విభీషణుని మాటలను విశ్వసించి, అతడు బాలునివలె సముద్రుని వేడుకొనుచున్నాడు. ఓరీ! మూర్ఖుడా! అతని గొప్పదనమునుగూర్చి ఊరక తెగపొగడుచున్నావేల? చాలుచాలు. అతనిశక్తిబలముల స్థాయి ఎట్టిదో ఇప్పుడు నాకు తెలిసినది. విభీషణుని వంటి భీరువు అతనికి సలహాలను ఇచ్చెడివాడైనప్పుడు విజయవైభవములు ఎట్లు ప్రాప్తించును?" దుష్ట రావణుని మాటలు వినగానే దూతకు కోపము అధికమయ్యెను. ఇదే సరియైన సమయమని భావించి, అతడు లక్ష్మణుడిచ్చిన లేఖను రావణునకు ఇచ్చుచు, "శ్రీరాముని సోదరుడు లక్ష్మణుడు మీకొఱకై ఈ పత్రమును ఇచ్చినాడు. ప్రభూ! దీనిని చదివినచో మీ మనస్సు శాంతించును." అని పలికెను. మూర్ఖుడైన రావణుడు నవ్వి, దానిని ఎడమచేతితో తీసుకొని, 'చదువుము' అని మంత్రికి ఇచ్చెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- బాతన్హ మనహి రిఝాఇ సఠ, జని ఘాలసి కుల ఖీస ।
రామ బిరోధ న ఉబరసి, సరన బిష్ను అజ ఈస ॥ 56(క) ॥
కీ తజి మాన అనుజ ఇవ, ప్రభు పద పంకజ భృంగ ।
హోహి కి రామ సరానల, ఖల కుల సహిత పతంగ ॥ 56(ఖ) ॥

(అతడు చదివెను) "ఓరీ! శఠుడా! కేవలము భీరములతోడనే నీ మనస్సును సంతృప్తి పఱచుకొనుచు, నీవంశనాశనమును కొనితెచ్చుకొనవలదు. శ్రీరామునితో వైరమును పెంచుకొని, నీవు బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులను శరణుజొచ్చినను వారెవ్వరును నిన్ను రక్షింపజాలరు. అభిమానమును వీడి, నీ సోదరుడైన విభీషణునివలె ప్రభుచరణకమలములకు భ్రమరము కమ్ము. లేనిచో దుష్టుడా! నీవు సపరివారముగా శ్రీరాముని బాణాగ్నికి శలభమయ్యెదవు." (దో॥ 56. క,ఖ)

చౌ- సునత సభయ మన ముఖ ముసుకాఈ । కహత దసానన సబహి సునాఈ ॥
భూమి పరా కర గహత అకాసా । లఘు తాపస కర బాగ బిలాసా ॥ 1 ॥
కహ సుక నాథ సత్య సబ బానీ । సముఝహు ఛాడి ప్రకృతి అభిమానీ ॥
సునహు బచన మమ పరిహరి క్రోధా । నాథ రామ సన తజహు బిరోధా ॥ 2 ॥
అతి కోమల రఘుబీర సుభాఊ । జద్యపి అఖిల లోక కర రాఊ ॥
మిలత కృపా తుమ్హ పర ప్రభు కరిహీ । ఉర అపరాధ న ఏకఉ ధరిహీ ॥ 3 ॥
జనకసుతా రఘునాథహి దీజే । ఎతనా కహా మోర ప్రభు కీజే ॥
జబ తెహిం కహా దేన బైదేహీ । చరన ప్రహార కీన్హ సఠ తేహీ ॥ 4 ॥
నాఇ చరన సిరు చలా సో తహాం । కృపాసింధు రఘునాయక జహాం ॥
కరి ప్రనాము నిజ కథా సునాఈ । రామ కృపాం ఆపని గతి పాఈ ॥ 5 ॥
రిషి అగస్తి కీం సాప భవానీ । రాఛస భయఉ రహా ముని గ్యానీ ॥
బంది రామ పద బారహిం బారా । ముని నిజ ఆశ్రమ కహుం పగు ధారా ॥ 6 ॥

లక్ష్మణునిలేఖాంశములను విని, రావణునిమనస్సులో భయాందోళనలు కల్గెను. కాని పైకి నవ్వుచు అందఱును వినునట్లు పలికెను. "నేలపైబడినవ్యక్తి ఆకసమునందుకొనుటకు ప్రయత్నించునట్లు ఈ లఘుతాపసి తనవాచాలతను చాటుకొనినాడు" అపుడు శుకుడు(దూత) పలికెను. "ప్రభూ! మీ అభిమానమునువీడి లక్ష్మణునిమాటలను సత్యములుగా తలంపుడు. క్రోధమును త్యజించి నా పలుకులను వినుడు. శ్రీరామునితో విరోధము మానుడు. అతడు సమస్త లోకములకు అధిపతియైనను శ్రీ రఘువీరుని స్వభావము మిక్కిలి కోమలము మీరు ఆయన కడకు వెళ్లినంతనే ఆ ప్రభువు మీపై కృప జూపును. మీ అపరాధములలో ఏ ఒక్కదానినిగూడ ఆయన తనమనస్సులో తలపడు. జానకీదేవిని శ్రీ రఘునాథునకు అప్పగింపుడు. ప్రభూ! నా ఈ విన్నపమును ఆలకింపుడు." ఇట్లు పలికిన ఆ దూతను దుష్ట రావణుడు కాలితో ఒక్క తన్ను తన్నెను. విభీషణునివలె అతడును రావణునకు ఒక్క దండముపెట్టి 'మహాప్రసాదము' అనుచూ కరుణాళువుఐన శ్రీరాముని యొద్దకు వెళ్లి, ప్రణమిల్లి, అతడు తన కథను వినిపించెను. ప్రభుకృపవలన అతనికి నిజస్వరూపము (మునిరూపము) ప్రాప్తించెను. (శంకరుడు పలుకుచున్నాడు) భవానీ! ఆ శుకుడు మొదట జ్ఞానియైన ఒక ముని. అగస్త్యుని శాపమున రాక్షసుడయ్యెను. ఇట్లు మునిరూపము లభించుటచే శ్రీరాముని చరణకమలములకు మాటి మాటికిని నమస్కరించి, తన ఆశ్రమమునకు వెళ్లెను. (చౌ॥ 1-6)

సముద్రుని గర్వభంగము

దో- బినయ న మానత జలధి జడ, గఏ తీని దిన బీతి ।
బోలే రామ సకోప తబ, భయ బిను హోఇ న ప్రీతి ॥ 57 ॥

మూడు దినములు గడిచినప్పటికిని జడుడైన సముద్రుడు ప్రభుప్రార్థనకు స్పందింపలేదు. అప్పుడు శ్రీరాముడు కినుకవహించి ఇట్లనెను. సామోపాయముతో ఈతడు దారికిరాడు. భయపెట్టనిదే మాటవినడు. (దో॥ 57)

చౌ- లఛిమన బాన సరాసన ఆనూ । సోషౌఁ బారిధి బిసిఖ కృసానూ ॥
సఠ సన బినయ కుటిల సన ప్రీతీ । సహజ కృపన సన సుందర నీతీ ॥ 1 ॥
మమతా రత సన గ్యాన కహానీ । అతి లోభీ సన బిరతి బఖానీ ॥
క్రోధిహి సమ కామిహి హరికథా । ఊసర బీజ బఏఁ ఫల జథా ॥ 2 ॥
అస కహి రఘుపతి చాప చఢావా । యహ మత లఛిమన కే మన భావా ॥
సంధానెఉ ప్రభు బిసిఖ కరాలా । ఉఠీ ఉదధి ఉర అంతర జ్వాలా ॥ 3 ॥
మకర ఉరగ ఝష గన అకులానే । జరత జంతు జలనిధి జబ జానే ॥
కనక థార భరి మని గన నానా । బిప్ర రూప ఆయఉ తజి మానా ॥ 4 ॥

లక్ష్మణా! నా ధనుర్బాణములను తెమ్ము. అగ్ని బాణమును ప్రయోగించి, ఈ సముద్రము ఎండిపోవునట్లు చేసెదను. మూర్ఖునకు విన్నవించుటయు, కుటిలుని యెడ ప్రీతి కనబఱచుటయు, సహజలోభికి ఔదార్యమునుగూర్చి ఉపదేశించుటయు, మమతాసక్తునకు జ్ఞానబోధ చేయుటయు, అత్యాశాపరునకు వైరాగ్యమునుగూర్చి వర్ణించి చెప్పుటయు, ముక్కోపికి మనోనిగ్రహమును గుఱించి నూరిపోయుటయు, కాముకునకు శ్రీహరికథలను

వినిపించుటయు- ఊసర క్షేత్రమున విత్తనములు చల్లినట్లు నిష్ఫలములగును." ఈవిధముగా పలికిన శ్రీ రఘువీరుడు తన ధనువును ఎక్కు పెట్టెను. శ్రీరాముని చర్య లక్ష్మణునకు ఎంతయు ప్రీతి కరమయ్యెను. ప్రభువు భయానకమైన అగ్నిబాణమును సంధించెను. సముద్రుని హృదయమున అగ్నిజ్వాలలు చెలరేగెను. అగ్ని బాణముచే మంటలు ప్రజ్వరిల్లినసముద్రమునందలి మొసళ్ళు, సర్పములు, చేపలు క్షోభకు లోనయ్యెను. జలచరములన్నియును మంటలలో మాడిపోవు చుండుట చూచి, సముద్రుడు బంగరు పళ్లెములో మణులను నింపుకొని, అభిమానమును వీడి, బ్రాహ్మణ వేషముతో వచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కాటెహిఀ పఇ కదరీ ఫరఇ, కోటి జతన కొఉ సీఀచ।
బినయ న మాన ఖగేస సును, డాటెహిఀ పఇ నవ నీచ ॥ 58 ॥

కాకభుశుండి పలుకుచున్నాడు. గరుడా! కదళీ వృక్షమును ఎన్నెన్ని శ్రమలకోర్చి నీరు పోసి పెంచినను, కోసినప్పుడే అది ఫలములనిచ్చును. అట్లే నీచుడు వినయపూర్వకప్రార్థనలకంటెను, భయపెట్టినప్పుడే మాటవినును. (దో॥ 58)

చౌ- సభయ సింధు గహి పద ప్రభు కేరే । ఛమహు నాథ సబ అవగున మేరే ॥
గగన సమీర అనల జల ధరనీ । ఇన్హ కఇ నాథ సహజ జడ కరనీ ॥ 1 ॥
తవ ప్రేరిత మాయాఀ ఉపజాఏ । సృష్టి హేతు సబ గ్రంథని గాఏ ॥
ప్రభు ఆయసు జెహి కహఀ జస అహఈ । సో తెహి భాఀతి రహేఀ సుఖ లహఈ ॥ 2 ॥
ప్రభు భల కీన్హ మోహి సిఖ దీన్హీ । మరజాదా పుని తుమ్హరీ కీన్హీ ॥
ఢోల గవాఀర సూద్ర పసు నారీ । సకల తాడనా కే అధికారీ ॥ 3 ॥
ప్రభు ప్రతాప మైఀ జాబ సుఖాఈ । ఉతరిహి కటకు న మోరి బడాఈ ॥
ప్రభు అగ్యా అపేల శ్రుతి గాఈ । కరౌఀ సో బేగి జో తుమ్హహి సోహాఈ ॥ 4 ॥

సముద్రుడు భయముతో వణకుచు ప్రభుపాదములను పట్టుకొని వేడుకొనెను. "నాథా! నా అపరాధములను మన్నింపుడు. ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, భూమి- ఇవియన్నియును సహజముగా జడములు. నీ ప్రేరణచే మాయ వీటినన్నింటిని సృష్టించినదని ప్రామాణికగ్రంథములు పేర్కొనుచున్నవి. ప్రభునాజ్ఞను పాలించుటచే సుఖశాంతులు సమకూరును. నాకు ఈ శిక్షనిచ్చి, ప్రభువు మేలే చేసెను. కానీ జీవులస్వభావమును, పరిమితులను ఏర్పఱచినది మీరేగదా" అనుచూ ఇంకనూ సముద్రుడు పల్కెను! డోలు, అనాగరికుడు, శూద్రుడు, పశువు, స్త్రీ వీరందఱును శిక్షార్హులు. ప్రభు ప్రతాపము చేత నేను శుష్కించెదను. ఈ సైన్యము ఆవలి తీరము చేరగలదు. కాని దీని వలన నాఔన్నత్యము ప్రకటితము కాదు. (నాకు మర్యాద (పరిమితి) యుండదు) మీ ఆజ్ఞ 'అనుల్లంఘనీయము' అని వేదములు తెలుపుచున్నవి. కావున మీకు ఉచితమైన దానిని నేను చేయగలను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సునత బినీత బచన అతి, కహ కృపాల ముసుకాఇ।
జెహి బిధి ఉతరై కపి కటకు, తాత సో కహహు ఉపాఇ ॥ 59 ॥

సముద్రుని వినమ్రవాక్యములను విని, కృపాళువు ఐన శ్రీరామచంద్రుడు చిఱునవ్వుతో పలికెను. "నాయనా! ఈ వానర సైన్యము అవలి తీరమును చేరుటకు ఉపాయమును తెల్పుము"- (దో॥ 59)

చౌ- నాథ నీల నల కపి ద్వౌ భాఈ । లరికాఈం రిషి ఆసిష పాఈ ॥
తిన్హ కేం పరస కిఏం గిరి భారే । తరిహహిం జలధి ప్రతాప తుమ్హారే ॥ 1 ॥
మైం పుని ఉర ధరి ప్రభు ప్రభుతాఈ । కరిహఉం బల అనుమాన సహాఈ ॥
ఏహి బిధి నాథ పయోధి బంధాఇఅ । జేహిం యహ సుజసు లోక తిహుం గాఇఅ ॥ 2 ॥
ఏహిం సర మమ ఉత్తర తట బాసీ । హతహు నాథ ఖల నర అఘ రాసీ ॥
సుని కృపాల సాగర మన పీరా । తురతహిం హరీ రామ రన ధీరా ॥ 3 ॥
దేఖి రామ బల పౌరుష భారీ । హరషి పయోనిధి భయఉ సుఖారీ ॥
సకల చరిత కహి ప్రభుహి సునావా । చరన బంది పాథోధి సిధావా ॥ 4 ॥

సముద్రుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "దేవా! నీలుడు, నలుడు-అను వానరసోదరులిద్దఱికిని బాల్యమున ఒక మహర్షి 'వరము' నిచ్చెను. వారు తాకిన గొప్ప గొప్ప శైలములు గూడ మీ మహిమ వలన సముద్రముపై తేలియాడును. ప్రభు మహత్త్వమును నేను హృదయమున పదిల పఱచుకొని, నా శక్తికొలది సహాయపడుదును. ప్రభూ! ముల్లోకములలో మీ కీర్తిని అందఱూ గానము చేయునట్లు సముద్రముపై 'వారధి'ని నిర్మింపుడు. ఆ బాణముచే నా ఉత్తరతీరమున గల ('ద్రుమకుల్యము' అను స్థానమున నివసించు ఆభీరులు-అను) పాపాత్ములను రూపుమాపుడు" కృపాళువు, రణధీరుడును ఐన శ్రీరాముడు సముద్రుని వినతిని ఆలకించి, అతనిని బాధావిముక్తుని గావించెను. శ్రీరామచంద్రునిబలపరాక్రమములకు సముద్రుడు పొంగి పోయెను. ఆ దుష్టుల (ద్రుమకుల్య వాసుల) చరిత్రను ప్రభువునకు వివరించెను. (1)

సముద్రమునకు ఉత్తరతీరమున 'ద్రుమకుల్య' అను పవిత్ర ప్రసిద్ధ స్థానము గలదు. అచ్చట ఆభీరజాతివారు నివసించుచుందురు. వారు ఉగ్రదర్శనులు, ఉగ్రకర్ములు, మిక్కిలి పాపాత్ములు. వారు సముద్ర జలములను త్రాగుచుందురు. వారి సంస్పర్శను సముద్రుడు సహింపలేకుండెను. సముద్రునికోరికమేరకు శ్రీరాముడు తనబాణమును వారిపై ప్రయోగించి, ఆ పాపాత్ములను హతమార్చెను. పిమ్మట శ్రీరాముని అనుగ్రహమువలన ఆ ప్రదేశమంతయును పుష్ప ఫలభరితమై 'మరుకాంతారము' అను పేర ప్రసిద్ధి వహించెను. శ్రీరామునకు పాదాభివందన మొనర్చి, సముద్రుడు వెళ్లి పోయెను. (చౌ॥ 1-4)

ఉత్తరేణావకాశోఽస్తి కశ్చిత్ పుణ్యతమోమమ ।
'ద్రుమకుల్య' ఇతిఖ్యాతో లోకే ఖ్యాతో యథా భవాన్॥
ఉగ్రదర్శన కర్మాణో బహవస్తత్ర దస్యవః॥
ఆభీర ప్రముఖాః పాపాః పిబన్తి సలిలం మమ॥
తైస్తు సంస్పర్శనం పాపైః, న సహే పాపకర్మభిః॥
అమోఘః క్రియతాం రామ తత్ర తేషు శరోత్తమః॥
శ్రీమద్రామాయణము యుద్ధ- సర్గ 22
శ్లోక - 31,32,33 ॥

ఛం-నిజ భవన గవనేఉ సింధు శ్రీరఘుపతిహి యహ మత భాయఊ ।
యహ చరిత కలి మలహర జథామతి దాస తులసీ గాయఊ ॥
సుఖ భవన సంసయ సమన దవన బిషాద రఘుపతి గున గనా ॥
తజి సకల ఆస భరోస గావహి సునహి సంతత సఠ మనా ॥

సముద్రుడు తన భవనమునకు వెళ్లెను. శ్రీరఘునాథునకు ఆతని సూచన నచ్చెను. కలియుగ పాపములను దూరమొనర్చు ఈ కథను తులసీదాసు తన బుద్ధిననుసరించి, గానము జేసెను. శ్రీ రఘునాథుని గుణగణములు సుఖధామములు. అవి సందేహములను తొలగించును. విషాదములను రూపుమాపును. ఓ మూఢమనసా! నీవు సాంసారికములైన ఆశలను, విశ్వాసములను వీడి, నిరంతరము భగవంతుని గుణముల శ్రవణకీర్తనములయందే నిమగ్నమగుము. (ఛం)

దో- సకల సుమంగల దాయక, రఘునాయక గున గాన ।
సాదర సునహిఀ తె తరహిఀ భవ, సింధు బినా జలజాన ॥ 60 ॥

శ్రీ రఘునాథుని గుణగానమే సర్వశుభప్రదాయకము. ఆదరానురాగములతో చేయబడు దీని శ్రవణమే అగాధభవసాగరమును దాటించు నౌక. (దో॥ 60)

మాసపారాయణము-ఇరువది నాల్గవ విరామము

ఇతి శ్రీమద్రామచరితమానసే సకలకలికలుషవిధ్వంసనే

పంచమ సోపానః సమాప్తః

కలియుగపాపములను నశింపజేయు శ్రీరామచరితమానసమునందలి సుందరకాండము

అను పంచమ సోపానము సమాప్తము

(సుందరకాండము సమాప్తము)

శ్రీ గణేశాయ నమః

శ్రీజానకీవల్లభో విజయతే

శ్రీరామచరితమానసము

షష్ఠ సోపానము

లంకా కాండము

భగవత్ప్రార్థన

శ్లో॥ రామం కామారిసేవ్యం భవభయహరణం కాలమత్తేభసింహం
యోగీంద్రం జ్ఞానగమ్యం గుణనిధిమజితం నిర్గుణం నిర్వికారమ్ ।
మాయాతీతం సురేశం ఖలవధనిరతం బ్రహ్మవృందైకదేవం
వందే కందావదాతం సరసిజనయనం దేవముర్వీశరూపమ్ ॥ 1 ॥

పృథ్వీపతి (రాజశిరోమణి)గా అవతరించిన శ్రీరామచంద్రునకు వందనమాచరించెదను. అతడు కామారియైన శివునకు ఆరాధ్యదైవము. భవభయములను దూరమొనర్చువాడు, కాలమనుమత్తేభముపాలిటిసింహము, యోగీశ్వరుడు, జ్ఞానైకగమ్యుడు, సర్వసద్గుణనిధి, అజేయుడు, నిర్గుణుడు, షడ్వికారరహితుడు, మాయాతీతుడు, దుష్టసంహారనిరతుడు, బ్రాహ్మణ బృందములకు ముఖ్యదైవము, మేఘశ్యామసుందరుడు, కమలాక్షుడు, అంతే గాదు, అతడు దేవాది దేవుడు. (1)

శ్లో॥ శంఖేంద్వాభమతీవసుందరతనుం శార్దూలచర్మాంబరం
కాలవ్యాలకరాలభూషణధరం గంగాశశాంకప్రియమ్ ।
కాశీశం కలికల్మషౌఘశమనం కల్యాణకల్పద్రుమం
నౌమీడ్యం గిరిజాపతిం గుణనిధిం కందర్పహం శంకరమ్ ॥ 2 ॥

పార్వతీ పతియైన శంకరునకు నమస్కరించుచున్నాను. అతడు శంఖ, చంద్రులవలె ధవళ వర్ణ శోభితుడు, అత్యంతతనుసౌందర్యశోభలతో విలసిల్లువాడు, వ్యాఘ్రచర్మాంబరధరుడు, భయంకరకాలసర్పములను

భూషణములుగా ధరించువాడు, గంగాధరుడు, శశాంక శేఖరుడు, కాశీనాథుడు, కలియుగపాపసమూహములను నాశమొనర్చు వాడు, పరమసుఖములను ప్రసాదించు కల్పవృక్షము, మన్మథుని భస్మమొనర్చిన వాడు, వేయేల అతడుసకలకల్యాణగుణ నిధానము, జగత్ప్రభువు. (2)

శ్లో॥ యో దదాతి సతాం శంభుః కైవల్యమపి దుర్లభమ్ ।
ఖలానాం దండకృద్యో౽సౌ శంకరః శం తనోతు మే ॥ 3 ॥

అత్యంత దుర్లభమైన కైవల్యమునుగూడ సజ్జనులకు ప్రసాదించువాడును, దుష్టులను శిక్షించువాడును ఐన శంకరుడు నాకు సమస్తశుభములను అనుగ్రహించు గాక- (3)

(తులసీదాసు నుడువుచున్నాడు)

దో- లవ నిమేష పరమాను జుగ, బరష కలప సర చండ ।
భజసి న మన తెహి రామ కో, కాలు జాసు కోదండ ॥

ఓ మనసా! కాలమును ధనుస్సుగా, క్షణములు, నిముసములు, పరమాణువులు, సంవత్సరములు, యుగములు, కల్పములు తనప్రచండ బాణములుగా గల్గిన శ్రీరామచంద్రుని నీవేల భజింపవు? (దోహ)

వారధి నిర్మాణము

సో- సింధు బచన సుని రామ, సచివ బోలి ప్రభు అస కహేఉ ।
అబ బిలంబు కెహి కామ, కరహు సేతు ఉతరై కటకు ॥
సునహు భానుకుల కేతు, జామవంత కర జోరి కహ ।
నాథ నామ తవ సేతు, నర చఢి భవ సాగర తరహిఀ ॥

సముద్రునిసూచనను ఆదరించి, శ్రీరామచంద్రుడు తన అంతరంగికులతో ఇట్లనెను. "ఇప్పుడింక ఆలస్యమేల? వెంటనే వారధిని నిర్మింపుడు. వానరులందఱును సముద్రమును దాటెదరు. "జాంబవంతుడు చేతులు జోడించి, సవినయముగా ఇట్లు నుడివెను. "ఓ సూర్య వంశ భూషణమా! శ్రీరామా! ప్రభూ! మనుష్యుడు భవసాగరమును దాటుటకు మీనామమే ఒక సేతువు. (సోరఠ)

చౌ- యహ లఘు జలధి తరత కతి బారా । అస సుని పుని కహ పవనకుమారా ॥
ప్రభు ప్రతాప బడవానల భారీ । సోషేఉ ప్రథమ పయోనిధి బారీ ॥ 1 ॥
తవ రిపు నారి రుదన జల ధారా । భరేఉ బహోరి భయఉ తెహిఀ ఖారా ॥
సుని అతి ఉకుతి పవనసుత కేరీ । హరషే కపి రఘుపతి తన హేరీ ॥ 2 ॥
జామవంత బోలే దోఉ భాఈ । నల నీలహి సబ కథా సునాఈ ॥
రామ ప్రతాప సుమిరి మన మాహీఀ । కరహు సేతు ప్రయాస కఛు నాహీఀ ॥ 3 ॥

బోలి లిఏ కపి నికర బహోరీ । సకల సునహు బినతీ కఛు మోరీ ॥
రామ చరన పంకజ ఉర ధరహూ । కౌతుక ఏక భాలు కపి కరహూ ॥ 4 ॥
ధావహు మర్కట బికట బరూథా। ఆనహు బిటప గిరిన్హ కే జూథా ॥
సుని కపి భాలు చలే కరి హూహా । జయ రఘుబీర ప్రతాప సమూహా ॥ 5 ॥

అట్టి తజీ ఈ చిన్న సముద్రము మీకొక లెక్కా" ఈ మాటలను విని, పవనసుతుడు ఇట్లు పలికెను- "ప్రభుపరాక్రమము బడబానలతుల్యము. ఆదిమొదట సముద్రుని శుష్కింపజేసినది. కానీ మీ శత్రువనితల దుఃఖాశ్రుజలములచే ఆ సముద్రము మఱల నిండినది. అందువలన ఆ జలములు క్షారములైనవి." హనుమంతునియుక్తియుక్తములైన పలుకులు విని. వానరులు శ్రీరాముని వైపు చూచి. ఆనందముతో పొంగిపోయిరి. జాంబవంతుడు నలుడు, నీలుడు అను సోదరులను బిలిచి, వారికి జరిగిన వృత్తాంతమును దెలిపి, ఇట్లు పలికెను. "మనస్సులో శ్రీరాముని మహిమను స్మరించుచు సేతువును నిర్మింపుడు. ప్రభుమహత్త్వమువలన మీకేమియు శ్రమ కలుగదు" పిదప వానరసైన్యమును బిలిచి, అతడు ఇట్లనెను. "మీ అందఱికిది నాదొక విన్నపము. మీ హృదయములలో శ్రీరామునిచరణకమలములను నిలుపుకొనుడు. భల్లూకములు, వానరులు శ్రమలేని ఈ క్రీడలో నిమగ్నులగుదురు గాక. ఓ వీరవానరయోధులారా! మీరు వెళ్లి, వృక్షములను, పర్వతములను పెకలించి తీసికొనిరండు." ఈ మాటలను విని, వానరులు, భల్లూకయోధులు, 'హుంకరించుచు' శ్రీరఘునాథునిప్రతాపమునకు 'జేజేలు' పలుకుచు వెళ్లిరి. (చౌపా॥ 1-5)

దో- అతి ఉతంగ గిరి పాదప, లీలహిఀ లేహిఀ ఉఠాఇ ।
ఆని దేహిఀ నల నీలహి, రచహిఀ తె సేతు బనాఇ ॥ 1 ॥

వారు అత్యంతమహోన్నతపర్వతములను, వృక్షములను అవలీలగా మోసికొనివచ్చి, నలునకును, నీలునకును అప్పగించుచుండిరి. వెంటనే వారు అద్భుతముగా మిక్కిలి దృఢముగా చక్కనిసేతువును. నిర్మింపసాగిరి. (దో॥ 1)

చౌ- సైల బిసాల ఆని కపి దేహీఀ । కందుక ఇవ నల నీల తె లేహీఀ ॥
దేఖి సేతు అతి సుందర రచనా । బిహసి కృపానిధి బోలే బచనా ॥ 1 ॥
పరమ రమ్య ఉత్తమ యహ ధరనీ । మహిమా అమిత జాఇ నహిఀ బరనీ ॥
కరిహఉఀ ఇహాఀ సంభు థాపనా । మోరే హృదయఀ పరమ కలపనా ॥ 2 ॥
సుని కపీస బహు దూత పఠాఏ । మునిబర సకల బోలి లై ఆఏ ॥
లింగ థాపి బిధివత కరి పూజా । సివ సమాన ప్రియ మోహి న దూజా ॥ 3 ॥
సివ ద్రోహీ మమ భగత కహావా । సో నర సపనేహుఀ మోహి న పావా ॥
సంకర బిముఖ భగతి చహ మోరీ । సో నారకీ మూఢ మతి థోరీ ॥ 4 ॥

వానరులు గొప్పగొప్ప పర్వతములను తెచ్చి ఇచ్చుచుండిరి. నలుడు, నీలుడు వాటిని బంతులవలె అందుకొనుచుండిరి. లోకోత్తరమైన ఆ సేతునిర్మాణవైశిష్ట్యమును గాంచి, శ్రీరాముడు హర్షోల్లసితుడై పల్కెను. ఇక్కడి భూమి మిక్కిలి రమ్యమైనది, శ్రేష్ఠమైనది. దీనిఅపారమైన మహిమ వర్ణనాతీతము. నేనిచట పరమశివుని

(శివలింగమును) ప్రతిష్ఠించెదను. ఇది నా సంకల్పము. "శ్రీరామచంద్ర ప్రభువచనములను విని, వానరరాజా సుగ్రీవుడు దూతలను బంపగా వారు మునీశ్వరులను పిలుచుకొని వచ్చిరి. శ్రీరాముడు శివలింగమును ప్రతిష్ఠించి, యథావిధిగా పూజించి, పలికెను. "శివునివలె ప్రియమైనవారు నాకెవ్వరును లేరు. శివునకు ద్రోహము తలపెట్టి, నాకు భక్తుడనని పలికెడు వాడు స్వప్నములోగూడ నన్ను పొందజాలడు. శంకరునకు విముఖుడై నా యెడ భక్తిని ప్రకటించువాడు మూర్ఖుడు, అల్పబుద్ధి. వానికి నరకము తప్పదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సంకరప్రియ మమ ద్రోహీ, సివ ద్రోహీ మమ దాస ।
తే నర కరహిఁ కలప భరి, ఘోర నరక మహుఁ బాస ॥ 2 ॥

శంకరుని ప్రేమించి, నా యందు వైరము పూనువారును, శంకరునికి వైరులై నాకు దాసులగు వారును కల్పాంతమువఱకు రౌరవాది నరకయాతనలను అనుభవింతురు.[1] (దో॥ 2)

చౌ- జే రామేస్వర దరసను కరిహహిఁ । తే తను తజి మమ లోక సిధరిహహిఁ ॥
జో గంగాజలు ఆని చఢాఇహి । సో సాజుజ్య ముక్తి నర పాఇహి ॥ 1 ॥
హోఇ అకామ జో ఛల తజి సేఇహి । భగతి మోరి తెహి సంకర దేఇహి ॥
మమ కృత సేతు జో దరసను కరిహీ । సో బిను శ్రమ భవసాగర తరిహీ ॥ 2 ॥
రామ బచన సబ కే జియ భాఏ । మునిబర నిజ నిజ ఆశ్రమ ఆఏ ॥
గిరిజా రఘుపతి కై యహ రీతీ । సంతత కరహిఁ ప్రనత పర ప్రీతీ ॥ 3 ॥
బాంధా సేతు నీల నల నాగర । రామ కృపాఁ జసు భయఉ ఉజాగర ॥
బూడహిఁ ఆనహి బోరహిఁ జేఈ । భఏ ఉపల బోహిత సమ తేఈ ॥ 4 ॥
మహిమా యహ న జలధి కఇ బరనీ । పాహన గున న కపిన్హ కఇ కరనీ ॥ 5 ॥

రామేశ్వరమును దర్శించినవారు శరీరత్యాగమును చేసినపిమ్మట నాలోకమును (వైకుంఠమును) చేరెదరు. గంగా జలములతో శివునకు అభిషేకము చేసిన వారికి సాయుజ్యముక్తి లభించును. నిష్కాముడై కపటమును త్యజించి, శ్రీ రామేశ్వరుని సేవించినవానికి శంకరుడు నా భక్తిని ప్రసాదించును. నేను నిర్మించిన ఈ సేతువును దర్శించువాడు ఎట్టి ప్రయాసయు లేకుండగనే సంసారసాగరమును దాటును. "శ్రీరాముని వచనములను విని, అందఱి మనస్సులును ఆనందపరవశములాయెను. మునీశ్వరులు తమతమఆశ్రమములకు వెళ్లిరి. (శివుడు పల్కుచున్నాడు) గిరిజా! శరణాగతుని సర్వదా ప్రేమించుటయే శ్రీ రఘునాథునిస్వభావము. నేర్పరులైన నలుడు, నీలుడు సేతువును నిర్మించిరి. శ్రీరామునికృపచే వారియశస్సు సర్వత్ర వ్యాపించెను. తాము మునుగుటయేగాక ఇతరులనుగూడ ముంచివేయు మహాశిలలు సముద్రములో ఓడలవలె తేలిపోవుచుండెను. ఇది సముద్రునిమహిమయు గాదు, ఱాళ్ల గుణమూగాదు, వానరులకౌశలమూగాదు. అది అంతయు రామప్రభావవిశేషము. (కర్తుమ్, అకర్తుమ్, అన్యథాకర్తుం సమర్థః = శ్రీరామః) (1-5)

1. 'రామేశ్వరః' అనుసమాసమునకు పండిత వివరణము-
రామస్య ఈశ్వరః = రామేశ్వరః = శంకరుడు రామునకు దైవము.
రామః ఈశ్వరః యస్యసః = రామేశ్వరః = రాముడు శంకరునకు దైవము.

దో- శ్రీ రఘుబీర ప్రతాప తే, సింధు తరే పాషాన।
తే మతిమంద జె రామ తజి, భజహిఁ జాఇ ప్రభు ఆన ॥ 3 ॥

శ్రీ రఘువీరుని మహిమచే ఱాళ్లుగూడ సముద్రముపై తేలియాడెను. అట్టి శ్రీరాముని వీడి, ఇతర ప్రభువులను గొల్చెడి వారు మంద బుద్ధులు (దో॥ 3)

చౌ- బాఁధి సేతు అతి సుదృఢ బనావా । దేఖి కృపానిధి కే మన భావా ॥
చలీ సేన కఛు బరని న జాఈ । గర్జహిఁ మర్కట భట సముదాఈ ॥ 1 ॥
సేతుబంధ ఢిగ చఢి రఘురాఈ । చితవ కృపాల సింధు బహుతాఈ ॥
దేఖన కహుఁ ప్రభు కరునా కందా । ప్రగట భఏ సబ జలచర బృందా ॥ 2 ॥
మకర నక్ర నానా ఝుష బ్యాలా । సత జోజన తన పరమ బిసాలా ॥
అఇసెఉ ఏక తిన్హహి జే ఖాహీఁ । ఏకన్హ కేఁ డర తేపి డెరాహీఁ ॥ 3 ॥
ప్రభుహి బిలోకహిఁ టరహిఁ న టారే । మన హరషిత సబ భఏ సుఖారే ॥
తిన్హ కీ ఓట న దేఖిఅ బారీ । మగన భఏ హరి రూప నిహారీ ॥ 4 ॥
చలా కటకు ప్రభు ఆయసు పాఈ । కో కహి సక కపి దల బిపులాఈ ॥ 5 ॥

నలుడు, నీలుడు సేతువును నిర్మించి, దానిని అత్యంతదృఢముగా జేసిరి. కరుణానిధియైన శ్రీరాముడు దానిని జూచి, మిక్కిలి సంతసించెను. వానరసేనలు ముందునకు నడచుచున్న తీరు వర్ణనాతీతము. వానర వీరులు గర్జించుచుండిరి. కృపాళువైన శ్రీరాముడు సేతువునెక్కి ఆ అపార జలనిధివిస్తృతిని తిలకించెను. ఆ దయామయుని దర్శించుటకై జలచరములన్నియును గుంపులు గుంపులుగా ఎగురుచు పైకి చేరుచుండెను. వానిలో నానావిధములైన మొసళ్లు, నక్రములు, చేపలు, సర్పములు గలవు. వాటి శరీరములు నూరు యోజనములప్రమాణము గలిగియుండెను. వాటిని మ్రింగగలిగిన జలజంతువులును గలవు. ఇవియు ఇతరజలచరములకు భయపడుచుండెను. ఇప్పుడు అవి పరస్పరవైరములు మాని ప్రభువును దర్శించుచుండెను. వానిని మళ్లించినను మఱలిపోకుండెను. అన్నియును సుఖానందడోలికలలో తేలియాడుచుండెను. అవి సర్వత్ర ఒక దానినొకటి ఒరిసికొనియుండుటచే నీరు కనబడకుండెను. ప్రభువును దర్శించిన వాటి ఆనందమునకు అవధులు లేకుండెను. ప్రభునాజ్ఞచే వానరసైన్యము ముందునకు నడువ సాగెను. ఆ వానర సైన్య వైపుల్యము వర్ణింప నలవి కానిది. (చౌ॥ 1-5)

దో- సేతుబంధ భఇ భీర అతి, కపి నభ పంథ ఉడాహిఁ ।
అపర జలచరన్హి ఊపర, చఢి చఢి పారహి జాహిఁ ॥ 4 ॥

చూచుచుండగనే సేతువు వానరసైన్యముతో నిండిపోయెను. కొందఱు ఆకాశములో ఎగురుచు పోవుచుండిరి. మఱి కొందఱు. జలజంతువులపై గంతులువేయుచు పోవుచుండిరి. (దో॥ 4)

చౌ- అస కౌతుక బిలోకి ద్వౌ భాఈ । బిహఁసి చలే కృపాల రఘురాఈ ॥
సేన సహిత ఉతరే రఘుబీరా । కహి న జాఇ కపి జూథప భీరా ॥ 1 ॥

సింధు పార ప్రభు డేరా కీన్హా । సకల కపిన్హ కహఁ ఆయసు దీన్హా ॥
ఖాహు జాఇ ఫల మూల సుహాఏ । సునత భాలు కపి జహఁ తహఁ ధాఏ ॥ 2 ॥
సబ తరు ఫరే రామ హిత లాగీ । రితు అరు కురితు కాల గతి త్యాగీ ॥
ఖాహిఁ మధుర ఫల బిటప హలావహిఁ । లంకా సన్ముఖ సిఖర చలావహిఁ ॥ 3 ॥
జహఁ కహుఁ ఫిరత నిసాచర పావహిఁ । ఘేరి సకల బహు నాచ నచావహిఁ ॥
దసనన్హి కాటి నాసికా కానా । కహి ప్రభు సుజసు దేహిఁ తబ జానా ॥ 4 ॥
జిన్హ కర నాసా కాన నిపాతా । తిన్హ రావనహి కహీ సబ బాతా ॥
సునత శ్రవన బారిధి బంధానా । దస ముఖ బోలి ఉఠా అకులానా. ॥ 5 ॥

శ్రీరాముడును, లక్ష్మణుడును ఈ దృశ్యమును కుతూహలముతో చూచుచు, చిఱునవ్వులను చిందించుచు ముందునకు నడచుచుండిరి. వారు సేనాసహితముగ సముద్రమును దాటిరి. పరివారములన్నియును రామలక్ష్మణులతో ఆవలితీరమున విడిసినదృశ్యము వర్ణింపనెవరితరము? ఆ తీరమున శ్రీరామునకై గుడారము నిర్మింపబడెను. రుచికరములైన ఫలమూలములను భుజింపుడని వానరభల్లూకములకు ప్రభువు ఆజ్ఞను ఇచ్చెను. ఆజ్ఞను వినినంతనే వారు నలుదెసలకు పరుగెత్తిరి. శ్రీరాముని సేవకై వృక్షములన్నియును కాలగతిని, ఋతు ధర్మములను పాటింపక ఫలభరితములయ్యెను. వానరభల్లూకములు మధురఫలములను ఆరగించుచు వృక్షములను కదలించుచుండెను. వారు పర్వతశిఖరములను లంక వైపునకు విసరివేయుచుండిరి. అటు నిటు సంచరించుచు రాక్షసుడెవ్వడైనను కనబడినచో వాని చుట్టును మూగి వానితో నాట్యము చేయించుచుండిరి. వానిముక్కును, చెవులను కొఱికి, ప్రభు కీర్తిని చెప్పి, వానితో చెప్పించి, విడిచి పెట్టుచుండిరి. ముక్కు, చెవులను కోల్పోయిన రాక్షసులు రావణునియొద్దకు వెళ్ళి, విషయములను వివరించిరి. సముద్రముపై సేతువును నిర్మించినారనుసమాచారమును వినగానే దశాననుడు మిక్కిలి భయపడుచు, అతివిస్మయముతో ఒక్కసారిగా పదినోళ్లతో బిగ్గరగా అఱచెను.

(చౌ॥ 1-5)

దో- బాఁధ్యో బననిధి నీరనిధి, జలధి సింధు బారీస।
సత్య తోయనిధి కంపతి, ఉదధి పయోధి నదీస ॥ 5 ॥

ఏమీ! నిజముగా వననిధి, నీరనిధి, జలధి, సింధు, వారీశ, తోయనిధి, కంపతి, ఉదధి, పయోధి, నదీశులపై సేతునిర్మాణము జరిగెనా? (పదిముఖములచే సముద్రుని యొక్క పది పేర్లను పలికెను) అనగా వాస్తవముగానే సముద్రముపై వారధి కట్టినారా? – అని మిక్కిలి విస్మయముతో అడిగెను. (దో॥ 5)

రావణునకు మందోదరి విన్నపము

చౌ- నిజ బికలతా బిచారి బహోరీ । బిహఁసి గయఉ గృహ కరి భయ భోరీ ॥
మందోదరీఁ సున్యో ప్రభు ఆయో । కౌతుకహీఁ పాథోధి బఁధాయో ॥ 1 ॥
కర గహి పతిహి భవన నిజ ఆనీ । బోలీ పరమ మనోహర బానీ ॥
చరన నాఇ సిరు అంచలు రోపా । సునహు బచన పియ పరిహరి కోపా ॥ 2 ॥

నాథ బయరు కీజే తాహీ సోఁ। బుధి బల సకిఅ జీతి జాహీ సోఁ ॥
తుమ్హహి రఘుపతిహి అంతర కైసా। ఖలు ఖద్యోత దినకరహి జైసా ॥ 3 ॥
అతిబల మధు కైటభ జెహిఁ మారే। మహాబీర దితిసుత సంఘారే ॥
జెహిఁ బలి బాఁధి సహసభుజ మారా। సోఇ అవతరెఉ హరన మహి భారా ॥ 4 ॥
తాసు బిరోధ న కీజిఅ నాథా। కాల కరమ జివ జాకేఁ హాథా ॥ 5 ॥

పిదప తన వ్యాకులతను గుర్తించి, తెచ్చుకొన్న నవ్వుతో భయమును కప్పిపుచ్చుకొని, అతడు తన భవనమునకు పోయెను. శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు అవలీలగా సముద్రమునకు సేతువు గట్టి, లంకకు ఏతెంచిన విషయమును వినిన మండోదరి పతిచేతిని పట్టుకొని, అతనిని తన భవనమునకు తీసికొని పోయెను. ఆమె పతిచరణములకు ప్రణమిల్లి, భర్త మనస్సు కఱుగునట్లు తన కొంగుబట్టి దీనముగా ఇట్లు ప్రార్థించెను. "ప్రాణేశ్వరా! కోపమును మాని, నా మాటలను ఆలకింపుడు. నాథా! బుద్ధిబలములస్థాయిని బట్టి, మనము జయింపగలవారితోడనే వైరము పెట్టుకొనవలెను. మీకును, శ్రీ రఘునాథునకును మధ్యగలఅంతరము దీపపుపురుగునకును, సూర్యునకును మధ్యగల అంతరము వంటిది. అత్యంతబలశాలురైన మధుకైటభులనెడి రాక్షసులను సంహరించినవాడతడు. వరాహ నరసింహ రూపములలో దితిసుతులైన హిరణ్యాక్ష, హిరణ్య కశిపులను పరిమార్చినవాడు. వామనుడై బలిచక్రవర్తిని బంధించినవాడు, పరశురాముడై సహస్ర బాహువును హతమార్చినవాడు ఐన శ్రీమహావిష్ణువే భూభారమునుబాపుటకై శ్రీరాముడుగా అవతరించినాడు. కాలము, కర్మలు, జీవులు, అతని అధీనములోనే గలవు. (నీవును జీవుడవే కావున నీకును అతడు ప్రభువే) కనుక ఆయనతో విరోధము మానుడు. (చౌ॥ 1-5)

దో- రామహి సౌఁపి జానకీ, నాఇ కమల పద మాథ।
సుత కహుఁ రాజ సమర్పి బన, జాఇ భజిఅ రఘునాథ ॥ 6 ॥

శ్రీరామునిచరణకమలములపై తలయుంచి నమస్కరించి, జానకీదేవిని అతనికి సమర్పింపుడు. కుమారునకు రాజ్యమును అప్పగించి, వనములకు వెళ్లి, శ్రీ రఘునాథుని సేవింపుడు. (దో॥ 6)

చౌ- నాథ దీనదయాల రఘురాఈ। బాఘఉ సనముఖ గఏఁ న ఖాఈ ॥
చాహిఅ కరన సో సబ కరి బీతే। తుమ్హ సుర అసుర చరాచర జీతే ॥ 1 ॥
సంత కహహిఁ అసి నీతి దసానన। చౌథేఁపన జాఇహి నృప కానన ॥
తాసు భజను కీజిఅ తహఁ భర్తా। జో కర్తా పాలక సంహర్తా ॥ 2 ॥
సోఇ రఘుబీర ప్రనత అనురాగీ। భజహు నాథ మమతా సబ త్యాగీ ॥
మునిబర జతను కరహిఁ జెహి లాగీ। భూప రాజు తజి హోహిఁ బిరాగీ ॥ 3 ॥
సోఇ కోసలాధీస రఘురాయా। ఆయఉ కరన తోహి పర దాయా ॥
జౌఁ పియ మానహు మోర సిఖావన। సుజసు హోఇ తిహుఁ పుర అతి పావన ॥ 4 ॥

నాథా! శ్రీ రఘునాథుడు దీనదయాళువు. (అతడు తప్పక మిమ్ము క్షమించును) క్రూరమైన పులిగూడ శరణుజొచ్చిన వానిని (జంతువును) చంపదు. మీరు చేయవలసిన సమస్త కార్యములను చేసితిరి. దేవతలను, రాక్షసులనే గాక చరాచరప్రపంచమునంతటిని జయించినారు. దశాననా! రాజులు తమనాల్గవ దశ (వార్ధక్యము)లో రాజ్యమును వదలి, అడవులకు పోవలెనని సజ్జనులు తెల్పిన నీతివచనము. స్వామీ! మీరును వనములకు వెళ్లి, సృష్టి

స్థితి లయకారకుడైన పరమాత్మను భజింపుడు. నాథా! మీరు మమకారములను త్యజించి, శరణాగతవత్సలుడైన శ్రీరఘువీరుని ఆరాధింపుడు. అతనికొఱకే మునీశ్వరులు తపస్సులను ఆచరింతురు, రాజులు రాజ్యములను త్యజించి, విరాగులయ్యెదరు. అట్టి కోసలాధిపతి శ్రీరాముడు మీపై దయచూపుటకై వేచ్చేసి యున్నాడు. ప్రియతమా! మీరు నా మాటలను పాటించినచో పవిత్రమైన మీ ఉజ్జ్వలకీర్తి, ముల్లోకములయందును వ్యాపించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- అస కహి నయన నీర భరి, గహి పద కంపిత గాత ।
నాథ భజహు రఘునాథహి, అచల హోఇ అహివాత ॥ 7 ॥

ఈ విధముగా పలికి, పతివ్రతయైన మండోదరి కన్నీరు పెట్టినదై, కంపితశరీరయై పతిపాదములను పట్టుకొని, మఱలనిట్లనెను. "నాథా! శ్రీ రఘునాథుని భజింపుడు, పూజింపుడు. దాని వలన నా మాంగల్యము భద్రముగా నిల్చును." (దో॥ 7)

చౌ- తబ రావన మయసుతా ఉఠాఈ । కహై లాగ ఖల నిజ ప్రభుతాఈ ॥
సును తైం ప్రియా బృథా భయ మానా । జగ జోధా కో మోహి సమానా ॥ 1 ॥
బరున కుబేర పవన జమ కాలా । భుజ బల జితేఉఁ సకల దిగపాలా ॥
దేవ దనుజ నర సబ బస మోరేం । కవన హేతు ఉపజా భయ తోరేం ॥ 2 ॥
నానా బిధి తేహి కహేసి బుఝాఈ । సభాఁ బహోరి బైఠ సో జాఈ ॥
మందోదరీం హృదయఁ అస జానా । కాల బస్య ఉపజా అభిమానా ॥ 3 ॥
సభాఁ ఆఇ మంత్రిన్హ తేహిఁ బూఝా । కరబ కవన బిధి రిపు సైం జూఝా ॥
కహహిం సచివ సును నిసిచర నాహా । బార బార ప్రభు పూఛహు కాహా ॥ 4 ॥
కహహు కవన భయ కరిఅ బిచారా । నర కపి భాలు అహార హమారా ॥ 5 ॥

రావణుడు మండోదరిని లేవనెత్తి కూర్చుండ జేసెను. ఆ దుష్టుడు తనవైభవమును గూర్చి వర్ణింపసాగెను. "ఓ ప్రియా! వినుము. నీవు అనవసరముగా భయపడుచున్నావు. ఈ జగత్తులో నాకు సరితూగగల యోధుడెవడు? యమ వరుణ వాయు కుబేరాది దిక్పాలురనే గాక మృత్యువును గూడ జయించితిని. దేవతలు, రాక్షసులు, మనుష్యులు, అందఱును నాకులోబడియున్నవారే. మఱి నీ భయమునకు కారణమేమి?" ఇట్లు రావణుడనేక విధములుగా ఆమెకు నచ్చజెప్పి, మఱల తనసభకు వెళ్లెను. మృత్యువు ఆసన్నమగుటచేతనే ఇతడింతగా గర్వపడుచున్నాడని మండోదరి భావించెను. రావణుడు సభలో మంత్రులతో ఇట్లనెను. "శత్రువుతో తలపడు ఉపాయమేమి?" మంత్రులు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. "రాక్షసరాజా! మాటి మాటికిని మమ్ము ఏల ప్రశ్నించెదరు? మీరింతగా భయపడుటకుగల కారణమేమి? మానవులు, వానరులు, భల్లూకములు మనకు ఆహారమే గదా!' (చౌ॥ 1-5)

దో- సబ కే బచన శ్రవన సుని, కహ ప్రహస్త కర జోరి ।
నీతి బిరోధ న కరిఅ ప్రభు, మంత్రిన్హ మతి అతి థోరి ॥ 8 ॥

వారు చెప్పినదంతయును విని, రావణునికుమారుడైన ప్రహస్తుడు అంజలి ఘటించి యిట్లు పలికెను. "ప్రభూ! నీతికి విరుద్ధమైన ఏ పనినీ చేయవలదు. మంత్రులందఱును అల్పబుద్ధులు (వారు సరియైన సూచనలను ఇచ్చుట లేదు.) (దో॥ 8)

చౌ- కహహిఁ సచివ సఠ ఠకురసోహాతీ । నాథ న పూర న ఆవ ఏహి భాఁతీ ॥
బారిధి నాఘి ఏక కపి ఆవా । తాసు చరిత మన మహుఁ సబు గావా ॥ 1 ॥
ఛుధా న రహీ తుమ్హహి తబ కాహూ । జారత నగరు కస న ధరి ఖాహూ ॥
సునత నీక ఆగేఁ దుఖ పావా । సచివన అస మత ప్రభుహి సునావా ॥ 2 ॥
జేహిఁ బారీస బఁధాయఉ హేలా । ఉతరేఉ సేన సమేత సుబేలా ॥
సో భను మనుజ ఖాబ హమ భాఈ । బచన కహహిఁ సబ గాల ఫులాఈ ॥ 3 ॥
తాత బచన మమ సును అతి ఆదర । జని మన గునహు మోహి కరి కాదర ॥
ప్రియ బానీ జే సునహిఁ జె కహహీఁ । ఐసే నర నికాయ జగ అహహీఁ ॥ 4 ॥
బచన పరమ హిత సునత కఠోరే । సునహిఁ జె కహహిఁ తె నర ప్రభు థోరే ॥
ప్రథమ బసీఠ పఠఉ సును నీతీ । సీతా దేఇ కరహు పుని ప్రీతీ ॥ 5 ॥

మంత్రులందఱును ముఖస్తుతులు చేయుచున్నారు. ప్రభూ! ఇట్టి మాటలతో ప్రయోజనము ఉండదు. ఒక వానరము సముద్రమును లంఘించి వచ్చెను. దాని అద్భుతకార్యములను అందఱును ఇప్పటికిని మనస్సులలో పొగడుచున్నారు. ఆ వానరుడు సభలో మాట్లాడునప్పుడు మీకు ఎవ్వరికిని ఆకలి కాలేదా? (వానరము మీ ఆహారమే గదా?) నగరమును తగుల బెట్టుచున్నప్పుడు అతనిని పట్టుకొని మీరేల తినలేదు. మీ మంత్రులిచ్చిన సలహాలు వినుటకు బాగుగనే యున్నవి. కాని వాటి ఫలితము మిగుల దుఃఖదాయకము. అవలీలగా సముద్రముపై సేతువును నిర్మించి, సువేల పర్వతముపై తనసేనలతో చేరియున్నవాడు సామాన్య మానవుడా? మీ తృప్తికొఱకై మంత్రులందఱును గొంతులు చించుకొనుచు ఇచ్చకములను పలుకుచున్నారు. తండ్రీ! నా మాటలను సాదరముగా వినుడు. నన్ను పిఱికివానినిగా భావింపవలదు. ప్రపంచములో పెక్కుమంది ఎదుట తీయని మాటలను మాట్లాడుదురు, వినెదరు. కాని ప్రభూ! వినుటకు చేదుగా ఉన్నను పరిణామమున శుభప్రదమైన మాటలను పలికెడివారు, వినెడివారు చాల కొద్దిమంది మాత్రమే ఉందురు. నా సూచనలను ఆలకింపుడు. మొదట మీ దూతను పంపుడు, పిమ్మట సీతాదేవిని అప్పగించి, శ్రీరామునితో స్నేహము చేయుడు. (చౌ॥ 1-5)

దో- నారి పాఇ ఫిరి జాహిఁ జౌఁ, తౌ న బఢాఇఅ రారి ।
నాహిఁ త సన్ముఖ సమర మహి, తాత కరిఅ హఠి మారి ॥ 9 ॥

ఒకవేళ శ్రీరాముడు తనభార్యతోగూడి మఱలి పోయినచో అతనితో కలహమును పెంచవలదు. యుద్ధమే అనివార్యమైనచో ఎదుర్కొని పోరాడుడు. (దో॥ 9)

చౌ- యహ మత జౌఁ మానహు ప్రభు మోరా । ఉభయ ప్రకార సుజసు జగ తోరా ॥
సుత సన కహ దసకంఠ రిసాఈ । అసి మతి సఠ కెహిఁ తోహి సిఖాఈ ॥ 1 ॥
అబహీఁ తే ఉర సంసయ హోఈ । బేనుమూల సుత భయహు ఘమోఈ ॥
సుని పితు గిరా పరుష అతి ఘోరా । చలా భవన కహి బచన కఠోరా ॥ 2 ॥
హిత మత తోహి న లాగత కైసేఁ । కాల బిబస కహుఁ భేషజ జైసేఁ ॥
సంధ్యా సమయ జాని దససీసా । భవన చలేఉ నిరఖత భుజ బీసా ॥ 3 ॥

లంకా సిఖర ఉపర ఆగారా । అతి బిచిత్ర తహఁ హోఇ అఖారా ॥
బైఠ జాఇ తెహిఁ మందిర రావన । లాగే కిన్నర గున గన గావన ॥ 4 ॥
బాజహిఁ తాల పఖాఉజ బీనా । నృత్య కరహిఁ అపఛరా ప్రబీనా ॥ 5 ॥

ప్రభూ! మీరు నా సలహాను మన్నించినచో ప్రపంచమున మీకు రెండు విధములుగా కీర్తి లభించును." దశాననుడైన రావణుడు ఈ మాటలను విని, మండిపడుచు "ఓరీ మూర్ఖుడా! నీకు ఈమాటలను ఎవరునూరి పోసిరి?" అని అఱచెను. "అప్పుడే నీ మనస్సులో భయసందేహములు కలుగుచున్నవా? వెదురు వ్రేళ్ల దగ్గర పుట్టిన పురుగు వలెనున్నావు." (ఇది వెదురును గూడ నాశనము చేయును.) తండ్రిగారిపరుషవచనములను విని, ప్రహస్తుడు "చావు దగ్గరపడిన వానికి మందులు రుచింపనట్లు నీకు మంచి మాటలు రుచింపవు." అని నిష్ఠురోక్తులను పలుకుచు ఇంటికి వెళ్లెను. సాయంకాలమైనందున దశకంఠుడు తనఇరువది భుజములను చూచుకొనుచు తన భవనమునకు వెళ్లెను. లంకలో ఎత్తైన ఒక శిఖరముపై అతివిచిత్రమైన భవనమొకటి కలదు. అచట సంగీతనృత్యసభలు జరుగును. రావణుడు ఆ భవనమునకు చేరి, అందు ఆసీనుడయ్యెను. కిన్నరులు అతని గుణగణములను కీర్తించుచు గీతములను పాడసాగిరి. వీణలు, మృదంగములు, తాళములు మున్నగు వాద్యముల గోష్ఠి జరిగెను. అప్సరసలు నాట్యములాడిరి. (చౌ॥ 1-5)

దో- సునాసీర సత సరిస సో, సంతత కరఇ బిలాస ।
పరమ ప్రబల రిపు సీస పర, తద్యపి సోచ న త్రాస ॥ 10 ॥

ఈవిధముగా నిత్యము అతడు ఇంద్రవైభవములకు నూఱురెట్లుభోగములను అనుభవించుచుండెను. శ్రీరామునివంటి ప్రబలశత్రువు అతని ముంగిలి చేరియున్నను అతనికి భయమూ లేదు, చింతయును లేదు. (దో॥ 10)

చౌ- ఇహాఁ సుబేల సైల రఘుబీరా । ఉతరే సేన సహిత అతి భీరా ॥
సిఖర ఏక ఉతంగ అతి దేఖీ । పరమ రమ్య సమ సుభ్ర బిసేషీ ॥ 1 ॥
తహఁ తరు కిసలయ సుమన సుహాఏ । లఛిమన రచి నిజ హాథ డసాఏ ॥
తా పర రుచిర మృదుల మృగఛాలా । తెహి ఆసన ఆసీన కృపాలా ॥ 2 ॥
ప్రభు కృత సీస కపీస ఉఛంగా । బామ దహిన దిసి చాప నిషంగా ॥
దుహుఁ కర కమల సుధారత బానా । కహ లంకేస మంత్ర లగి కానా ॥ 3 ॥
బడభాగీ అంగద హనుమానా । చరన కమల చాపత బిధి నానా ॥
ప్రభు పాఛేఁ లఛిమన బీరాసన । కటి నిషంగ కర బాన సరాసన ॥ 4 ॥

ఇక్కడ శ్రీ రఘువీరుడు సువేలపర్వతముపై మహాయోధులుగల సైన్యముతో గూడియుండెను. ఆ పర్వతముపై ఎత్తైనమహోజ్జ్వలశిఖరమునందు పరమసుందరమైన ఒక సమతలభూమిపై లక్ష్మణుడు స్వయముగా వృక్షములలేతఆకులను, మనోహరమైన మృదుకుసుమములను తెచ్చి చక్కగా పఱచెను. వాటిపై కోమలమైన కృష్ణాజినమును ఉంచెను. కృపాళువైన శ్రీరాముడు దానిపై ఆసీనుడయ్యెను. ప్రభువు వానరరాజైన సుగ్రీవునియొడిలో

తలనుంచి విశ్రమించెను. ఎడమ వైపున ధనుస్సు కుడివైపున అమ్ములపొది యుండెను. రెండు చేతులతో బాణములను సరిచేయుచుండెను. లంకేశుడైన విభీషణుడు ప్రభుచెవికి చేరువగానుండి రహస్యములను మాట్లాడు చుండెను. మహాభాగ్యశాలురైన అంగదహనుమంతులు ప్రభుచరణములను ఒత్తుచుండిరి. నడుమున తూణీరమును, చేతులతో ధనుర్బాణములను ధరించి, లక్ష్మణుడు వీరాసనమున ప్రభువువెనుకనుండెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి బిధి కృపా రూప గున, ధామ రాము ఆసీన।
ధన్య తె నర ఏహిఁ ధ్యాన జే, రహత సదా లయలీన ॥ 11(క) ॥
పూరబ దిసా బిలోకి ప్రభు, దేఖా ఉదిత మయంక।
కహత సబహి దేఖహు ససిహి, మృగపతి సరిస అసంక ॥ 11(ఖ) ॥

కృపాసౌందర్యసద్గుణోపేతుడై శ్రీరాముడు ఇట్లు శోభిల్లుచుండెను. ఈ దృశ్యమును మనస్సులో ముద్రించుకొని, ధ్యానించువారు మిగులధన్యులు, తూర్పుదిశయందు ప్రభువు చంద్రోదయమును గాంచి, ఇట్లు నుడివెను. "సింహమువలె ఆ చంద్రుడు ఎంత నిర్భయముగా నున్నాడో చూడుడు. (దో॥ 11. క,ఖ)

చౌ- పూరబ దిసి గిరిగుహా నివాసీ। పరమ ప్రతాప తేజ బల రాసీ ॥
మత్త నాగ తమ కుంభ బిదారీ। ససి కేసరీ గగన బన చారీ ॥ 1 ॥
బిథురే నభ ముకుతాహల తారా। నిసి సుందరీ కేర సింగారా ॥
కహ ప్రభు ససి మహుఁ మేచకతాఈ। కహహు కాహ నిజ నిజ మతి భాఈ ॥ 2 ॥
కహ సుగ్రీవ సునహు రఘురాఈ। ససి మహుఁ ప్రగట భూమి కై ఝాఁఈ ॥
మారెఉ రాహు ససిహి కహ కోఈ। ఉర మహఁ పరీ స్యామతా సోఈ ॥ 3 ॥
కోఉ కహ జబ బిధి రతి ముఖ కీన్హా। సార భాగ ససి కర హరి లీన్హా ॥
ఛిద్ర సో ప్రగట ఇందు ఉర మాహీఁ। తెహి మగ దేఖిఅ నభ పరిఛాహీఁ ॥ 4 ॥
ప్రభు కహ గరల బంధు ససి కేరా। అతి ప్రియ నిజ ఉర దీన్హ బసేరా ॥
బిష సంజుత కర నికర పసారీ। జారత బిరహవంత నర నారీ ॥ 5 ॥

పూర్వ దిశయనుపర్వతగుహయందు నివసించు పరమప్రతాపవంతుడు, తేజోబల సంపన్నుడు ఐన చంద్రుడను సింహము అంధకారమనెడి మదపుటేనుగుమస్తకమును ఛేదించి, ఆకాశమనెడి వనమున నిర్భయముగా సంచరించుచున్నాడు. ఆకాశమున వెదజల్లబడిన తారలనెడి ముత్యములచే రాత్రి యనెడి స్త్రీ అలంకృతయై, మనోహరముగానున్నది. ప్రభువు మఱల పలికెను. "సోదరులారా! చంద్రునిలోని ఆ మచ్చయేమిటో మీ బుద్ధిబలముతో తెల్పుడు." సుగ్రీవుడు పలికెను. "రఘునాథా! వినుడు. చంద్రునియందు భూమినీడ ప్రతిబింబించినది." మఱియొకరు పలికిరి. "రాహువు చంద్రుని గ్రహించునప్పుడు ఆయన హృదయముపై ఆనల్లని మచ్చ ఏర్పడినది." ఇంకను వేఱొకరు ఇట్లు పలికిరి. "బ్రహ్మ దేవుడు మన్మథుని భార్యయైన రతీదేవి ముఖమును తీర్చిదిద్దునపుడు చంద్రునినుండి సారభాగమును దీసెను. దానివలన చంద్రునిలో రంధ్రమేర్పడినది. ఆ రంధ్రమే